

**EESTI VABARIIGI
KOLMAS JA NELJAS PERIOODILINE ARUANNE
ÜRO LAPSE ÕIGUSTE KONVENTSIOONI TÄITMISE KOHTA**

2014

SISUKORD

1. RAKENDAMISE ÜLDMEETMED (artiklid 4, 42 ja 44 paragrahv 6)	8
1.1 Eesti seaduste kooskõlla viimine konventsiooni sätetega (artikkel 4). Uued seadused ja seadusemuudatused	8
1.1.1 Tsiviilkohtumenetluse seadustik	8
1.1.1 Kriminaalmenetluse seadustik.....	8
1.1.2 Karistusseadustik.....	8
1.1.3 Lastega töötamise piiranguid käsitlev seaduste muutmise pakett.....	9
1.1.4 Kodakondsuse seadus.....	10
1.1.5 Välismaalasele rahvusvahelise kaitse andmise seadus.....	10
1.1.6 Välismaalaste seadus.....	11
1.1.7 Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus.....	12
1.1.8 Õppetoetuste ja õppelaenu seadus.....	12
1.1.9 Kutseõppeasutuse seadus	12
1.1.10 Huvikooli seadus	12
1.1.11 Vanemahüvitise seadus	12
1.1.12 Elatisabi seadus	13
1.1.13 Ohvriabi seadus	13
1.1.14 Võrdse kohtlemise seadus	13
1.1.15 Sotsiaalhoolekande seadus	13
1.1.16 Noorsootöö seadus	13
1.1.17 Lastekaitse seaduse uuendamine.....	13
1.2 Konventsiooni rakendamine kohtupraktikas	14
1.2.1 Riigikohus	14
1.2.2 Madalama astme kohtud.....	15
1.3 Rahvusvahelised lepingud	16
1.4 Riikliku tegevuse koordineerimine.....	16
1.4.1 Laste ja perede arengukava 2012–2020	18
1.4.2 Võrgustik, mis on seotud algatustega laste õiguste kaitsel	18
1.4.3 Riskilaste ja -noorte ühisprogramm	19
1.5 Lapse õiguste järelevalve institutsioon.....	19
1.6 Andmete kogumine.....	20
1.6.1 Eesti Hariduse Infosüsteem.....	21
1.6.2 Infosüsteem STAR	21
1.6.3 Kriminaalstatistika	21
1.6.4 Politsei tegevus statistika kogumisel.....	21
1.7 Aruande koostamine ja koostöö kodanikuühendustega.....	22
1.7.1 Aruande koostamine.....	22
1.7.2 Koostöö kodanikuühendustega	22
1.8 Riiklike vahendite jaotamine	23
1.8.1 Riigieelarvest tehtud kulutused laste hoolekandele 2008-2011	23
1.8.2 Lastekaitsetöö toetamine	24
1.8.3 Koolieelsete lasteasutused ja koolid.....	25
1.9 Rahvusvaheline koostöö	25
1.9.1 Välisabi programmid.....	27
1.10 Konventsiooni tutvustamine (artikkel 42)	28
1.10.1 Kohtunike ja prokuröride koolitused.....	29
1.11 Aruande avalikustamine ja tutvustamine (artikkel 44 paragrahv 6).....	29

2.	LAPSE MÕISTE (artikkel 1).....	29
2.1	Õigus- ja teovõime.....	29
2.1.1	Abielu ja nõusolek seksuaalsuhtes	30
2.1.2	Süüvõimelisus	30
2.1.3	Laps menetlusosalisena	31
2.1.4	Pärimis- ja asjaõigusvõime.....	31
2.1.5	Alkohol, tubakas ja keelatud ained	31
3.	ÜLDPÕHIMÕTTED	32
3.1	Mittediskrimineerimine (artikkel 2)	32
3.1.1	Sooline võrdõiguslikkus ja võrdne kohtlemine	33
3.1.2	Karistusseadustik.....	35
3.1.3	Õiguskantsler.....	36
3.2	Õigus elule, ellujäämisele ja arengule (artikkel 6)	36
3.2.1	Suitsiidid.....	37
3.2.2	Abort.....	37
3.3	Õigus väljendada oma vaateid (artikkel 12) ja lapse huvide prioriteetsuse põhimõte (artikkel 3)	38
3.3.1	Laste osalemine otsustusprotsessides.....	39
4.	TSIVILÕIGUSED JA –VABADUSED	40
4.1	Sünni registreerimine, nimi ja kodakondsus (artikkel 7).....	40
4.1.1	Lapse sünni registreerimine	40
4.1.2	Lapse nimi	41
4.1.3	Kodakondsuse omandamine.....	42
4.1.4	Kodakondsuse omandamise võimalustest teavitamine	44
4.1.5	Välismaalasest laps	44
4.2	Identiteedi säilitamine (artikkel 8).....	47
4.2.1	Nimi.....	47
4.2.2	Kodakondsus	47
4.3	Väljendusvabadus ja juurdepääs informatsioonile (artiklid 13 ja 17)	48
4.4	Mõtte-, südametunnistuse- ja usuvabadus (artikkel 14)	49
4.5	Ühingute moodustamise ja rahumeelsete kogunemiste vabadus (artikkel 15).....	50
4.5.1	Rahumeelsed kogunemised	50
4.5.2	Ühinemisvabadus	50
4.6	Eraelu puutumatus (artikkel 16)	51
4.7	Õigus mitte sattuda piinamise või mõne muu julma, ebainimliku või alandava kohtlemise või karistamise ohvriks (artikkel 37a).....	51
4.7.1	Laste kehalise karistamise keelustamine.....	51
4.7.2	Alaealise kannatanu ja tunnistaja õiguste kaitse menetluse käigus.....	52
5.	PEREKESKKOND JA ALTERNATIIVNE HOOLDUS	53
5.1	Vanemate kohustused (artikkel 5 ja artikkel 18 lõiked 1 ja 2)	53
5.2	Lapsevanemate juhendamine ja toetamine (artikkel 5)	54
5.2.1	Perepoliitika	55
5.2.2	Peretoetuste ja -teenuste kontseptsioon.....	55
5.2.3	Vanemlus.....	55
5.3	Lapse vanemalt äravõtmine (artikkel 9)	56
5.4	Perekonna taasühinemine (artikkel 10)	57
5.5	Ebaseaduslik välismaale viimine (artikkel 11).....	57

5.6	Lapse ülalpidamise tagamine (artikkel 27 lõige 4).....	58
5.7	Perekeskkonnast ilmajäänud lapsed (artikkel 20)	58
5.7.1	Perekonnas hooldamine.....	58
5.7.2	Asenduskoduteenus	59
5.8	Lapsendamine (artikkel 21).....	61
5.8.1	Rahvusvaheline lapsendamine	62
5.9	Hooldamisele paigutatud lapse õigus paigutamise aluste perioodilisele ülevaatamisele (artikkel 25)	62
5.10	Väärkoheldud ja hooletusse jäetud laps (artikkel 19) ning lapse psüühiline ja füüsiline paranemine ja taasühiskonnastamine (artikkel 39).....	62
5.10.1	Lasteabitelefoni	62
5.10.2	Nõustamine telefoni ja interneti teel	63
5.10.3	Politsei tegevused laste väärkohtlemise avastamisel ja vastavasisulised koolitused	63
5.10.4	Laste väärkohtlemise diagnostika	64
5.10.5	Ohvrite ja kurjategijate taasintegreerimine	65
6.	TERVISE KAITSE JA SOTSIAALHOOLEKANNE.....	65
6.1	Puudega lapsed (artikkel 23)	65
6.1.1	Puudega lapse hoiuteenus.....	66
6.1.2	Tugiisikuteenus	66
6.1.3	Isikliku abistaja teenus	66
6.1.4	Tehniliste abivahendite taotlemine ja soodustingimustel eraldamine.....	66
6.1.5	Arvutid erivajadustega õpilaste õppe toetamiseks	67
6.1.6	Rehabilitatsiooniteenus	67
6.1.7	Uuringud.....	67
6.1.8	Koolitused puuetega lastega töötavatele inimestele ja rahvusvaheline koostöö	67
6.2	Tervis ja tervishoiuteenused (artikkel 24)	68
6.2.1	Ravikindlustus.....	68
6.2.2	Arstiabi	68
6.2.3	Tervisenõustamine ja ravi ilma vanema nõusolekuta	68
6.2.4	Rahvastiku tervise arengukava.....	69
6.2.5	Haiguste ennetus ja tervise edendamine.....	69
6.2.6	Koolitervishoid.....	69
6.2.7	Tervist edendav lasteaed, tervist edendav kool.....	70
6.2.8	Terviseedendusala teadlikkuse tõstmine.....	70
6.2.9	Immuniseerimine.....	70
6.2.10	Noorte reproduktiivtervisealane nõustamine ja seksuaalsel teel levivate haiguste ennetamine	70
6.2.11	Tubaka tarbimise ennetus.....	71
6.2.12	Tervislik toitumine	71
6.2.13	Vaimse tervise edendamine.....	71
6.2.14	Vigastuste ja mürgistuste vältimine	72
6.3	Elatustase (artikkel 27 lõiked 1–3)	72
6.3.1	Vaesusriski vähendamise riiklikud meetmed.....	74
6.4	Sotsiaalkindlustus, lapsehoiuteenused ja lasteasutused (artiklid 26 ja 18 punkt 3).....	75
6.4.1	Sotsiaalkindlustus.....	75
6.4.2	Peretoetused	75
6.4.3	Vanemahüvitis.....	77
6.4.4	Toetused puudega inimestele	78
6.4.5	Lapsehoiuteenus	79

7.	HARIDUS, VABA AJA JA KULTUURITEGEVUS (artiklid 28, 29 ja 31).....	80
7.1	Haridus, sh kutseõpe (artikkel 28).....	80
7.1.1	Koolieelne haridus.....	80
7.1.2	Koolikohustus.....	81
7.1.3	Alternatiivsed võimalused hariduse omandamiseks	82
7.1.4	Klassikursuse kordamine ja koolist väljalangemine	82
7.1.5	PISA testi tulemused 2012. aastal	84
7.1.6	Õpilaskodude programm	84
7.1.7	Tasuta koolitoit ja õppevahendid	85
7.2	Hariduse eesmärgid (artikkel 29)	85
7.2.1	Üldharidussüsteemi arengukava 2007–2013.....	85
7.2.2	Koolivägivalla vähendamine.....	85
7.2.2.1	Projektid	86
7.2.2.2	Põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse muudatused	87
7.2.3	Väikekoolid	87
7.3	Vaba aja, huvi- ja kultuuritegevused (artikkel 31)	88
7.3.1	Avatud noortekeskuste programm	89
7.3.2	Noorte- ja projektlaagrite programm.....	89
7.3.3	Pikapäevakoolide projekt	90
8.	LASTEKAITSE ERIMEETMED.....	90
8.1	Pögenikustaatuses olevad lapsed (artikkel 22)	90
8.1.1	Välismaalasele rahvusvahelise kaitse andmise seadus.....	90
8.1.2	Perekonnaliikmed VRKS kohaselt.....	91
8.1.3	Projektid	92
8.2	Lapsed relvakonfliktides (artiklid 38 ja 39)	93
8.2.1	Kaitsevägi.....	93
8.2.2	Kaitseliit	94
8.3	Kriminaalvastutus ja laste üle kohtumõistmine (artikkel 40).....	95
9.	ÜLDISED KRIMINAALPOLIITLISED STRATEEGILISED MUUDATUSED	96
9.1.1	Alaealiste kuritegude menetlemine	96
9.1.1.1	Õigusabi ja lapse kaebeõigus	97
9.1.1.2	Alaealiste õigusrikkujate mõjutamine	98
9.1.1.3	Alaealiste komisjonid	98
9.1.1.4	Alaealiste menetluse pikkuse jälgimine.....	100
9.1.1.5	Prokuratuuri ja politsei juhendmaterjalid	100
9.1.1.6	Arendustegevused	101
9.2	Vabaduse võtmine (artikkel 37)	101
9.2.1	Alternatiivid vangistusele.....	102
9.2.2	Alaealise vahistamine.....	102
9.2.3	Noor kinnipeetav	102
9.2.4	Vabaduse piiramine seoses sisse- ja väljasõiduga.....	103
9.2.5	Eluaegne vangistus ja surmanuhtlus	104
9.3	Ekspluateerimise ohvriks langenud lapsed.....	104
9.3.1	Majanduslik ekspluateerimine, sh laste töö (artikkel 32).....	104
9.4	Narkootiliste ainete kuritarvitamine (artikkel 33)	104
9.5	Seksuaalne ärakasutamine ja seksuaalne väärkohtlemine (artikkel 34)	105
9.5.1	Uuringud ja statistika	105
9.5.2	Tegevused.....	106

9.6	Lapsrööv, laste müümine ja nendega kaubitsemine (artikkel 35)	106
9.7	Vähemusrahvus- või põlisrahvusgruppi kuuluvad lapsed (artikkel 30)	107
9.7.1	Rahvusvähemustest õpilaste hariduskorralduses prioriteetid.....	107
9.7.1.1	Varane keeleõpe	108
9.7.1.2	Põhikool	108
9.7.1.3	Gümnaasium	108
LISA	111	

SISSEJUHATUS

Eesti Vabariik ühines ÜRO lapse õiguste konventsiooniga (edaspidi konventsioon) Eesti Vabariigi Ülemnõukogu 26. septembri 1991. a otsuse (RT 1991, 35, 428) alusel, ühinemiskiri anti hoiule ÜRO peasekretärile 20. oktoobril 1991. a ning konventsioon jõustus Eesti suhtes 20. novembril 1991. a. Konventsiooni tekst on avaldatud Riigi Teataja II osas (RT II 1996, 16, 56). Riigi Teataja on ametlik väljaanne, milles avaldatakse Eesti seadused ja muud õigusaktid. Riigi Teataja II osas avaldatakse välislepingud ja nende eestikeelsed tõlked. Riigi Teatajas avaldatud õigusaktid on kättesaadavad internetis (www.riigiteataja.ee).

Lähtudes konventsiooni artiklist 44 peavad osalisriigid iga viie aasta tagant esitama ÜRO lapse õiguste komiteele (edaspidi komitee) perioodilisi aruandeid selle kohta, milliseid meetmeid on riik võtnud konventsioonis sätestatud õiguste rakendamiseks ning milliseid edusamme on märgata nende õiguste tagamisel. Eesti esitas oma esimese ja teise perioodilise aruande ühtse dokumendina 2001. aastal. Eesti valitsusvälised organisatsioonid esitasid oma täiendused, kommentaarid ja ettepanekud komiteele 2002. aastal. Komitee arutas Eesti aruannet 14. jaanuaril 2003, edastas oma lõppjärelused Eestile 31. jaanuaril 2003 ning tegi ühtlasi ettepaneku esitada kolmas ja neljas perioodiline aruanne ühtse dokumendina 2008. aastal. Käesolev aruanne on koostatud, tuginedes perioodi 2003–2011 tegevusele ja selle perioodi kohta avaldatud statistikale, kuid nimetatakse ka 2012-2013. aastal toimunud algatusi ja projekte.

Käesolev aruanne on koostatud, tuginedes ÜRO juhendmaterjalile perioodiliste aruannete koostamise kohta (General Guidelines for periodic reports, 20/11/96, CRC/C/58 ja 29/11/05, CRC/C/58/Rev.1) ning keskendudes muu hulgas küsimustele, millele komitee juhtis tähelepanu oma lõppjärelustes 2003. aastal. Aruandes on viidatud ka eelmises, 2001. aastal esitatud aruandes sisalduvale teabele. Aruandele on lisatud statistiline ülevaade laste olukorrast Eestis.

Sotsiaalministeerium kaasas aruande koostamisse Haridus- ja Teadusministeeriumi, Välisministeeriumi, Justiitsministeeriumi, Kultuuriministeeriumi, Rahandusministeeriumi, Siseministeeriumi, Õiguskantsleri Kantslei, Lastekaitse Liidu, UNICEF Eesti Rahvuskomitee MTÜ ja teisi mittetulundusühinguid. Aruande koostamise protsessi kohta vt käesoleva aruande punkt 1.7.1.

Rahvusvahelistele organisatsioonidele esitatud Eesti aruanded avaldatakse Välisministeeriumi veebilehel (<http://www.vm.ee>) ning on kõigile kättesaadavad alates nende esitamisest asjaomastele organisatsioonidele. Käesolev aruanne koostatakse eesti keeles ja tõlgitakse inglise keelde ning avaldatakse Välisministeeriumi veebilehel nii eesti kui inglise keeles. Komitee lõppjärelused on veebilehel samuti avaldatud nii eesti kui inglise keeles.

1. RAKENDAMISE ÜLDMEETMED (artiklid 4, 42 ja 44 paragrahv 6)

1.1 Eesti seaduste kooskõlla viimine konventsiooni sätetega (artikkel 4). Uued seadused ja seadusemuudatused

Kuna periood, mille kohta käesolevas aruandes teavet edastatakse, on pikk, ning seadusloomes on toimunud väga palju märkimisväärseid muudatusi, leiavad siinkohal kajastamist vaid kõige olulisemad jõustunud seadusreformid.

1.1.1 Tsiiviilkohtumenetluse seadustik

01.01.2009 jõustunud redaktsiooni on lisatud kohtu kohustus kuulata last puudutavas asjas ära vähemalt 10-aastane laps. Kohus võib ära kuulata ka noorema lapse. Kui see on kohtu arvates asja huvides vajalik, võib lapse ära kuulata ka temale tavapärases keskkonnas, mitte kohtus. Vajaduse korral kuulatakse laps ära psühhiaatri, psühholoogi või sotsiaaltöötaja juuresolekul. Kohus võib ärakuulamise juurde lubada ka muid isikuid, kui laps või tema esindaja sellele vastu ei vaidle (§ 552¹). 01.01.2006 jõustunud muudatustega sätestati lapse iseseisev kaebeõigus, mille kohaselt võib vähemalt 14-aastane piisava kaalutlus- ja otsustusvõimega laps hagita perekonnaasjas määruse peale kaevata oma seadusliku esindaja kaasabit. Sama kehtib kõikide muude last puudutavate asjade suhtes, mis näevad ette lapse ärakuulamise kohustuse (§ 553).

1.1.1 Kriminaalmenetluse seadustik

2004. aastast kehtib uus kriminaalmenetluse seadustik, mis tagab ulatuslikumalt ja paremini alaealiste kaitseõiguse. Seadusesse on lisatud erisätted alaealiste suhtes kriminaalmenetluse läbiviimise kohta. Uue redaktsiooni kohaselt on kaitsja osavõtt kogu kriminaalmenetlusest kohustuslik, kui isik on pannud kuriteo toime alaealisena. 01.09.2011 jõustunud kriminaalmenetluse seadustiku muudatustega muudeti spetsialisti (st lastekaitsetöötaja, sotsiaaltöötaja, pedagoog või psühholoog) kaasamise kohustus alaealise tunnistaja ülekuulamisel uurija valikuks, juhul kui uurijal endal on lastekaitse- või psühholoogiaalane või pedagoogiline kõrgharidus või läbitud sätestatud mahus koolitus.

2006. aastal jõustus ka seadustiku täiendus, millega loodi ajutise lähenemiskeelu kohaldamise võimalus kriminaalmenetluses. Ajutine lähenemiskeeld on kuriteoohvrile ja tema lähedasele mõeldud kaitseabinõu, eeskätt isikuvastaste või alaealise vastu toime pandud kuritegude puhul. 2006. aasta muudatustega toimus ka sotsiaalset rehabilitatsiooni soodustava lepitusmenetluse seadustamine. See tähendab, et raskemates kuritegudes on loodud võimalus lõpetada kriminaalmenetlus, kui kuriteo osapooled on läbinud kohtuvälise lepitusmenetluse. Kohtuvälise lepitusmenetluse on kannatanule ja süüdlasele vabatahtlik ning selle eesmärk on saavutada kokkulepe kuriteoga tekitatud kahjude heastamise osas ning panna süüdlane ka tegelikult mõtlema oma teoga kannatanule tekitatu üle. Ohvriabisüsteemis töötavad spetsialistid on 2006. aasta jooksul saanud ka koolituse lepitusmenetluse läbiviimiseks.

1.1.2 Karistusseadustik

2002. aastal vastu võetud seadustik sätestab süüteod võrdõiguslikkuse vastu ning kohaldatavad karistused. 2006. aastal karmistati karistusseadustikus karistusi alaealiste vastu toime pandud seksuaalkuritegude eest, tõstes karistuste maksimummäärasid. 2007. aastal jõustus ka uus konfiskeerimise regulatsioon karistusseadustikus, millega loodi laiemad võimalused võitluseks

organiseeritud kuritegevusega saadud tulude äravõtmiseks. Näiteks võib raskete kuritegude puhul nagu narkokuriteod, orjastamine, inimkaubandus (sh ka alaealise prostitutsioonile kallutamine ja prostitutsioonile kaasaaitamine), terrorism, salakaubaveoga seotud kuriteod koos üle 3-aastase vanglakaristusega kohaldada süüdlasele vara konfiskeerimist.

15.03.2010 lisati karistusseadustikku paragrahv „Lapsealise seksuaalne ahvatlemine“, millega nooremale kui 14-aastasele isikule pornograafilise teose või selle reproduktsiooni üleandmise, näitamise või muul viisil teadvalt kättesaadavaks tegemise või sellise isiku nähes suguühendusse astumise või muul viisil teadvalt tema seksuaalse ahvatlemise eest karistatakse rahalise karistuse või kuni kolmeaastase vangistusega. Samast ajast on kriminaalkorras karistatavaks teoks ka *grooming* ehk seksuaalse eesmärgiga kokkulepe lapsealisesega kohtumiseks. Lapsealises loetakse alla 14-aastast isikut.

14.04.2012 hakkasid kehtima mitmed karistusseadustiku muudatused. Paragrahv 175 „Inimkaubandus alaealise ärakasutamise eesmärgil“ sätestab, et noorema kui 18-aastase isiku mõjutamise eest, et ta alustaks või jätkaks kuriteo toimepanemist, kerjamist, prostitutsiooniga tegelemist või tavapäratutel tingimustel töötamist või astuks modellina või näitlejana üles pornograafilises või erootilises etteastes või teoses, samuti noorema kui 18-aastase isiku eelnimetatud tegevusele kaasaaitamise eest karistatakse 2–10-aastase vangistusega.

Aruande koostamise ajal on Riigikogu menetluses eelnõu, millega võetakse siseriiklikku õigusesse üle Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv 2011/93/EL, mis käsitleb laste seksuaalse kuritarvitamise ja ärakasutamise ning lasteporno vastast võitlust ja mis asendab nõukogu raamotsuse 2004/68/JSK.

1.1.3 Lastega töötamise piiranguid käsitlev seaduste muutmise pakett

2007. aastal jõustunud seadusemuudatustega tagatakse, et lastevastase seksuaalse iseloomuga või alaealise prostitutsiooni või lapspornoga seotud kuriteos süüdimõistetud isikud ei pääse töötama ametikohtadel, kus nad vahetult lastega kokku puutuvad: õpetajana, lasteaia- või lastelaagri kasvatajana, ringijuhina, lapsehoidjana jne. Nende valdkondade tööandjatele on pandud kohustus karistusregistrist kontrollida, kas töölevõetav isik on nimetatud kuritegudes karistatud.

Karistusregister on riigi andmekogu, kuhu kantakse andmed karistatud isiku ja tema karistuse kohta. Alates 1. jaanuarist 2012 on karistusregister üleriigilise e-toimiku osa. E-toimik on keskne menetlusinfosüsteem, mida kasutatakse kõikides kriminaal- ja väärteomenetlustes. Karistusregistri pidamine on Justiitsministeeriumi valitsusalas, seda haldab Registrate ja Infosüsteemide Keskus.

Alates 1. jaanuarist 2012 on Eestis karistusregister avalik, õigemini on avalikud kehtivad karistusregistri kanded. Erandiks on väärteoasjad, kui isikul on üks kehtiv väärteokanne, mille eest määratud põhikaristus on väiksem kui 200 € (50 trahviühikut) ja sellel pole lisakaristust. Samuti ei avalikustata karistusandmeid alaealiste kohta. Registri avalikkusel on oluline kuriteoennetuse moment: näiteks saavad lapsevanemad lihtsamalt kontrollida oma lapsega kokkupuutuvate inimeste tausta.

1.1.4 Kodakondsuse seadus

01.03.2003 jõustunud muudatusega loetakse lapsendatud laps lapsendaja taotlusel Eesti kodakondsuse sünniga omandanuks, kui lapsendaja oli lapse sünni ajal Eesti kodakondsuses ja laps ei ole muu riigi kodakondsuses või vabastatakse sellest seoses Eesti kodakondsuse omandamisega. Varasema redaktsiooni kohaselt võis lapsendatud välismaalasest laps saada Eesti kodakondsuse üksnes naturalisatsiooni korras. 01.01.2004 jõustunud muudatusega sätestati ka keeleõppe kulude hüvitamise kord, et hõlbustada nende isikute kodakondsuse taotlemist, kellele võib ebapiisav rahaline olukord takistuseks saada. Muudatuse kohaselt hüvitatakse kodakondsuse eksamid positiivselt sooritanud isikule kuni 100% eesti keele õppe eest tasutud õppemaksust. 20.03.2004 jõustunud muudatusega lühendati kodakondsuse saamise sooviavalduste menetlemise tähtaegu nii alla 15-aastastele lastele kui ka teistele. Muudatuse eesmärk oli kiirendada kodakondsuse saamise või taastamise protsessi. Alla 15-aastaste laste puhul lühenes dokumentide Vabariigi Valitsusele otsustamiseks edastamise tähtaeg poole võrra, st endise kuue kuu asemel edastatakse dokumendid valitsusele otsustamiseks kolme kuu jooksul.

1.1.5 Välismaalasele rahvusvahelise kaitse andmise seadus

Alates 1. juulist 2006 kehtib Eestis pagulaste seaduse asemel välismaalasele rahvusvahelise kaitse andmise seadus (edaspidi VRKS), mis reguleerib välismaalasele rahvusvahelise kaitse andmist. Kuivõrd Eesti ühines 1. mail 2004 Euroopa Liiduga (EL), oli VRKS peamine eesmärk Eesti õigusega harmoniseerida mitmed EL Nõukogu direktiivid. Lisaks kehtestati VRKS-ga Eestis välismaalase ajutise kaitse regulatsioon ning korrastati varjupaigataotlejaid ja pagulasi puudutavaid sätteid. Uue seaduse jõustumine tõi võrreldes pagulaste seaduses sätestatuga kaasa ka perekonnaliikmete ringi laienemise. Kui pagulaste seadus tõi perekonnaliikmetena välja ainult kaitse saanud välismaalase (pagulase ja täiendava kaitse saaja) alaealise lapse ja abikaasa, siis uues seaduses on perekonnaliikmete ringi laiendatud. Lisatud on näiteks taotleja abikaasa vallaline ja alaealine laps, sealhulgas lapsendatud laps. Eraldi on välja toodud ka saatjata alaealise pagulase ja saatjata alaealise täiendava kaitse saaja perekonnaliikmed. Seega on paranenud laste võimalused olla koos oma perekonnaga. Samuti lisati säte, mille kohaselt piiripunktis ilma Eestisse sisenemise seadusliku aluseta varjupaika taotlev saatjata alaealine lubatakse Eestisse ning antakse üle Kodakondsus- ja Migratsiooniametile (alates 01.01.2010 Politsei- ja Piirivalveamet, PPA). Seega ei saa piiril saatjata alaealiste varjupaigataotlejate taotlust tagasi lükata. Uue seadusega täpsustati ka mitmeid laste taotluste menetlemise põhimõtteid. Näiteks VRKS § 18 lõike 5 kohaselt võimaldatakse küsitlus vähemalt 10-aastasele lapsele või ka nooremale, kui lapse arengutase seda võimaldab, § 17 lõike 6 kohaselt arvestatakse saatjata lapse varjupaigamenetluses eelkõige lapse õiguste ja huvidega ning § 18 lõike 10 kohaselt võib saatjata alaealise varjupaigataotluse läbi vaadata eelisjärjekorras.

Väljasõidukohustuse ja sissesõidukeelu seaduse 24.12.2010 muudatuste (väljatötamine tingitud Eesti kohustusest harmoneerida Euroopa Parlamendi ja nõukogu 16. detsembri 2008. a direktiiv 2008/115/EÜ ühiste nõuete ja korra kohta liikmesriikides ebaseaduslikult viibivate kolmandate riikide kodanike tagasisaatmisel) kohaselt tuleb väljasaatmist teostaval haldusorganil enne saatjata alaealise väljasaatmist liikmesriigi territooriumilt veenduda, et alaealine saadetakse tagasi tema perekonnaliikme või määratud eestkostja juurde või päritoluriigi vastuvõtuasutusse. Saatjata alaealisele välismaalasele, kellel puudub riigis viibimiseks seaduslik alus, tagatakse

Sotsiaalkindlustusameti kaudu varjupaigataotlejale ettenähtud teenused kogu tema riigis viibimise ajal.

Sisustati saatjata alaealise välismaalase mõiste, võttes aluseks välismaalasele rahvusvahelise kaitse andmise seaduses sätestatud definitsiooni.¹ Selle kohaselt on saatjata alaealine välismaalane alla 18-aastane välismaalane, kes saabub või on saabunud Eestisse ilma vanema, eestkostja või muu vastutava täisealise isikuta või kes jääb Eestis viibides ilma vanemast, eestkostjast või muust vastutavast täisealisest isikust. Vastavalt kehtivale regulatsioonile korraldab saatjata alaealise välismaalase lahkumisettekirjutuse täitmist eestkostja. Eestkostja määramine kohtu poolt on reeglina äärmiselt aeganõudev protsess. Kuni kohtu poolt saatjata alaealisele eestkostja määramiseni täidab eestkostja ülesandeid alaealise viibimiskohajärgne kohalik omavalitsus. PPAle on antud lisaks volitus sõlmida menetlustoimingutes alaealise huvide ja õiguste kaitse tagamiseks leping füüsilise või juriidilise isikuga, kes on usaldusväärne ning omab saatjata alaealise välismaalase esindamiseks vajalikke teadmisi ja oskusi. Loodud esindaja määramise süsteem peaks tooma senisest suurema operatiivsuse ja ka pädevuse.

1.1.6 Välismaalaste seadus

01.10.2002 jõustunud muudatusega sätestati, et välismaalasele võib anda tähtajalise elamisloa elama asumiseks Eesti kodanikust või alalise elamisloa alusel ja vähemalt viis aastat Eestis elanud välismaalasest lähedase sugulase juurde, kui tegemist on alaealise lapsega, kes asub elama Eestis püsivalt elava vanema juurde. Sellisel juhul arvestatakse eelkõige alaealise lapse õiguste ja huvidega. Elamisluba ei anta, kui lapse Eestisse elama asumine kahjustab tema õigusi ja huve ning tema õiguslik, majanduslik või sotsiaalne seisund võib Eestisse elama asumisel halveneda. Alaealise lapse elamisluba ei või kehtetuks tunnistada ega keelduda selle pikendamisest, kui see ei ole kooskõlas lapse õiguste ja huvidega.

01.05.2003 jõustunud muudatusega sätestati, et vähemalt 15-aastane alaealine võib välismaalaste seadusest tulenevaid toiminguid teha iseseisvalt ning alaliselt välisriigis elav alaealine võib tähtajalise elamisloa ja tööloa taotluse isiklikult esitada vanema notariaalselt kinnitatud nõusolekul.

01.05.2004 jõustunud muudatusega sätestati, et alaliselt välisriigis elav alaealine võib esitada viisataotluse isiklikult. Viisataotluse isiklikul esitamisel võib nõuda seadusjärgse esindaja notariaalselt kinnitatud nõusolekut.

01.06.2006 jõustunud muudatusega sätestati pikaajalist elamisluba taotlevatele isikutele integratsiooninõue, mis tähendab, et 15–65-aastased täisealised teovõimelised isikud peavad oskama eesti keelt vähemalt algtasemel. Eksam sooritatakse keelseaduses sätestatud tingimustel. Eksamit ei pea sooritama need, kes on omandanud eesti keeles põhi-, kesk- või kõrghariduse.

01.02.2007 jõustunud muudatused (IV³ peatükk) käsitlevad muu hulgas ka alaealisele välismaalasele tähtajalise elamisloa andmise erijuhtusid. Üks seadusemuudatus puudutab

¹ Definitsiooni täpsustati 28.04.2013 jõustunud seadusemuudatustega.

kolmandate riikide inimkaubanduse ohvritele ajutise elamisloa andmist ning saatjata laste abistamist. Samuti sätestati, et saatjata alaealise välismaalase viibimiskoha määramisel arvestatakse eelkõige alaealise õiguste ja huvidega. Võimaluse korral ei lahutata üksteisest saatjata alaealisi õdesid ja vendi. 28.04.2013 jõustunud muudatuste kohaselt osutatakse inimkaubandusohvrile, sh lapsohvrile ohvriabi seaduses sätestatud ohvriabiteenuseid.

1.1.7 Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus

09.06.2010 võeti vastu ja 01.09.2010 jõustus uus põhikooli- ja gümnaasiumiseadus, mis sätestab põhikooli ja gümnaasiumi õppekorralduse alused, õpilase ning õpilase vanema või eestkostja õigused ja kohustused, kooli töötajate õigused ja kohustused, kooli pidamise ja rahastamise alused ning kooli õppe- ja kasvatustegevuse üle tehtava riikliku järelevalve alused. Uue seaduse loomise vajadus oli tingitud asjaolust, et seni kehtinud põhikooli- ja gümnaasiumiseadust (jõustus 10.10.1993) oli juba 43 korral muudetud, mille tulemusel oli seaduse tekst raskesti loetav ning paljuski mitmeti tõlgendatav. Vajalik oli mitmete temade juures regulatsiooni terviklik uuendamine. Ühiskonnas aset leidnud muutustega oli tekkinud vajadus oluliselt täpsustada ja täiendada üldhariduskooli puuduvat seadusandlikku baasi: täpsustada mitmeid olemasolevaid sätteid (õpilase koolikohustuse täitmine, õppetöös osalemine ja puudumine), sätestada tingimused haridusliku erivajadusega õpilaste paremateks haridusvõimalusteks, kvaliteetset haridust tagava koolivõrgu kujunemiseks, kooli vaimse ja füüsilise keskkonna turvalisuse tagamiseks, määrata seaduse tasandil kindlaks õppekavade aluspõhimõtted jne. Näiteks on uue seaduse § 3 esmakordselt sisse kirjutatud riikliku õppekava olulised aluspõhimõtted. Esitatud on põhikoolis ja gümnaasiumis toimuva õppe põhimõtted, mis seni olid kehtestatud vaid õppekavas eneses. Eraldi jaos on sätestatud õpilase arengu toetamine koolis. Uue seaduse kohaselt jälgivad klassi- või aineõpetajad õpilase arengut ja toimetulekut koolis ning vajaduse korral kohandavad õpet vastavalt õpilase vajadustele. Mitmed uued sätted on mõeldud õpilaste koolikohustuse täitmise parandamiseks ja koolist väljalangevuse vähendamiseks.

1.1.8 Õppetoetuste ja õppelaenu seadus

01.09.2003 jõustunud seadus kehtestab õppetoetuste ja õppelaenu saamise alused, tingimused ja korra, et tagada ligipääs kõrgharidusele ning motiveerida kutsekeskharidust omandavat õpilast ja kõrgharidust omandavat üliõpilast täiskoormusega ja edukalt õppima ning õppekava nominaalkestusega läbima.

1.1.9 Kutseõppeasutuse seadus

2007. aastal kaetakse ka kutsekeskharidusõppe, põhihariduse baasil kutseõppe ja põhihariduse nõudeta kutseõppe õppekavadel õppivate õpilaste koolilõuna riigieelarvest.

1.1.10 Huvikooli seadus

Seadus võeti vastu 2006. aastal ning jõustus 01.09.2007. Seadusega reguleeritakse huvikooli asutamise, õppekorralduse ja finantseerimise alused ning huvikoolide riiklik järelevalve.

1.1.11 Vanemahüvitise seadus

2004. aastal vastu võetud seaduse kohaselt makstakse 435 päeva peale rasedus- ja sünnituspuhkuse lõppu lapsehoolduspuhkusele jäävale vanemale hüvitist 100% eelnevast

palgast. Hüvitise eesmärk on säilitada vanemale töölt eemaloleku ajaks sissetulek.

1.1.12 Elatisabi seadus

21.02.2007 vastu võetud seadus jõustus 01.01.2008. Seadus tagab riikliku elatisabi lapsele, kelle vanem ei täida ülalpidamiskohustust.

1.1.13 Ohvriabi seadus

2004. aastal jõustus ohvriabi seadus, mis sätestab riikliku ohvriabi korralduse alused, lepitusteenuse korralduse, ohvriabiteenuse osutamise raames makstava psühholoogilise abi kulu hüvitise ning kuriteoohvritele riikliku hüvitise maksmise korra.

28.04.2013 jõustusid ohvriabi seaduse muudatused, millega viidi seadus kooskõlla Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiividega 2011/36/EL, 2011/93/EL. Jõustunud muudatustega laiendatakse ohvriabi teenustele ja hüvitistele juurdepääsu teiste hulgas alaealistele inimkaubanduse ja seksuaalkuritegude ohvritele.

1.1.14 Võrdse kohtlemise seadus

11.12.2008 vastu võetud ja 01.01.2009 jõustunud seaduse eesmärk on tagada isikute kaitse diskrimineerimise eest rahvuse (etnilise kuuluvuse), rassi, nahavärvuse, usutunnistuse või veendumuste, vanuse, puude või seksuaalse sättumuse alusel. Seadus sätestab võrdse kohtlemise põhimõtted, ülesanded võrdse kohtlemise põhimõtte rakendamisel ja edendamisel ning diskrimineerimisvaidluste lahendamise (vt punkt 3.1.1).

1.1.15 Sotsiaalhoolekande seadus

2007. aastal muutusid asenduskoduteenust ja perekonnas hooldamist reguleerivad sätted sotsiaalhoolekande seaduses (vt punkt 5.7.2).

18.04.2013 jõustusid sotsiaalhoolekande seaduse muudatused, millega viidi seadus kooskõlla Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiividega 2011/36/EL, 2011/93/EL. Jõustunud muudatustega laiendatakse juurdepääsu asenduskodu ja perekonnashooldamise teenustele alaealistele inimkaubanduse ja seksuaalkuritegude ohvritele.

1.1.16 Noorsootöö seadus

17.06.2010 võeti vastu uus noorsootöö seadus, mis tõi mitmeid põhimõttelisi muudatusi noorsootöö korraldusse. Kehtestati noorsootöö põhimõtted (§ 4); noortega töötamise piirang (§ 5) ja vastutus selle rikkumise eest (§ 16); ning noortevolikogu moodustamise kord (§ 9).

1.1.17 Lastekaitse seaduse uuendamine

Sotsiaalministeeriumis on aruande koostamise ajal ettevalmistamisel uus lastekaitse seadus. Vabariigi Valitsuse tegevusprogramm 2011-2015 tegevus „lastekaitse seaduse eelnõu väljatöötamine“ on loonud soodsa keskkonna 1993. aastal kehtima hakanud lastekaitse seaduse kaasajastamiseks ja rakendusliku võimekuse tõstmiseks. Uue lastekaitse seaduse lähtekohaks on ÜRO lapse õiguste konventsioon ja ÜRO lapse õiguste komitee soovitusel 2003. aastast. Samuti siseriiklik vajadus tõsta Sotsiaalministeeriumi pädevust lastekaitsealase tegevuse valdkondadeüleseks tõhusaks koordineerimiseks ja kohaliku tasandi lastekaitsealase tegevuse jõuliseks toetamiseks. Olulised põhimõtted, mida lastekaitse seaduse eelnõu käsitleb, on rõhu

asetumine ennetusele, sekkumiste kvaliteedile ja tulemuslikkusele nagu ka sekkumiste ja rutiinide ühtlustamine. Eelnõu kohustab lapse arvamuse ära kuulamisele ning esitab nõude lapse eakohaseks informeerimiseks ning lapsele tagasisideme andmiseks. Seaduse eelnõu sisaldab sätet lapse füüsilise karistamise tingimusteta keelustamiseks. Seaduse eelnõu kohaselt on riik võtmas kohustust pakkuda kõikidele kohaliku tasandi lastekaitsetöötajatele täiendkoolitust ja supervisiooni, samas eeldab eelnõu, et lastekaitsetöö tegevad ametnikud vastava baasharidusega ning omavad eelnevat töökogemust.

Teine oluline muudatus on riikliku rakendusasutuse loomine olemasoleva riigiasutuse baasil, mis võimaldab riiklike strateegiaid tõhusamalt rakendada nagu ka regiooni vajaduste spetsiifiliselt sekkumisi arendada. Täiesti uue lahendusena seadustatakse regionaalsete riiklike rakendusüksuste juurde mobiilsed konsultatsiooni meeskonnad, kelle pädevusse kuulub kohaliku tasandi lastekaitse alase tegevuse toetamine üldiselt (näiteks kohalike arengukavade välja töötamise toetamine ja töötajate nõustamine) ja keerukamate multiprobleemsete või valdkondadeüleste juhtumite lahendamine. Uus rakendusstruktuur on kavandatud avatud ja paindlikuna, mis võimaldab selle baasil rakendada ka teiste valdkondade sekkumisi.

Eelnõu on koostatud kõiki hea kaasamise tavasid silmas pidades, lisaks spetsialistidele ja teiste ministeriumide ametnikele on protsessi kaasatud ka lapsi ja noori. Silmapaistvalt hea koostöö on Sotsiaalministeeriumil olnud Õiguskantsleri Kantselei laste õiguste osakonnaga.

1.2 Konventsiooni rakendamine kohtupraktikas

Eesti Vabariigi põhiseaduse kohaselt on rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud põhimõtted ja normid on Eesti õigussüsteemi lahutamatu osa. Kui Eesti seadused või muud aktid on vastuolus Riigikogu poolt ratifitseeritud välislepingutega, kohaldatakse vastavalt Eesti põhiseaduse §-dele 3 ja 123 välislepingu sätteid. Seega on lapse õiguste konventsioon Eesti õigussüsteemi lahutamatu osa ning otsekohaldatav kohtus.

1.2.1 Riigikohus

Viimastel aastatel on märgata Riigikohtu lahendites mõningast lapse õiguste konventsioonile viitamise sagenemist. Kahel juhul viitas Riigikohus kohtuasjas, mis puudutas Haagi 1980. aasta lapseröövi suhtes tsiviilõiguse kohaldamise rahvusvahelise konventsiooni tõlgendamist, lapse õiguste konventsiooni artiklis 3 sätestatud lapse huvide prioriteetsusest lähtumise põhimõttele. Samuti viitas kohus konventsiooni artiklile 12, mis puudutab lapse ärakuulamise ja lapse arvamusega arvestamise kohustust (Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 22.02.2007 otsus nr 3-2-1-142-06).

Riigikohus on asjas, mis puudutas välisriigis elavate laste elatise vähendamist, viidanud laste võrdse kohtlemise põhimõttele ning tuginenud konventsiooni artiklile 2, mille järgi konventsiooniga ühinenud riigid tunnustavad konventsioonis esitatud õigusi ja tagavad need kõigile lastele võrdselt. Samuti viitas kohus konventsiooni artiklile 18, mille järgi riigid tunnustavad põhimõtet, et mõlemad vanemad vastutavad ühiselt lapse üleskasvatamise ja arendamise eest. Kohus nentis, et vanematel või teatud juhtudel seaduslikel hooldajatel lasub esmane vastutus lapse üleskasvatamise ja arendamise eest ning et lapse huvid peavad olema

nende tähelepanu keskpunktis (Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 28.03.2007 otsus nr 3-2-1-21-07).

Riigikohus on asunud ka seisukohale, et töötus ei ole elatise maksmise kohustusest vabanemiseks piisav alus. Kohus viitas konventsiooni artiklile 18, mis sätestab, et vanematel lasub esmane vastutus lapse kasvatamisel ja arendamisel ning lapse huvid peavad olema nende keskpunktis, ning leidis, et vanema kohustus last ülal pidada tähendab ka kohustust teha kõik endast olenev, et leida töö ja teenida sissetulekut nii endale kui lastele. Kohus on seisukohal, et õiglane ei ole olukord, kus laps kannatab puudust seetõttu, et lapsevanem isiklikest põhjustest tulenevalt ei pea vajalikuks töötada (Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 19.06.2007 otsus nr 3-2-1-65-07).

Samuti on Riigikohus seoses lapse õigusvastase äraviimise asjaga viidanud konventsioonile koostoimes inimõiguste ülddeklaratsiooni artikli 25 punktiga 2, mille kohaselt annavad emadus ja väikelapsega õiguse erilisele hooldusele ja abile. Kohus viitas, et lapse õiguste konventsiooni kohaselt vajab laps oma füüsilise ja vaimse ebaküpsuse tõttu erilist kaitset ja hoolt (Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 06.12.2006 otsus nr 3-2-1-123-06).

Riigikohtu tsiviilkolleegiumi kohtumääruse 3-2-1-45-11 (abielu lahutamine, ühisvara jagamine, elatise saamine ja suhtlemiskorra määramine) punkt 17 rõhutab, et vanema ja lapse õigustest olulisima osa moodustab hooldusõigus.

Riigikohtu tsiviilkolleegiumi kohtumääruses 3-2-1-6-12 (suhtlemiskorra määramine), asjas punkt 20 on kolleegium seisukohal, et suhtlemiskorra määramine olukorras, kus piisava arusaamisvõimega laps ei tea ega tunne lahus elavat vanemat, ei ole lapse huvides, sest ei ole teada, kuidas lapsele tõe teadasaamine mõjub, ega see, kas ja kui kiiresti laps olukorraga kohaneb ning milline kontakt tal lahus elava vanemaga tekib ja kui sage suhtlemine on lapse huvides parim.

1.2.2 Madalama astme kohtud

Konventsiooni artiklitele ja üldpõhimõtetele viitavad alama astme kohtud harva, kuid siiski kasvava sagedusega. Peamiselt viidatakse konventsioonile elatise määramise, lepituse ja hooldusõiguse määramise küsimustes.

Esimese astme kohus on viidanud konventsiooni artiklile 41 kui üldtuntud rahvusvahelise õiguse printsibile, mille kohaselt ükski selles konventsioonis sisalduv säte ei mõjuta mis tahes tingimusi, mis kaitsevad paremini lapse õigusi ja mis võivad sisalduda osalisriigi seaduses või selles riigis kehtivas rahvusvahelises õiguses. Nimetatud sätet kohaldas esimese astme kohus läbivalt mitmete sarnaste kaasuste puhul, mis ei puudutanud lapsi, vaid hoopis pensioni määramise küsimust.

Nime muutmist puudutavas asjas on kohus ühel korral viidanud konventsiooni artiklile 3, mille kohaselt tuleb esikohale seada lapse huvid. Peamiselt elatise väljamõistmise asjades on kohtud viidanud konventsiooni artikli 21 §-le 1, mille kohaselt lasub vanematel esmane vastutus lapse üleskasvatamisel ja arendamisel. Lapse huvid peavad olema nende tähelepanu keskpunktis.

Laste elukoha kindlaksmääramise kaasuses viitas kohus konventsiooni artiklile 3 ja artikli 9 §-le 3, mille alusel on lahutatud vanema lapsel õigus säilitada regulaarsed isiklikud suhted ja otsene kontakt mõlema vanemaga.

1.3 Rahvusvahelised lepingud

Aruandeperioodil allkirjastas ja/või ratifitseeris Eesti alljärgnevad rahvusvahelised lepingud:

Lapseröovi suhtes tsiviilõiguse kohaldamise rahvusvahelise konventsioon, mis on koostatud Haagis 1980. aasta 25. oktoobril, jõustus Eesti suhtes 01.07.2001.

Laste hooldusõigust ja laste hooldusõiguse taastamist käsitlevate otsuste tunnustamise ja täitmise Euroopa konventsioon, mis on koostatud 1980. aasta 20. mail Luxembourgis, jõustus Eesti suhtes 01.09.2001.

Riikidevahelises lapsendamises laste kaitseks tehtava koostöö konventsioon, mis on koostatud 1993. aasta 29. mail Haagis jõustus Eesti suhtes 01.06.2002.

ÜRO Lapse õiguste konventsiooni artikli 43 lõike 2 muudatus jõustus Eesti suhtes 18.11.2002.

Vanema kohustuste kindlaksmääramise ja laste kaitse abinõude rakendamise pädevuse, kohaldatava õiguse, abinõude tunnustamise, rakendamise ja koostöö konventsioon, mis on vastu võetud Haagi Rahvusvahelise Eraõiguse Konverentsil 1996. aasta 19. oktoobril, jõustus Eesti suhtes 01.06.2003.

ÜRO Rahvusvahelise organiseeritud kuritegevuse vastu võitlemise Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni konventsiooni täiendav naiste ja lastega kaubitsemise ning muu inimkaubanduse ärahoidmise ja selle kuriteo eest karistamise protokoll allkirjastati 20.09.2002, jõustus Eesti suhtes 11.06.2004.

ÜRO Lapse õiguste konventsiooni laste müüki, lasteprostitutsiooni ja –pornograafiat käsitlev fakultatiivprotokoll allkirjastati 24.09.2003, protokoll jõustus Eesti suhtes 03.09.2004.

ÜRO Puuetega inimeste õiguste konventsioon. Eesti allkirjastas konventsiooni 25.09.2007 ning see jõustus Eesti suhtes 29.06.2012. Samal ajal ühineti konventsiooni fakultatiivprotokolliga.

ILO konventsioon Lapsele sobimatu töö ja muu talle sobimatu tegevuse viivitamatu keelustamine (ILO nr 182) jõustus Eesti suhtes 24.09.2012.

ÜRO Lapse õiguste konventsiooni fakultatiivprotokoll laste kaasamise kohta relvastatud konfliktidesse allkirjastati 24.09.2003 ning jõustus Eesti suhtes 12.03.2014.

Laste kaitset seksuaalse ärakasutamise ja seksuaalse kuritarvitamise eest käsitleva Euroopa Nõukogu konventsioon (CETS nr 201) allkirjastati 17.09.2008.

Inimkaubandusvastane Euroopa Nõukogu konventsioon (CETS nr 197) allkirjastati 03.02.2010.

Parandatud ja täiendatud Euroopa sotsiaalharta (artikkel 10. Õigus kutseõppele (lõiked 1–4), artikkel 30. Õigus kaitsele vaesuse ja sotsiaalse tõrjutuse eest (täielikult) ratifitseeritud 02.05.2012, muudatused jõustunud Eesti suhtes 01.09.2012.

1.4 Riikliku tegevuse koordineerimine

Soovitus 14. Komitee soovitab konventsiooni täielikuks elluviimiseks välja töötada ulatuslik õiguskaitse tegevuskava, mis hõlmaks inter alia Eestis kavandatavaid strateegiaid ja eesmärke ning selle elluviimise viise ja juhendeid.

2003. aastal koostati Sotsiaalministeeriumis lastekaitse seaduse alusanalüüs. Aastail 2004–2008

kehtis „Lapse õiguste tagamise strateegia“, mis oli suunatud ÜRO lapse õiguste konventsiooni paremale ja erinevate valdkondade vahel kooskõlastatud täitmisele Eestis. Lapse õiguste tagamise strateegia ja selle iga-aastase tegevuskava koostamiseks ning tegevuste elluviimise täitmiseks ja jälgimiseks loodi ministriumidevaheline töörühm. Vabasektori esindajana osales töögrupis MTÜ Lastekaitse Liit. Tegevuskava koostamine ning selle aruannete esitamine valitsusele oli Sotsiaalministeeriumi ülesanne. 2009. aastal koostas Sotsiaalministeerium aruande lapse õiguste tagamise strateegia 2004–2008 täitmisest ja tulemuslikkusest. Kriitikana toodi välja strateegia iseseisva rahastamise puudumine, mistõttu kõik meetmed ei olnud otseselt eesmärkidega seotud. Aruandes tehti ettepanekud edasiseks tegevuseks, millest olulisemad olid: laste õigusi ja perede heaolu käsitleva tervikliku arengukava koostamine, riigi suutlikkuse hindamine efektiivse lastekaitse korralduse ja laste õiguste tagamisel, lapsi puudutava info ja statistika kättesaadavuse parandamine.

2005. aastal kiitis Vabariigi Valitsus heaks lastekaitse kontseptsiooni. Lastekaitse kontseptsioon andis aluse ühtsete põhimõtete kujundamiseks lastekaitsetöö vallas, et ühtlustada üle-eestilist lastekaitsetöö praktikat tagamaks standarditele vastav ning kvaliteetne abi lapsele ja perele terves Eestis, lõi tervikliku süsteemi lapse õiguste kaitse korraldamiseks ning tegi ettepanekud vajalike muudatuste tegemiseks lapse õigusi ja kaitset sätestavatesse ja reguleerivatesse seadustesse (nt perekonnaseadus). Ühe võimaliku meetmena eesmärgi saavutamiseks nähti kontseptsioonis ette koostada uus praktilist rakendust võimaldav lastekaitse seadus. Lastekaitse kontseptsiooni ettevalmistamine täitis eesmärgi täpsustada ÜRO lapse õiguste konventsiooni nõudeid vastavalt Eesti kontekstile selgete ja üheselt mõistetavate juhustega.

Sotsiaalministeeriumi arengukavas 2007–2010 käsitlesid laste õigustega seotud eesmärke meetmed 3.1 ja 3.2, mille järgi olid seatud aastani 2010 järgmised põhieesmärgid: lastega kaubitsemise vastase tegevuskava rakendamine, lastele suunatud hoolekandeteenuste arendamine, tervist toetava ja turvalise arengukeskkonna loomine. Sotsiaalministeeriumi arengukavas 2011–2014 käsitletakse laste õigustega seotud eesmärke koos perepoliitiliste meetmetega punktis 3 – laste ja perede heaolu toetamine. Muu hulgas sisaldab tegevussuund 3.1 lapse õiguste tagamisega seotud tegevusi, sh saatjata ja kaubitsetud laste abistamiseks tegevuste elluviimist, lastele suunatud hoolekandeteenuste arendamist, laste õiguste tagamiseks poliitikate kujundamist ja lastekaitse süsteemi tõhustamist. Tegevussuund 3.2 käsitleb laste tervise edendamist ja toetamist. Tegevussuuna 3.3 all on perede elukvaliteedi tõstmisele suunatud meetmed: töö, pere- ja eraelu ühitamise toetamine ning vanemluse toetamine. 2010. aastal tehti Sotsiaalministeeriumis olulised struktuurimuudatused – loodi laste ja perede osakond, mis oli märkimisväärne algatus. Riik oli 2009–2010. aastal üle elanud olulised eelarvekärped ning majandusraskuste tingimustes uue osakonna loomine väljendas riigi poolt väga olulisel määral laste ja perede valdkonna väärtustamist. 2013. aasta seisuga töötab osakonnas 8 inimest.

Lapse õiguste tagamist on läbivalt kajastatud erinevates riiklikes ja valdkondlikes strategiadokumentides.

Rahvastikupoliitika alused 2009–2013 sõnastab laste õiguste ja perepoliitika kujundamise üldised alused ja Eesti rahvastikupoliitika põhimõtted ning toob välja Eesti rahvastikupoliitika

eesmärgid ja peamised tegevused nende eesmärkide saavutamisel. Rahvastikupoliitika aluste dokumendi kohaselt on Eesti laste- ja perepoliitika peamine eesmärk lastega peredele turvalisuse tagamine, mis võimaldab realiseerida soovitud laste sündi, ning lastele ja noortele turvalise kasvukeskkonna tagamine.

Rahvastiku tervise arengukava 2009–2020 kohta vt punkt 6.2.4.

1.4.1 Laste ja perede arengukava 2012–2020

Hetkel lapse õiguste alast tegevust eri valdkondades suunavaks strateegiadokumendiks on Vabariigi Valitsuse poolt 2011. aastal kinnitatud „Laste ja perede arengukava 2012–2020“ ning arengukava rakendusplaan 2012–2015, mis sisaldab detailset tegevuskava vastutajate ja planeeritud kuludega. Rakendusplaan tegevuste täitmisele on kaasatud teadusasutused, vabasektori esindajad, Lastekaitse Liit, Justiitsministeerium, Haridus- ja Teadusministeerium, Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium, Kultuuriministeerium. Arengukava täitmise aruanne esitatakse Vabariigi Valitsusele igal aastal.

Arengukava koostamisse oli kaasatud läbi tööruhmade üle saja laste ja perede valdkonna eksperdi ning enne kinnitamist Vabariigi Valitsuses saadeti arengukava kommenteerimiseks enamikule laste ja perede või seotud valdkondades tegutsevatele mittetulundusühendustele, maavalitsustele, ministeeriumidele, igale kohalikule omavalitsusele ning küsiti kodanike arvamust osalusveebi kaudu. Koostöös Lastekaitse Liiduga kutsuti kokku üle-eestiline noortepaneel, et konsulteerida arengukavade teemadel ning saada noortelt sisendit ning küsiti sisendit noorteorganisatsioonidelt.

Arengukava peaesmärk on laste ja perede heaolu suurendamine ning elukvaliteedi tõstmine, soodustades seeläbi laste sündi. Arengukava koosneb 5 alaesmärgist, mis omakorda koosnevad täpsematest meetmetest ja tegevussuundadest.

1.4.2 Võrgustik, mis on seotud algatustega laste õiguste kaitsel

Soovitus 8b. Lapse õiguste komitee soovib Eestil enam pingutada, et tugevdada võrgustikku, mis on seotud algatustega laste õiguste kaitsel.

Ministeeriumide ja teiste asjassepuutuvate institutsioonide vaheliste töögruppide moodustamine, mille eesmärk on arengukavade väljatöötamine ja rakendamine või seadusemuudatuste ettevalmistamine, on kõige levinum riiklik koostöövorm. Alljärgnevalt esitame mõned näited.

Inimkaubanduse vastu võitlemise arengukava 2006–2009 viis ellu inimkaubanduse vastu võitlemise võrgustik, kuhu kuulusid ka lastega tegelevad spetsialistid nii erinevatest ministeeriumidest kui MTÜdest.

HIVi ja AIDSi strateegia 2006–2015 elluviimiseks moodustati Vabariigi Valitsuse komisjon.

Narkomaania ennetamise riikliku strateegia kuni 2012 elluviimise eesmärgiga loodi ministeeriumitevaheline töörühm, praegu narkomaania ennetamise valitsuskomisjon, milles on liikmena esindatud ka Lastekaitse Liit.

Alaealiste kuritegevuse vähendamise arengukava 2007–2009 elluviimine toimus Justiitsministeeriumi eestvedamisel koostöös ministeeriumitevahelise võrgustikuga.

Noorsootöö strateegia 2006–2013 elluviimist toetab Haridus- ja Teadusministeeriumile nõuandva organina noortepoliitika nõukogu.

Vägivalla vähendamise arengukava 2010–2014 koostamine toimus Justiitsministeeriumi koordineerimisel, koostöös teiste ministeeriumite, ametkondade ja mittetulundusühendustega.

Sotsiaalministeerium, Lastekaitse Liit, Tiigrihüppe Sihtasutus ja MTÜ Eesti Abikeskused viivad üheskoos ellu laste kaitset interneti vahendusel toimepandud vägivalla eest eelkõige läbi Turvalise Interneti programmi.

PPA koordineerib koostöös Justiitsministeeriumiga alaealiste vägivalla ja õigusrikkumiste vähendamise ja ennetamise valdkonda, kus tegeletakse näiteks kogukonnapõhise ja perekeskse riskilaste abistamise ja toetamisega, noorte alkoholitarbimise vähendamisega kui ka alaealiste õigusrikkumistele tõhusama reageerimissüsteemi loomisega.

1.4.3 Riskilaste ja -noorte ühisprogramm

Haridus- ja Teadusministeerium, Sotsiaalministeerium ja Justiitsministeerium on ühiselt ette valmistanud riskilaste ja -noorte ühisprogrammi aastateks 2013-2016 ning saanud programmi tegevuste toetuseks rahastuse Euroopa Majanduspiirkonna toetusfondilt. Ühisprogrammi raames kavandavad ministeeriumid mitmeid alaprojekte ja tegevusi laste ja noorte riskide vähendamiseks hariduse, noorsootöö, laste hoolekande ja õigussüsteemi kaudu. Riskilaste ja -noorte programmi eesmärgiks on ennetada ja vähendada laste ja noorte riske ning parandada nende heaolu. Programmi tulemusena 1) arendatakse välja ja rakendatakse tõendus põhiseid sekkumisi riskigrupi lastele ja noortele, 2) töötatakse välja ja rakendatakse alaealiste õigusrikkujate õiguste kaitsmiseks ja ühiskonda reintegreerimiseks vajalikud sekkumismeetmed, 3) luuakse ühtne tugisüsteem erinevate valdkondade (haridus, justiits, lastekaitse, laste vaimne tervis) teenuste ühtseks ja intersektoraalseks koordineerimiseks. Tegevused, mida teostatakse hõlmavad nii koolipõhiseid ennetavaid sekkumisi, alaealiste õigusrikkumiste vähendamiseks perepõhiseid sekkumisi, noorsootööalaseid meetmeid, uuringuid ja analüüse. Vanemlike oskuste arendamiseks varase sekkumise ja ennetustöö meetmena rakendatakse tõendus põhine vanemlusprogramm. Programmi toetussumma Euroopa Majanduspiirkonna finantsmehhanismist on 6,5 miljonit eurot ning Eesti kaasfinantseering on 1,147941 eurot.

1.5 Lapse õiguste järelvalve institutsioon

Soovitus 12. Komitee soovitab, et Eesti kaaluks õiguskantsleri institutsioonist eraldiseisva või selle juurde kuuluva osakonna või spetsiaalse organi asutamist kooskõlas riiklike institutsioonide staatuse Pariisi põhimõtetega (peaassamblee resolutsioon 48/134) ja komitee üldsoovitusega nr 2, jälgimaks ja hindamaks konventsiooni täitmist nii riiklikul kui ka kohalikul tasandil. See organ peaks olema hästi varustatud, lastele ligipääsetav, volitatud vastu võtma lapse õiguste rikkumise kaebusi ning neid lapsetundlikult uurima ja lahendama.

2010. aasta lõpus otsustas riik eraldada täiendavad ressursid õiguskantsleri institutsioonile ning 19.03.2011 loodi lasteombudsmani institutsioon. Lasteombudsman Eestis on õiguskantsler. Lasteombudsmani ülesannete täitmiseks on Õiguskantsleri Kantselei juurde loodud laste õiguste osakond, kus töötab neli inimest. Lasteombudsmani tegevuse aluseks on õiguskantsleri seaduse § 1 lõige 8, mis ütleb, et õiguskantsler täidab lapse õiguste konventsiooni artiklist 4 tulenevalt lapse õiguste kaitse ja edendamise ülesandeid. Lasteombudsmani juurde on loodud nõuandev kogu, mille ülesanne on toetada ja nõustada lasteombudsmani tema tegevuses. Nõuandvasse kogusse kuuluvad erinevate noorteühingute esindajad.

Lasteombudsman taotleb muu hulgas lapse õiguste paremat mõistmist ühiskonnas ja oskust nendega arvestada. Selleks korraldab ta teemakoolitusi, seminare, konkursse ja üritusi, teeb koostööd teiste riigiasutuste, kohalike omavalitsuste ja mittetulundusühendustega ning avaldab arvamust meedias. Lasteombudsman töötas koostöös Andmekaitse Inspektsiooni ja erialaasjatundjatega 2011. aastal välja juhendi abivajavast lapsest teatamiseks. Lisaks koostas lasteombudsman 2011. aastal ülevaate laste vaesusest, võttes aluseks Statistikaameti andmed ja koostöös Lapse Huvikaitse Kojaga korraldatud süvaintervjuid lastekaitsetöötajatega erinevatest Eestimaa omavalitsustest. 2012. aastal valmis asenduskodus elavate laste olukorra analüüs.

Lisaks lasteombudsmani funktsioonile on õiguskantsler alates 2007. aastast ka piinamise ja alandava kohtlemise riiklik ennetusasutus Eestis. Ennetusasutuse olemasolu nõuab Eesti suhtes jõustunud ÜRO piinamise ning muu julma, ebainimliku või inimväärikut alandava kohtlemise ja karistamise vastase konventsiooni lisaprotokoll. Konventsiooniga ühinenud riigi ennetusasutuse ülesanne on teha korrapäraseid külastusi nii riiklikesse kinnipidamiskohtadesse kui ka kõikidesse teistesse (sh eraõiguslikesse) asutustesse, kus isikute vabadus on piiratud, et ennetada piinamist ja muud julma või inimväärikut alandavat kohtlemist. Asutused, kelle tegevust õiguskantsler kui alandava kohtlemise riiklik ennetusasutus kontrollib, on laste- ja haridusasutused (nt erikoolid kasvatusraskustega või tervislike erivajadustega lastele), hoolekande- ja tervishoiuasutused (nt hoolekodud, asenduskodud, psühhiaatriaiglad), kaitsevägeosad ja kinnipidamisasutused (nt vanglad ja politseiprefektuuride arestimajad).

1.6 Andmete kogumine

Soovitus 10ab. Komitee soovitas Eestil kaaluda laste õiguste iga-aastase statistika avaldamist, nagu tehakse Statistikaametis teiste elualade kohta ning jätkata mitmekülgse teabe kogumist alla 18-aastaste isikute kohta konventsiooni iga valdkonna, sealhulgas kõige haavatavamate rühmade lõikes, ja kasutama saadud andmeid konventsiooni rakendamise hindamiseks ja strateegia kavandamiseks.

Sotsiaalministeerium on lastekaitse ja -hoolekande statistika ametlik koondaja. Infot kogutakse nii maavalitsustelt, kohalike omavalitsustelt kui hoolekandteenuste pakkujatelt. Perioodiliselt kogutakse andmeid lastekaitsevaldkonnas nii lastele asendushooldust pakkuvate teenuste lõikes kui ka hoolitsust ja abi vajavate laste kohta. Iga-aastaseid statistiliste andmete ülevaateid avaldatakse Sotsiaalministeeriumi kodulehel ning kajastatakse lisaks ministeeriumi toimetistes ja teemalehtedes (perioodilise ajakirjanduse lisad). Lisaks statistikale korraldab Sotsiaalministeeriumi sotsiaalpoliitika info ja analüüsi osakond erinevaid uuringuid, mis

käsitlevad lastekaitse ja hoolekandega seotud teemasid sügavuti.

1.6.1 Eesti Hariduse Infosüsteem

Hariduse valdkonnas on toimunud märgatav edasimineku seoses Eesti Hariduse Infosüsteemi (EHIS) tööloendamisega. EHIS on kõiki Eestis tasemeõppes koolitusluba omavaid õppeasutusi hõlmav veebipõhine infosüsteem õppurite, õpetajate/õppejõudude, koolide infrastruktuuri, õppekavade ja lõppdokumentide registri pidamiseks. EHISest on võimalik saada andmeid kõigi õppurite, sh erivajadustega õppurite kohta, neile rakendatavate tugisüsteemide, õppekavade jms kohta, samuti alaealiste komisjoni poolt alaealiste suhtes rakendatud mõjutusvahendite kohta. EHISes kajastuvad andmed on aluseks ka koolipidajatele finantsressursside eraldamisel. EHIS koondab alates 2008. aastast ka huvikoolide andmeid, et pakkuda noortele ja lastevanematele teavet tegutsevatest huvikoolidest ja nende õppekavadest.

1.6.2 Infosüsteem STAR

2010. a käivitunud sotsiaalteenuste ja -toetuste andmeregister on internetipõhise infosüsteemina mõeldud eelkõige kohalike omavalitsusüksuste ja maavalitsuste, aga ka erinevate sotsiaal- ja hoolekandetasutuste spetsialistide töövahendiks. Tegemist on elektroonilise töökeskkonnaga, kus on kohaliku omavalitsuse sotsiaaltöötajal võimalik registreerida kõik sotsiaalprobleemidega kodanike pöördumised (juhtumid) ning nende lahendamiseks teostatud või teostatavad toimingud ja otsused. Süsteemi kaudu saab analüüsida ka sotsiaaltöoga seotud informatsiooni, mis hõlbustab lapsi puudutava teabe haldamist.

1.6.3 Kriminaalstatistika

Kriminaalstatistiliste andmete kogumises, töötlemises ja avaldamises on toimunud oluline edasimineku. Alates 2006. aastast avaldab Justiitsministeerium iganädalasi, kvartaalseid ja aasta kuritegevuse statistika ülevaateid. Ülevaated on kättesaadavad Justiitsministeeriumi kodulehel (<http://www.just.ee/kriminaalstatistika>). Samuti on võimalik Justiitsministeeriumi kriminaalteabe ja analüüsi talitusele teha *ad hoc* päringuid. Iga-aastastes kogumikes „Kuritegevus Eestis“, mis ilmuvad ka trükisena, on eraldi peatükk nii alaealiste kuritegevuse (sh alaealiste suhtes ja alaealiste poolt toime pandud kuriteod) kui ka inimkaubandusega seotud kuritegude kohta. Alates 2008. aastast koostatakse kaks korda aastas ülevaade alaealiste kriminaalmenetluse pikkuse kohta (www.just.ee/39068). Alates 3. jaanuarist 2009 hakkas tööle e-toimik: digitaalne infosüsteem, kuhu koondatakse kogu info erinevatest menetlusetappidest, et ka alaealiste kuritegude puhul hõlbustaks ja kiireneks informatsiooni liikumine erinevate instantside vahel ning kriminaalasja menetlemine oleks jälgitav algusest lõpuni, see tähendab alates asja politseisse jõudmisest kuni kohtuotsuse väljakuulutamiseni, vangla ja kriminaalhoolduseni.

1.6.4 Politsei tegevuse statistika kogumisel

Siseministri 3. oktoobri 2007. a määrusega nr 66 asutati politsei andmekogu ja kinnitati andmekogu pidamise põhimäärus. Politsei andmekogus sisalduvad muude andmete hulgas ka andmed kriminaal- ja väärteomenetluste kohta ning info õigusvastase teo toime pannud alaealiste kohta. Samuti registreerib politsei lähisuhte- ja perevägivalla juhtumeid. Andmeid kasutatakse nii politsei igapäevatoos kui edasiste tegevuste planeerimisel.

1.7 Aruande koostamine ja koostöö kodanikuühendustega

1.7.1 Aruande koostamine

Aruande koostamist alustati 2008. aastal. Aruandesse andsid oma sisendi MTÜd, Õiguskantsleri Kantslei ja ministeeriumid. Sotsiaalministeeriumi algatusel kutsuti kokku ministeeriumidevaheline töögrupp ning jagati ülesanded aruande kokkukirjutamiseks. Samuti kaasati protsessi mittetulundusühendused ning 2008. aasta detsembris toimus seminar kõigile osapooltele aruande koostamiseks ja laste õiguste olukorra arutamiseks. 2008–2009. aastal toimusid aruande koostamisega seoses arutelud laste ja noortega, näiteks kehalise karistamise keelustamise, laste osaluse, lasteombudsmani ametikoha loomise, lapse ja vanema vahelise suhte toetamise jms küsimustes. MTÜd kogunesid 2009. aasta kevadel Lastekaitse Liidu eestvedamisel.

1.7.2 Koostöö kodanikuühendustega

Soovitus 18. Komitee soovitas Eestil tugevdada koostööd rahva, MTÜde ja ühiskondlike organisatsioonidega ning teha suuremaid pingutusi nende kaasamiseks konventsiooni rakendamisesse.

MTÜd on lapse õiguste valdkonnas aktiivsed erinevate projektide ja kampaaniate läbiviimisel, teenuste pakkumisel ning poliitika kujundamisel kaasa rääkimises. MTÜde kaasamine lapse heaolu puudutavate küsimuste arutamisse, otsuste tegemisse ja seadusloome kujundamisesse on kujunenud igapäevaseks tööpraktikaks. Suuremad lapse õiguste valdkonnas tegutsevad MTÜd on Lastekaitse Liit, UNICEF, Eesti Lastefond, Perekeskus Sina ja Mina, Eesti Lastevanemate Liit, Tartu Laste Tugikeskus, Tallinna Laste Tugikeskus, SOS Lasteküla Eesti Ühing, Living for Tomorrow, Caritas Eesti, Eesti Õpilasesinduste Liit, Oma Pere, Lapsele Oma Kodu, Laste ja Noorte Kriisiprogramm, Eesti Koolipsühholoogide Ühing, Enne ja Pärast Sündi, Eesti Vaimse Tervise Ühing jt. 2009. aastal loodi lapse huvide eest kõnelemiseks mitteformaalne mittetulundusühenduste võrgustik Lapse Huvikaitse Koda, millest sai 2013. aasta alguses MTÜ.

Käesolevas aruandes on koostööd MTÜdega kajastatud läbivalt vastavalt konkreetsetele teemadele. Nt koostöö kohta vanemluse alal vt punkt 5.2; lapsendamise seotud praktikate arendamise alal vt punkt 5.8.3.

Hariduse valdkonnas on peamised partnerid Lastekaitse Liit ja Eesti Lapsevanemate Liit. Ministeeriumi rahastamisel on nimetatud organisatsioonid mitmel aastal teavitanud lapsevanemaid vanemlikest õigustest ja kohustustest, lapse õigustest, kooli ja kodu koostöö edendamisest, koolikiusamise ennetamise ja tõkestamisega seotud tegevustest ning korraldanud asjakohaseid koolitusi.

Koostöö MTÜdega on oluline ka kuritegevuse ennetamisel. Justiitsministeerium on mitmeid aastaid korraldanud kuriteoennetuslikke projektikonkursse ning teinud kriminaalpoliitika kujundamiseks aktiivset koostööd erinevate uurimis- ja teadusasutustega, mis teevad analüüse ja uuringuid. Kuriteoennetuslikud projektid on keskendunud näiteks sotsiaalsete oskuste arendamisele ja uimastite tarbimise vähendamisele.

MTÜde rahastamine toimub erinevate fondide kaudu ning teatud töid on riik organisatsioonidelt ka sisse ostnud riigieelarvelistest vahenditest. Olulisim MTÜde tegevust toetav allikas on Hasartmängumaksu Nõukogu (HMN), mille raames toetatakse nii haridus-, teadus-, sotsiaal- ja kultuuri- kui laste- ja noorteprojekte. HMN-le saavad mittetulundusühingud esitada igal aastal aastataotlusi, et saada vahendeid ka organisatsiooni toetuseks, samuti on igakuised väikeprojektide taotlusvoorud, kuhu saab jooksvalt taotlusi esitada.

1.8 Riiklike vahendite jaotamine

Soovitus 16ab. Komitee väljendas 2003. aastal muret selle üle, et lastele suunatud riiklike kulutuste kasv ei ole vastavuses Eesti eelarve kasvu, olemasolevate vahendite maksimaalse ärakasutamise ega konventsiooni artikliga 4. Komitee soovitas Eestil tagada kõigi laste majanduslikud, sotsiaalsed ja kultuurilised õigused, kasutades maksimaalselt olemasolevaid vahendeid, ning jätkata kõige haavatavamatesse gruppidesse kuuluvate laste eelistamist ja eelarvest nende jaoks raha eraldamist.

1.8.1 Riigieelarvest tehtud kulutused laste hoolekandele 2008-2011

Riigieelarvest rahastati järgmisi laste hoolekandeteenuseid:

1. Orbude ja vanemliku hoolitsuseta laste hooldamine hoolekandeesutustes (asenduskoduteenus)
2. Vanema avalduse alusel laste hoolekandeesutustes hooldamisel olevate raske või sügava puudega laste hoolekandeteenused (asenduskoduteenus)
3. Perekonnas hooldamine
4. Eestkoste
5. Lapsehoiuteenus

Eelnimetatud teenuste rahastamise kokkuvõttes on aastatel 2008-2011 teenuse rahastamine püsinud samas suurusjärgus, võib märgata isegi kerget tõusu (17137 tuhat eurot aastal 2008 ja 17325,7 tuhat eurot aastal 2011). Laste hoolekande riiklik rahastamine on aastatel 2008-2011 püsinud stabiilselt 90% ümber. Ülejäänud rahastamine toimub kohaliku omavalitsuse, ülalpidamiskohuslase ja muude allikate kaudu. Kõikide teenuste lõikes (v.a puudega laste hoolekanne ja lapsehoiuteenus) on teenuse saajate arv pidevalt vähenenud. Seega on kokkuvõttes ühele teenusesaajale tehtavate kulutuste osakaal kasvanud kõikide lastele osutatavate teenuste lõikes (vt lisa, tabel 1).

Uueks riigi poolt rahastatavaks teenuseks raske ja sügava puudega lapse hooldamisel on SHS kohaselt raske ja sügava puudega lapse lapsehoiuteenus. Teenuse kasutajate hulk ja rahastamine on ka viimastel aastatel jätkuvalt kasvanud.

Lapsehoiuteenuse puhul on oluline meeles pidada, et riikliku rahastamise alla kuuluvad vaid raske ja sügava puudega laste lapsehoiu teenuse kulud. Kõigi sellesse sihtrühma mitte kuuluvate laste puhul on lapsehoiuteenuse kulud jagunenud kohaliku omavalitsuse ja üksikisikute vahel. ELi struktuurvahendite toetusel aastatel 2014-2020 on riigil kavas luua lapsehoiuteenuse ja lasteaiakohti loomine 0-7 a lastele, pakkuda lapsehoiuteenust ja tugiteenust (tugiisik, isiklik abistaja jm) 0-17 a puudega lastele, toetada noorsootööd ja laste huviharidust, leevendada noorte

(15-24 a) tööpuudust, arendada tööturumeetmeid ning arendada tervise- ja laste riskikäitumisele suunatud teenuseid.

Eestkoste puhul on teenusel 100% riigieelarve rahastus. Asenduskoduteenus on 90% osas riiklikult rahastatud. Vanema avalduse alusel asenduskoduteenusel viibivate raske ja sügava puudega laste puhul on asenduskoduteenus 62% riiklikul rahastusel ning 31% osas kohalike omavalitsuste rahastamisel (vt lisa, tabel 1).

Aruandeperioodil on riigieelarvest eraldatud raha alljärgnevatele täiendavatele programmidele: õpilaskodude programm (vt punkt 7.1.8); pikapäevakoolide projekt (vt punkt 7.3.3); tasuta koolitoidu programm ja tasuta õppevahendid (vt punkt 7.1.8); avatud noortekeskuste programm (vt punkt 7.3.1); noorte- ja projektlaagrite programm (vt punkt 7.3.2).

Soovitus 16d. Komitee soovitas Eestil tagada vahendid piisava hulga lastega ja laste jaoks töötavate spetsialistide kaadri loomiseks.

Soovitus 16e. Komitee soovitas Eestil toetada kohalikke võime konventsiooni rakendamises.

1.8.2 Lastekaitsetöö toetamine

Lastekaitsetöötajate arv kohalikes omavalitsustes on pidevalt kasvanud. Kokku oli 2011. aasta lõpu seisuga Eestis 177 lastekaitsetöötajat. Ühe lastekaitsetöötaja kohta oli 2011. aasta lõpu seisuga keskmiselt 1392 last (vt lisa, tabel 2 - Lastekaitsetöötajad maavalitsustes ja kohalikes omavalitsustes ning laste arv ühe lastekaitsetöötaja kohta, 2005-2011).

Lisaks lastekaitsetöötajate arvu väljatoomisele on oluline märkida, et iga kohalik omavalitsus on kohustatud tagama lastekaitsealase töö. Seega on kohalike omavalitsuste lastekaitsetöötajate palkamisega seotud vastutus kohalikul omavalitsusel. Spetsiaalse lastekaitsetöötaja puudumisel täidab samu ülesandeid sotsiaaltöötaja või selleks määratud vastav ametnik. Lastekaitsetöötajate taseme ja kompetentsi paremaks ühtlustamiseks on laste ja perede arengukava 2012–2020 rakendusplaanis ette nähtud lastekaitsetöötajatele suunatud juhendmaterjalide ja täiendusõppeprogrammide väljatöötamine, samuti on pööratud rõhku lastekaitsetöötajate koolituste ja seminaride korraldamisele ning lastekaitsetöötajatele suunatud regulaarse supervisioonisüsteemi väljatöötamisele ja superviseerimisele. Aastatel 2010-2013 on Sotsiaalministeerium koostöös Perede ja Laste Nõuandekeskusega korraldanud regulaarselt lastekaitsetöötajate seminare ja diskussioone.

2012. aastal töötati välja lapse heaolu hindamisjuhend, mis saab lastekaitsetöötajatele abivahendiks ning 2013.aastal on koostöös kolmanda sektori spetsialistidega adapteerimisel vanemlike oskuste hindamisvahend. 2012. aasta lõpus asus Sotsiaalministeerium tegema koostööd Eesti Supervisiooni ja Coachingu Instituudiga, kellega koos on kavas välja arendada lastekaitsetöötajatele suunatud regulaarne supervisioonisüsteem.

Sotsiaalministeerium kavandab olulisi arendusi olemasolevas lastekaitse-süsteemis kooskõlas uue lastekaitseaduse väljatöötamise ning Norra ja Euroopa Majanduspiirkonna

finantsmehhanismide vahenditest kavandatava riskilaste ja -noorte programmi tegevustega. Eeskätt on arendused suunatud riigipoolse toe suurendamisele kohaliku tasandi lastekaitsetöö tõhustamiseks. Kavas on luua riiklik lastekaitse rakendusüksus koos regionaalsete allüksustega, mis koordineeriks valdkondadeüleselt lastekaitsetööd nii riigi tasandil kui toetaks teenuste arenduse ja kättesaadavuse osas kohaliku omavalitsust. Kohalikele omavalitsusele pakutakse riikliku rakendusmehhanismi abil tuge ka keerulisemate lastekaitsejuhtumite lahendamisel ning kohaliku tasandi strateegiate arendamisel. Samuti on Sotsiaalministeerium korraldanud regulaarseid teabepäevi maavalitsustele, kohalikele omavalitsustele ja sotsiaalteenuste osutajatele.

1.8.3 Koolieelsete lasteasutused ja koolid

Riik on pannud kohalikele omavalitsustele kohustuse tagada kõigile 1-7-aastastele lastele, kelle vanemad seda soovivad, koha koolieelses lasteasutuses, et tagada kõigile lastele õigus haridusele. Kohalikke omavalitsusi toetati 2008. aastal selle ülesande täitmisel 9 615 385 euroga, et kaasajastada olemasolevaid lasteasutusi ning luua uusi lasteaiakohti. Suuremates asulates võib siiski olla raskusi lasteaiakohta saamisega, kuna kohalikud omavalitsused ei suuda alati kõigile soovijatele kohti tagada. 2010. aastal tehti koolieelse lasteasutuse seadusesse põhjalikud muudatused, mille kohaselt põhikool ja lasteaed võivad tegutseda ühe asutusena, samuti suurendati direktori volitusi otsuste tegemisel, täpsustati õpetajate ülesandeid ning erivajadusega lapse astumist lasteaeda. Tehtud uuendustega pöörati rohkem rõhku ka tegevus- ja päevakavade koostamisele. Igal aastal eraldatakse riigieelarvest kohalikele omavalitsustele toetust lasteaiatõpetajate täiendusõppeks 3% aastastest palgafondist (2010. aastal 1 311 628 eurot, 2011. aastal 1 270 225 eurot). Alates 2009. aastast eraldatakse raha koolieelsete lasteasutuste muu õppekeele ja keelekümblusrühmadele, kus õpivad 3–7-aastased lapsed, kelle kodune keel ei ole eesti keel, eesti keele õppe korraldamiseks, sh õpetajate töötasu toetuseks ja õppevahendite soetamiseks (2011. aastal 319 484 eurot).

Igal aastal eraldatakse riigieelarvest kohalikele omavalitsustele toetust üldhariduskoolide hariduskulude katmiseks, sh õpetajate palkadeks ja täiendusõppeks (3% palgafondist), kooli juhtimiskuludeks, investeringuteks, õpikute ja õppevahendite soetamiseks. 2010. ja 2011. aastal eraldati õpetajate palgavahenditeks ligi 170 miljonit eurot (2010 – 170 671 788 eurot, 2011 – 169 979 132 eurot).

1.9 Rahvusvaheline koostöö

Sotsiaalministeeriumi laste ja perede osakonna esindaja osaleb Läänemeremaade Nõukogu riskilaste ekspertgrupis, mille prioriteetsed valdkonnad on: 1) laste seksuaalse väärkohtlemise (sh internetis toimuv väärkohtlemine) vastane tegevus; 2) lapsed institutsioonides; 3) noored õigusrikkujad; 4) saatjata ja kaubitsetud lapsed. Täiendav info: <http://childcentre.info>.

2011.–2012. aastal osales Eesti institutsioonides elavate laste õiguste süsteempõhise auditeerimise projektis „AudTrain“, mida rahastatakse EL Leonardo fondist ning milles osalevad lisaks Eestile veel Läti, Rootsi, Island ja Norra. Projekti aluseks on Norras väljatöötatud süsteempõhise järelevalve mudel, millele tuginedes on välja töötatud nn Balti mudel. Projekti näol on tegemist katseprojektiga, mille raames on Eestis, Rootsis ja Lätis läbi viidud 4-päevased

koolitused järelevalvespetsialistidele. Sotsiaalministeeriumi esindaja osaleb projektis Norra eksperdi kõrval kaaskoolitajana.

Sotsiaalministeeriumi laste ja perede osakonna esindaja osaleb Euroopa Nõukogu lapse õiguste ja lastevastase vägivalla rahvuslike koordinaatorite süsteemis. Euroopa Nõukogu erinevad soovitud, nii asenduskodudes elavate laste õigustest, positiivsest vanemlusest jm on Eesti jaoks olulised juhised. Eesti on alla kirjutanud Lanzarote konventsioonile ning tegeleb selle ratifitseerimisprotsessi ettevalmistamisega.

2003. aastal liitus Eesti ELi liikmesriikide loodud mitteametliku töögrupiga *L'Europe de l'Enfance*, mille raames jagatakse kogemusi ja häid praktikaid ning kujundatakse ühiseid seisukohti. Eesti osaleb vaateleja staatuses *L'Europe de l'Enfance* n-ö satelliitgrupi on *ChildONEurope*'i töös, mille eesmärk on põhiliselt laste kohta käiva info ja statistika kogumine ja analüüs.

Tervise Arengu Instituut (TAI) esindab Eestit tervisliku koolikeskkonna edendamisele kaasa aitavas rahvusvahelises ühenduses *Schools for Health in Europe* (endine Tervist Edendavate Koolide Ühendus). Laste ja noorte vigastuste ennetamisel osaleb Sotsiaalministeerium *European Child Safety Alliance*'i korraldatud töökohtumistel ning lähtub tegevuste kavandamisel organisatsiooni soovitudest. Põhjamõõtmelise koostöö raames osaleb Eesti töögrupi *Social Inclusion, Healthy Lifestyles & Work Ability* (SIHLWA) noorte tervisekäitumise alatöörühmas.

Justiitsministeerium teeb laste õiguste valdkonnas koostööd ka mitmete rahvusvaheliste organisatsioonidega, näiteks kuritegevuse ennetuse küsimuses ELi kuriteoennetuse võrgustikuga (EUCPN) ja inimkaubandusega seonduvalt Rahvusvahelise Migratsiooniorganisatsiooniga (IOM), ELi inimkaubandusvastaste raportööride või samaväärsete mehhanismide mitteformaalse võrgustiku ning Läänemeremaade Nõukogu inimkaubanduse rakkerühmaga.

Siseministeerium teeb koostööd ÜRO pagulaste ülemvoliniku ameti (UNHCR) ja Rahvusvahelise Migratsiooniorganisatsiooniga (IOM). Haridus- ja Teadusministeerium teeb pidevat koostööd Põhjamaade Ministrite Nõukoguga, UNICEFiga ja Euroopa Eripedagoogika Agentuuriga. Samuti on tehtud koostööd OECDga ja Rahvusvahelise Punase Risti Komiteega humanitaarõiguse haridusprogrammi käivitamisel. Haridus- ja Teadusministeerium osaleb ka Euroopa Nõukogu komiteede ja töögruppide töös.

Rahvusvahelise koostöö raames on Eestis ellu viidud mitmeid projekte. IOM aitas koostada ja tõlkida varjupaigataotlejatele mõeldud infovoldikuid. Alates 2011. aastast annab Eesti Inimõiguste Keskus Euroopa Pagulasfondi toel varjupaigataotlejatele õigusabi, tagamaks ligipääsu õiglasele ja asjakohasele varjupaigamenetlusele.

2004–2005 viidi ellu Euroopa Komisjoni AGIS programm - Rootsi, Suurbritannia, Saksamaa ja Eesti ühisprogramm laste kaitsest seoses füüsilise ja seksuaalse väärkohtlemisega ning 2005–2006 korraldati lähisuhtevägivalla koolitus Saksamaal rõhuasetusega lastevastasel vägivallal.

Eesti osales koolitajana Bakuus toimunud lastevastase vägivalga ja laste õiguste koolitusel UNICEFi ja Azerbaidžaaani Lastekaitse Liidu ühisprojekti raames.

Erinevate süüteoennetuslike ning lastele nende õiguste ja kohustuste selgitamisele suunatud projektide raames on tehtud koostööd Soomega (2004–2006 projekt „Majakas“ Rapla maakonnas), laste vägivalga ja sõltuvusainete tarvitamise vältimisele suunatud koostööprojektid Saksamaa, Belgia, Malta ja Soomega Lõuna Politseiprefektuuris.

2007. aastal alustati Lõuna Politseiprefektuuris laste sõltuvusainete tarvitamise vältimiseks ning lastele nende õiguste ja kohustuste selgitamiseks ühisprojekti Läti ja Leeduga. 2008. aastal käivitus ühine koolitusprojekt Poola ja Lääne Politseiprefektuuriga.

Koolijuhtide arendusprogrammi raames koolitati koostöös Briti Nõukoguga välja 20 koolijuhti, kellest saavad omakorda järgmiste koolijuhtide koolitajad. Koolituse eesmärk oli tõsta koolijuhtide teadmisi teiste juhendamises, võimaldada neil kogeda ja õppida juhtimisviise teistes riikides ning analüüsida oma senist koolijuhtimiskogemust. Briti Nõukogu toel algatatud projektis koolide enesehindamise käivitamiseks ja toetamiseks osales 40 kooli. Õpiti nägema oma tugevaid ja nõrku külgi, end kriitiliselt hindama ja koostöömeetodeid erinevate osapoolte vahel täiustama.

SYNEVA projektis osales 11 EL riiki, koostöövõrgustiku sihtgrupiks olid koolijuhid ja õppeasutuste arendusmeeskonnad, eksperdid ja inspektorid, õpetajate koolitajad. Projektis osalejate eesmärk oli koguda, analüüsida ja levitada erinevate maade häid õppeasutuste sise- ja välishindamise kogemusi ning toetada koolimeeskondi õppeasutuste arendustegevuses ja õppekasvatustöö kvaliteedi parandamises.

Norra riigi toetuse kaasabil alustati 2008. aastal Eesti vanglasüsteemi tugevdamise projekti, mille peaesmärkideks oli uute vanglaametnike koolitamine ning noorte kinnipeetavate retsidiivsuse vähendamine, aidates neil omandada eluks vajalikud baasoskused. Samuti on Norra riigi toel avanenud vanglaametnikel võimalus adapteerida mitmeid sotsiaalabiprogramme, mida kinnipeetavate ja kriminaalhooldusalustega rakendada. Heaks näiteks on noortele naiskurjategijatele suunatud sotsiaalabiprogramm VÕIDA, mida kasutatakse sotsiaalsete oskuste arendamiseks ja retsidiivsuse vähendamiseks.

1.9.1 Välisabi programmid

Eesti on osalenud ka lapsi puudutavates välisabi programmides. Aastatel 2003–2010 on valitsus lastega seotud arengu- ja humanitaarabi tegevusi ja organisatsioone toetanud u 3 miljoni euro ulatuses. See sisaldab nii rahvusvahelisi organisatsioone, sh humanitaarabi annetusi (enamasti on toetus suunatud haavatutele sihtrühmadele – naised, lapsed), kui ka kahepoolseid projekte, millest osa on otseselt lastele suunatud, nt lastemänguväljakud Gruusias ja lastekaitse konventsiooni rakendamine Ukrainas. On tehtud ka projekte, mis on suunatud rohkem naistele (nt AFG tervishoiuprojektid) ja on otseseks panuseks laste heaolu suurendamisse.

ÜRO Lastefondi (UNICEF) kaudu annetati kokku 3,3 miljonit krooni, millest

- vabatahtlik annetus 2009. aasta tarbeks oli 800 000 krooni (2007. aastal tehti 2008. aasta tarbeks vabatahtlik annetus 600 000 krooni);
- humanitaarabi Tadžikistani külmalaines kannatanud lastele 500 000 krooni;
- humanitaarabi Madagaskari tsüklonites kannatanud lastele 500 000 krooni;
- humanitaarabi Haiti tsüklonites kannatanud koolidele 500 000 krooni;
- humanitaarabi Gruusia-Vene 2008. aasta augusti konfliktis kannatanud Lõuna-Osseetia lastele 1 miljon krooni.

Gruusia-Vene konfliktis kannatanud väikelastele saadeti riideid, mähkmeid ja väikelapsetoitu koguväärtusega 23 932 eurot. Kampania toimus Lastekaitse Liidu ja Välisministeeriumi koostöös.

1.10 Konventsiooni tutvustamine (artikkel 42)

Soovitus 20a. Komitee soovib Eestil jätkata konventsiooni ja selle elluviimise tutvustusprogrammi täiustamist ja rakendusala laiendamist, sealhulgas vene ja teiste vähemuste keeles; laste ja lapsevanemate seas, eri tasandi valitsusasutustes ning kogu ühiskonnas.

20b. Komitee soovib jätkata inimõiguste, eriti lapse õiguste regulaarsete väljaõppe- ja täiendusprogrammide loomist kõigi lastega ja laste jaoks töötavate spetsialistide jaoks (nt kohtunikud, juristid ja õpetajad; haldus- ja riigiametnikud; kohalike omavalitsuste ja tervishoiuametnikud ning lasteasutustes ja laste kinnipidamisasutustes töötav personal).

Riik on toetanud MTÜde tegevust konventsiooni sisu tutvustamisel nii täiskasvanuile kui ka lastele. Konventsiooni tutvustamise ja ühiskonnas juurutamisega tegelevad UNICEF Eesti esindus ja Lastekaitse Liit.

Lastekaitse Liit teavitab lapse õigustest nii lapsi kui täiskasvanuid oma veebilehe kaudu ning on lapse õiguste kohta välja andnud erinevaid infomaterjale ja publikatsioone. Aastatel 2003–2006 korraldas Lastekaitse Liit 10 koolitust (6 maakonnas) lapse õiguste konventsioonist ja selle rakendamisest lastekaitsetöötajatele. Samuti on antud sisend ühiskonnaõpetuse ja kodanikuõpetuse õpikute koostamisel. Lapse õiguste konventsioonist lähtumine on üks 2011. aastal kinnitatud põhikooli ja gümnaasiumi riiklike õppekavade aluspõhimõtetest.

Aastatel 2007-2009 korraldas Lastekaitse Liit koostöös Inimeseõpetuse Ühingu ja Eesti Väitlusseltsiga põhikooli III astme õpilastele võistlusmängu „Kas mina tean?“, mille eesmärk oli põhikooliõpilaste teadmiste suurendamine inimõigustest, sh lapse õigustest. Võistlusmängus oli võimalik osaleda nii eesti kui vene keeles ning selles osales rohkem kui 500 põhikooli 8.–9. klassi õpilast üle Eesti.

Sotsiaalministeerium andis 2012. aastal välja konventsiooni põhimõtteid ja Laste ja perede arengukava 2012-2020 eesmärged tutvustavat lasteraamatu „Kreete“, mille sihtrühmaks on koolieelsete lasteasutuste ja algklasside lapsed ning nende vanemad. 2013. aastal jagati raamat kõigi Eesti koolide 3. klasside õpilastele ning valmistati eesti- ja venekeelsed animatsioonid raamatu ja selle sisu tutvustamiseks.

Õiguskantsleri Kantselei on korraldanud erinevaid lapse õiguste alaseid koolitusi kasvatus eritingimusi vajavate laste koolide pedagoogidele, koolipsühholoogidele ja teistele spetsialistidele.

Riiklik laste ja perede arengukava 2012–2020 ja selle rakendusplaan 2012–2015 näeb ette mitmeid tegevusi lapse õiguste alase teadlikkuse suurendamiseks.

1.10.1 Kohtunike ja prokuröride koolitused

Viimastel aastatel on kohtunikele korraldatud alaealiste teemalisi koolitusi. Näiteks 2009. aastal toimus kaks koolitust: alaealiste küsitlemine ja alaealine kriminaalmenetluses. Viimase puhul käsitletakse muu hulgas ka laste õiguste teemat. Kohtunike koolitustel saavad osaleda ka prokurörid. Sisekoolitusena toimuvad igal aastal alaealistele spetsialiseerunud prokuröride ümarlauad, kuhu vastavalt teemale kutsutakse ka teisi spetsialiste (lastekaitsetöötajad, alaealiste komisjonide liikmed jt). 2012. aasta kevadel korraldas Eesti Naisühenduse Ümarlause SA koostöös Sotsiaalministeeriumiga kohtunikele, perevägivalla juhtumeid menetlevatele politseiametnikele ja prokuröridele koolituse, kus perevägivalla ja lastevastase vägivalla teemadega astusid üles psühhiaatrid, pediatrid ja varjupaikade esindajad. Nimetatud koolituste läbiviimist on kajastatud vägivalla vähendamise arengukava rakendusplaanis.

2009. aastal tegi Justiitsministeerium uuringu, mis puudutas erialaspetsialistide teadmisi alaealiste tunnustajate ja kannatanute ülekuulamisel. Uuringu tulemusi tutvustati nii prokuröridele kui politseinikele ning PPA arvestas sellega nii laste kohtlemise menetlusjuhendi väljatöötamisel kui ka koolituste planeerimisel.

1.11 Aruande avalikustamine ja tutvustamine (artikkel 44 paragrahv 6)

Eelmise perioodi aruanne ning ÜRO lapse õiguste komitee soovitusel Eestile on tehtud avalikkusele kättesaadavaks eesti ja inglise keeles Välisministeeriumi kodulehel <http://www.vm.ee/?q=node/10128>. Aruande kohta tehtud soovitusi on võetud arvesse lapse õiguste tagamise alases tegevuses, nt strateegiliste dokumentide koostamisel ja nende tutvustamisel. Ka käesolev aruanne avalikustatakse Välisministeeriumi kodulehel ning selle levitamist võimaldatakse ka teiste ametkondade ja organisatsioonide veebilehtede vahendusel.

2. LAPSE MÕISTE (artikkel 1)

Lähtuvalt konventsiooni artiklist 1 mõistetakse lapsena iga isikut, kes on alla 18 aasta vanune. Ka Eesti seaduste kohaselt omandavad isikud täieliku teovõime 18-aastaseks saamisel. Siiski on Eesti seadustes kehtestatud ka mitmeid erijuhtumeid, mil last loetakse täisealiseks varem või hiljem. Kuna lapse mõistega seonduvat on käsitletud ka 2001. aastal komiteele esitatud Eesti esimeses ja teises aruandes, esitatakse alljärgnevalt põhjalikumalt aruandeperioodil toimunud muutudatusi.

2.1 Õigus- ja teovõime

Eesti Vabariigis on igal füüsilisel isikul ühetaoline ja piiramatu õigusvõime. Õigusvõime algab inimese elusalt sündimisega ja lõpeb surmaga. Teatud juhtudel on inimloode õigusvõimeline

alates eostamisest, kui laps sünnib elusana. Füüsilise isiku teovõime on võime iseseisvalt teha kehtivaid tehinguid. Täielik teovõime on 18-aastaseks saanud isikul (täisealisel). Alla 18-aastaselt isikul (alaealisel) on piiratud teovõime. Kohus võib vähemalt 15-aastase alaealise piiratud teovõimet laiendada, kui see on alaealise huvides ja alaealise arengutase seda võimaldab. Sel juhul otsustab kohus, milliseid tehinguid võib alaealine teha iseseisvalt. Alaealise piiratud teovõimet võib laiendada tema seadusliku esindaja nõusolekul. Kui nõusoleku andmisest keeldumine on ilmselt vastuolus alaealise huvidega, võib kohus alaealise teovõimet laiendada seadusliku esindaja nõusolekuta. Mõjuval põhjusel võib kohus alaealise piiratud teovõime laiendamise täielikult või osaliselt tühistada. Piiratud teovõimega isiku poolt seadusliku esindaja eelneva nõusolekuta tehtud ühepoolne tehing on tühine. Piiratud teovõimega isiku poolt seadusliku esindaja eelneva nõusolekuta tehtud mitmepoolne tehing on tühine, välja arvatud, kui seaduslik esindaja tehingu hiljem heaks kiidab. Kui isik on muutunud pärast tehingu tegemist teovõimeliseks, võib ta tehingu ise heaks kiita. Piiratud teovõimega isiku tehtud tehing, mille see isik on teinud seadusliku esindaja eelneva nõusolekuta või hilisema heakskiiduta, kehtib, kui tehingust ei teki isikule otseseid tsiviilkohustusi või kui isik täitis tehingu vahenditega, mille andis talle selleks otstarbeks või vabaks kasutamiseks tema seaduslik esindaja või viimase nõusolekul kolmas isik (tsiviilseadustiku üldosa seadus §-d 7–11).

Alla 7-aastase alaealise tehtud ühepoolne tehing on tühine. Alla 7-aastase alaealise tehtud mitmepoolne tehing on tühine, välja arvatud juhul, kui alaealine täitis tehingu vahenditega, mille andis talle selleks otstarbeks või vabaks kasutamiseks tema seaduslik esindaja või viimase nõusolekul kolmas isik (näiteks taskuraha eest ostetud esemed) (tsiviilseadustiku üldosa seadus § 12).

2.1.1 Abielu ja nõusolek seksuaalsuhtes

Abielluda võivad täisealised isikud. Kohus võib alaealise teovõime laiendamise sätete kohaselt laiendada vähemalt 15-aastaseks saanud isiku teovõimet nende toimingute tegemiseks, mis on vajalikud abielu sõlmimiseks ning abieluga seotud õiguste teostamiseks ja kohustuste täitmiseks (perekonnaseadus § 1 lõiked 2 ja 3). Vt ka lisa, tabel 4: Alla 18-aastased abiellunud, 2003–2009. Kriminaalkorras karistatav on suguühendus lapsealisesega (§ 145) ja sugulise kire rahuldamine lapsealisesega (§ 146). Täisealise isiku poolt noorema kui 14-aastase isikuga suguühendusse astumise eest karistatakse kuni 5-aastase vangistusega ning täisealise isiku poolt noorema kui 14-aastase isiku kaasamise eest suguühendusest erineval viisil sugulise kire rahuldamisele karistatakse kuni 5-aastase vangistusega. 2006. aastal suurendati karistusi nimetatud kuritegude eest: 2–3-aastase vangistuse asemel määrati karistuseks kuni 5-aastane vangistus.

2.1.2 Süüvõimelisus

Karistusseadustiku kohaselt on isik süüvõimeline, kui ta on teo toimepanemise ajal süüdiv ja vähemalt 14-aastane. Sellest tulenevalt vastutavad toime pandud süütegude eest lapsed alates 14. eluaastast. Alaealistele alates 7. eluaastast võib alaealise mõjutusvahendite seaduse kohaselt kohaldada ühte või mitut mõjutusvahendit, et ennetada õigusrikkumiste kordumist.

2.1.3 Laps menetlusosalisena

Nii tsiviilkohtumenetluses (TKMS § 38) kui kriminaalmenetluses (KrMS § 12 lg 1 p 3) võib kohus alaealise huvides kuulutada istungi osaliselt või täielikult kinniseks. Tsiviilkohtumenetluses võib kohus kuulutada menetluse omal algatusel või menetlusosalise taotlusel kinniseks, kui see on ilmselt vajalik menetlusosalise, tunnistaja või muu isiku elu, tervise või vabaduse kaitseks, eraelu kaitseks, lapsendamissaladuse hoidmiseks, alaealise või vaimse puudega isiku huvides, eelkõige sellise isiku ülekuulamiseks. Piiratud teovõimega isikul ei ole tsiviilkohtumenetlusteovõimet. Tsiviilkohtumenetluses teovõimetut menetlusosalist esindab kohtus tema seaduslik esindaja (TKMS § 217 lg 3). Vähemalt 15-aastane alaealine võib menetluses osaleda kõrvuti oma seadusliku esindajaga (TKMS § 202 lg 2).

Tsiviilkohtumenetluses hagita perekonnaasjades on lapsel iseseisev kaebeõigus. Vähemalt 14-aastane piisava kaalutus- ja otsustusvõimega laps võib tema isikut puudutavas hagita perekonnaasjas määruse peale kaevata oma seadusliku esindaja kaasabit. Sama kehtib muude asjade suhtes, mille puhul laps tuleb enne asja lahendamist ära kuulata. Määrused, millele laps võib määruskaebuse esitada, tuleb talle isiklikult teatavaks teha. Määruse põhjendust ei pea lapsele teatavaks tegema, kui sellest võib tuleneda kahjulikke tagajärgi lapse arengule, kasvatusle või tervisele (TKMS § 553).

Kohus otsustab alaealise teovõime laiendamise vähemalt 15-aastase alaealise enda, tema vanema või eestkostja või alalise elukoha järgse valla- või linnavalitsuse avalduse alusel. Kohus kuulab isiklikult ära alaealise. Kohus kuulab alaealise ära alaealisele tavalises keskkonnas, kui alaealine seda nõuab või kui see on kohtu arvates asja huvides vajalik ja alaealine sellele vastu ei vaidle. Alaealisele tuleb menetluse käiku selgitada.

Alaealise ülekuulamise erisuste kohta vt punkt 4.7.2.

2.1.4 Pärimis- ja asjaõigusvõime

Pärimisvõimeline on iga õigusvõimeline isik. Pärija võib olla füüsiline isik, kes pärandaja surma ajal on elus, või juriidiline isik, kes sel ajal on olemas. Pärast pärandi avanemist elusalt sündinud laps loetakse pärandi avanemise ajal pärimisvõimeliseks, kui ta oli eostatud enne pärandi avanemist. Kinnisasjaõiguslikele tehingutele laieneb üldine tehingute tegemise regulatsioon, mille kohta vt punkt 2.1.

2.1.5 Alkohol, tubakas ja keelatud ained

Alkoholiseaduse §-de 46 ja 47 kohaselt on alla 18-aastaselt isikul alkoholise joogi tarbimine keelatud, keelatud on ka alkoholset jooki omada või vallata. Samuti on keelatud alkoholise joogi pakkumine, võõrandamine või üleandmine alaealisele. Ühtlasi on keelatud rakendada alaealist töodel, mis on seotud alkoholi käitlemisega, välja arvatud ladustamisel või edasitoimetamisel kaubanduslikul eesmärgil, kui on tagatud, et alaealine puutub selle käigus kokku üksnes avamata pakendis alkoholiga.

Alkoholiseadus näeb alkoholise joogi käitlemisel vanusepiirangu rikkumise eest väärteokaristusena ette rahatrahvi. Alaealisele alkoholise joogi ostmise eest karistatakse samuti rahatrahviga. Väärteo korras on karistatav ka alkoholise joogi tarbimine alaealise poolt ja

alkohoolse joogi ostmine alaealise poolt (alkoholiseaduse §-d 67, 69, 71 ja 72). Ennetava meetmena on Eestis keelatud öine alkoholimüük (kell 22.00–10.00).

Kriminaalkorras on karistatavad alaealise kallutamine alkoholi tarvitamisele ning alaealisele alkoholi müümine ja ostmine. Täisealise isiku poolt noorema kui 18-aastase isiku kallutamise eest alkoholi tarvitamisele karistatakse rahalise karistuse või kuni üheaastase vangistusega (KarS 182). Täisealise isiku poolt nooremale kui 18-aastasele isikule alkoholi müümise või ostmise eest, kui süüdlasele on sama teo eest kohaldatud väärteokaristust, karistatakse rahalise karistuse või kuni üheaastase vangistusega. Nooremale kui 18-aastasele isikule alkoholi müümise eest, kui selle teo on toime pannud juriidiline isik, karistatakse rahalise karistusega (KarS § 182¹).

Tubakaseadus sätestab, et alla 18 aasta vanusel isikul (alaealisel) on suitsetamine või suitsuvaba tubakatoote tarvitamine keelatud. Alaealisel on keelatud omandada ja omada tubakatoode ning keelatud on müüa tubakatoode alaealisele. Selle keelu järgimiseks on müüjal õigus nõuda ostjalt tema isikut tõendava dokumendi esitamist ja keelduda tubakatoote müümisest, kui dokumenti ei esitata. Täisealine ei tohi alaealisele tubakatoode osta, pakkuda ega üle anda, samuti ei tohi müügiks pakkuda ega müüa tooteid, mille kuju sarnaneb tubakatoote omaga. Alaealist on keelatud rakendada töödel, mis on seotud tubakatoote käitlemisega (tubakaseadus §-d 27 ja 28).

Alaealistega seondult on kriminaalkorras karistatav narkootilise ja psühhotroopse aine edasiandmine nooremale kui 18-aastasele isikule, alaealise kihutamine narkootilise või psühhotroopse aine edasiandmisele või sellele kaasaitamine ning alaealise kallutamine narkootilise ja psühhotroopse aine ja muu uimastava toimega aine ebaseaduslikule tarvitamisele.

3. ÜLDPÕHIMÕTTED

3.1 Mittediskrimineerimine (artikkel 2)

Eesti Vabariigi põhiseaduse § 9 sätestab, et põhiseaduses loetletud kõigi ja igäühe õigused, vabadused ja kohustused on võrdselt nii Eesti kodanikel kui ka Eestis viibivatel välisriikide kodanikel ja kodakondsuseta isikutel.

Põhiseaduse § 12 sätestab, et kõik inimesed on seaduse ees võrdsed ning kedagi ei tohi diskrimineerida rahvuse, rassi, nahavärvuse, soo, keele, päritolu, usutunnistuse, poliitiliste või muude veendumuste, samuti varalise ja sotsiaalse seisundi või muude asjaolude tõttu. Rahvusliku, rassilise, usulise või poliitilise vihkamise, vägivalda ja diskrimineerimise õhutamine on seadusega keelatud ja karistatav. Samuti on seadusega keelatud ja karistatav õhutada vihkamist, vägivalda ja diskrimineerimist ühiskonnakihtide vahel.

Soovitus 24. Komitee, olles mures diskrimineerivate hoiakute üle Eesti ühiskonnas, on soovitanud, et Eesti: a) rakendaks tõhusaid abinõusid, vajaduse korral jõustaks ja tihistaks õigusakte, et tagada konventsiooni 2. artiklis sätestatud kõigi laste õigused, välistades diskrimineerimise; b) kontrolliks diskrimineerimise kõigi vormide vastaste võitlusvahendite tõhusust; c) kaaluks rassilisel ajendil toimepandud kuritegude kriminaliseerimise ja nende eest karistamise seadustamist; d) korraldaks ulatuslikke koolituskampaaniaid, et ennetada negatiivseid rassistlikke hoiakuid ühiskonnas ja nendega võidelda.

3.1.1 Sooline võrdõiguslikkus ja võrdne kohtlemine

Eesti Vabariigi põhiseadus § 12 sätestab nii üldise võrdsuspõhiõiguse kui ka diskrimineerimise keelu: “Kõik on seaduse ees võrdsed. Kedagi ei tohi diskrimineerida rahvuse, rassi, nahavärvuse, soo, keele, päritolu, usutunnistuse, poliitiliste või muude veendumuste, samuti varalise ja sotsiaalse seisundi või muude asjaolude tõttu.“ 2004. aastal jõustus Soolise võrdõiguslikkuse seadus, mille eesmärk on tagada sugude võrdne kohtlemine ning edendada naiste ja meeste võrdõiguslikkust kui üht põhilist inimõigust ja üldist hüve (§ 1). Seaduse reguleerimisala on ulatuslik ja hõlmab kõiki ühiskonnaelu valdkondi. Sooline diskrimineerimine on keelatud nii era- kui ka avalikus sektoris. Riigi- ja kohalike omavalitsusüksuste asutused, haridus- ja teadusinstituutsioonid ning tööandjad on kohustatud süstemaatiliselt edendama naiste ja meeste võrdõiguslikkust (§ 2 lg 1). Seaduse nõudeid ei kohaldata registrisse kantud usuühendustes usu tunnustamisele ja viljelemisele või vaimulikuna töötamisele ning perekonna- või eraelu suhtes (§ 2 lg 2).

2009. aastal jõustus võrdse kohtlemise seadus (VõrdKS). Seaduse vastuvõtmine toimus eelkõige vastavate ELi võrdse kohtlemise raamdirektiivide ülevõtmisele ning seaduses on lähtutud Amsterdami lepingu artikli 13 alusel vastuvõetud direktiivides 2000/43/EÜ (rassilise võrdse kohtlemise direktiiv) ja 2000/78/EÜ (töölase võrdse kohtlemise direktiiv) toodud miinimumnõuetest.

VõrdKS § 1 sätestab, et diskrimineerimine on keelatud rahvuse (etnilise kuuluvuse), rassi, nahavärvuse, usutunnistuse või veendumuste, vanuse, puude või seksuaalse sättumuse alusel. Seadus ei välista võrdse kohtlemise nõudeid töösuhetes ka eelnimetamata tunnuste alusel, eelkõige perekondlike kohustuste täitmise, sotsiaalse seisundi ja töötajate huvide esindamise või töötajate ühingusse kuulumise, keeleoskuse või kaitsevæeteenistuse kohustuse tõttu.

Nii võrdse kohtlemise seaduse kui ka soolise võrdõiguslikkuse seaduse nõuete täitmist jälgib soolise võrdõiguslikkuse ja võrdse kohtlemise volinik. 2009. aasta alguses seoses võrdse kohtlemise seaduse kehtima hakkamisega ja soolise võrdõiguslikkuse seaduse muudatustega laiendati soolise võrdõiguslikkuse voliniku institutsiooni soolise võrdõiguslikkuse ja võrdse kohtlemise voliniku institutsiooniks. Volinik on sõltumatu ja erapooletu asjatundja, kes võtab vastu isikute avaldusi ja annab arvamusi võimaliku diskrimineerimise asetleidmise kohta. Voliniku pädevusse kuulub:

- jälgida võrdse kohtlemise seaduse ja soolise võrdõiguslikkuse seaduse nõuete täitmist;
- nõustada ja abistada isikuid diskrimineerimist käsitlevate kaebuste esitamisel;
- anda arvamusi võimaliku diskrimineerimise asetleidmise kohta;
- analüüsida seaduste mõju võrdse kohtlemise seaduse § 1 lõikes 1 nimetatud tunnuste alusel jagunevate isikute ning naiste ja meeste seisundile ühiskonnas;
- teha ettepanekuid Vabariigi Valitsusele ja valitsusasutustele, samuti kohalikele omavalitsustele ning nende asutustele õigusaktide muutmise ja täiendamise kohta;
- nõustada ja teavitada Vabariigi Valitsust ja valitsusasutusi ning kohalike omavalitsusüksuste asutusi seaduse rakendamist puudutavates küsimustes;
- avaldada aruandeid soolise võrdõiguslikkuse ja võrdse kohtlemise põhimõtte

rakendamise kohta;

- võtta tarvitusele meetmeid võrdse kohtlemise ja soolise võrdõiguslikkuse edendamiseks.

Volinik ei saa anda õiguslikult siduvaid arvamusi. Diskrimineerimisvaidlusi lahendab kohus või töövaidluskomisjon. Lepitusmenetluse korras lahendab diskrimineerimisvaidlusi õiguskantsler. Soolise võrdõiguslikkuse seaduse § 24 näeb ette ka soolise võrdõiguslikkuse nõukogu loomise. Nõukogu on sotsiaalministeeriumi juures asuv nõuandev kogu, kes:

- Kinnitab soolise võrdõiguslikkuse poliitika üldsuunas ning täitab soolise võrdõiguslikkuse seaduses ja soolise võrdõiguslikkuse nõukogu põhimääruses ettenähtud ülesandeid;
- nõustab Vabariigi Valitsust soolise võrdõiguslikkuse edendamise strateegia küsimusest;
- esitab Vabariigi Valitsusele oma seisukoha ministeeriumide esitatud riiklike programmide vastavuse kohta soolise võrdõiguslikkuse seaduse §-le 9, mis sätestab riigi ja kohalike omavalitsusüksuste asutuste rolli soolise võrdõiguslikkuse edendajatena.

Vabariigi Valitsuse seaduse § 67 lg 1 kohaselt kuulub Sotsiaalministeeriumi valitsemisalasse muuhulgas „võrdse kohtlemise ning naiste ja meeste võrdõiguslikkuse edendamine ja sellealase tegevuse koordineerimine ning vastavate õigusaktide eelnõude koostamine“.

2004. aastal loodi Sotsiaalministeeriumis soolise võrdõiguslikkuse osakond, mille põhiülesanneteks on kavandada soolise võrdõiguslikkuse poliitikat ja meetmeid ebavõrdsuse vähendamiseks ning võrdse kohtlemise tagamiseks. Samuti analüüsib osakond seaduste ja õigusaktide mõju naiste ja meeste seisundile ühiskonnas, koordineerib soolise võrdõiguslikkuse süvalaiendamist ning naistevastase vägivalla meetmete väljatöötamist. Võrdse kohtlemise valdkond lisandus osakonda seoses võrdse kohtlemise seaduse jõustumisega 2009. aasta algusest. Võrdse kohtlemise valdkonna poliitikakujundamise töös on oluline koht ka soolisel võrdõiguslikkusel, kuna mitmese diskrimineerimise puhul ehk diskrimineerimine kahe või enama tunnuse alusel, on üheks diskrimineerimise tunnuseks sageli sugu.

Sotsiaalministeeriumi soolise võrdõiguslikkuse osakond on läbi viinud Euroopa Sotsiaalfondi ning Norra Finantsmahhanismi raames tegevusi, mis mõjutavad ka laste ja perede heaolu. ESF programm „Soolise võrdõiguslikkuse edendamine 2008-2010“ sisaldas tegevust „Töö, pere- ja eraelu parem ühitamine“, mille üheks eesmärgiks oli teadvustada ja väärtustada nüüdisaegset isa rolli ühiskonnas ja tugevdada peresidemeid. Koostati aktiivset isarolli tutvustav ja populariseeriv lauakalender mis tõlgiti ka vene keelde ning mida levitati naistenõuandlates ja sünnitusmajades, kohalikes omavalitsustes ja konverentsil „Hooliv Isadus“, vt www.hooliv-isadus.ee. Konverents toimus 2009. a veebruaris.

Aastatel 2011-2013 on soolise võrdõiguslikkuse osakond viinud ellu ESF programmi „Soolise võrdõiguslikkuse edendamine 2011-2013“. Programmi raames kuulutati programmiperioodi alguses välja hange analüüsile, mille eesmärk on välja selgitada Eesti lapsevanemate vanemapuhkuste, hüvitiste, õiguste ja tugiteenuste paindlikumaks muutmise võimalusi, et võimaldada naiste ja meeste paremaid võimalused töö ja pereelu ühitamiseks. Hanke läbiviijal

valmis 2013. a sügiseks analüüsi mustand. Analüüsi üheks väljundiks on poliitikasoovituste formuleerimine ning tutvustamine.

„Soolise võrdõiguslikkuse edendamine 2011-2013” programm sisaldab ka nn sooliste stereotüüpide teavituskampaaniat, mis on suunatud noortele vanuses 15-24 eluaastat ja mille raames käsitletakse sooliste stereotüüpide negatiivset mõju töö- ja karjäärivalikutele ning tutvustatakse lahendusi positiivsete näidete abil. Osa kampaania materjalist on kättesaadav ka vene- ja inglise keeles (kampaania kodulehekülj <http://www.stereotyyp.ee/>).

Norra Finantsmehhanismi 2009-2014 programmi „Sooline võrdõiguslikkus ning töö- ja pereelu tasakaal“ eesmärk on avatud taotlusvoorudest välja valitud projektide abil töötada välja ja viia ellu teadmispõhiseid töö-, pere- ja eraelu tasakaalu soodustavaid tegevusi, mis on suunatud nii töötajatele kui ka tööandjatele, et propageerida pere- ja töötajasõbralikku keskkonda.

3.1.2 Karistusseadustik

01.09.2002 jõustus Eestis uus karistusseadustik, mis tähistas 1995. aastal alustatud põhjaliku karistusõiguse reformi läbiviimise olulist etappi. Karistusseadustiku 10. peatüki esimene jagu käsitleb süütegusid võrdõiguslikkuse vastu.

Karistusseadustiku § 151 keelustab vaenu õhutamise. Nimetatud paragrahvi 16.07.2006 jõustunud muudetud sõnastuse kohaselt on keelatud tegevus, millega avalikult on kutsutud üles vihkamisele, vägivallale või diskrimineerimisele seoses rahvuse, rassi, nahavärvi, soo, keele, päritolu, usutunnistuse, seksuaalse sättumuse, poliitiliste veendumuste või varalise või sotsiaalse seisundiga, kui sellega on põhjustatud oht isiku elule, tervisele või varale. Sellise teo eest karistatakse rahatrahviga kuni kolmsada trahviühikut või arestiga. Sama teo eest, kui sellega on põhjustatud inimese surm või tekitatud tervisekahjustus või muu raske tagajärg või see on toime pandud isiku poolt, keda on varem karistatud sellise teo eest või see on toime pandud kuritegeliku ühenduse poolt, karistatakse rahalise karistuse või kuni kolmeaastase vangistusega. 1. juulini 2004 kuulus sotsiaalse vaenu õhutamise tunnustele vastavate kuritegude eeluurimine üksnes Kaitsepolitsei ameti pädevusse, alates sellest kuupäevast uurib Kaitsepolitsei amet neid kuritegusid juhul, kui esinevad raskendavad asjaolud. Kaitsepolitsei üheks ülesandeks on põhiseadusliku korra kaitse. Nimetatud ülesandest tuleneb kaitsepolitsei kohustus tegeleda äärmuslikult meeletatud (sealhulgas rahvuslikku või rassilist vihkamist õhutamata) liikumiste, rühmituste või isikute ebaseadusliku tegevuse avastamise ja tõkestamisega. Vaenu õhutamise menetlusi on alustatud üksikuid, kuna karistamisel peab seadusest tulenevalt olema tõendatud ähvardusega tekitatud oht inimese elule või tervisele.

Karistusseadustiku § 153 sätestab, et inimese õiguste ebaseadusliku piiramise või inimesele ebaseaduslike eeliste andmise eest tema pärilikkusriskide alusel karistatakse rahatrahviga kuni kolmsada trahviühikut või arestiga. Sama teo eest, kui see on toime pandud vähemalt teist korda või kui sellega on tekitatud oluline kahju teise isiku seadusega kaitstud õigustele või huvidele või avalikele huvidele, karistatakse rahalise karistuse või kuni üheaastase vangistusega. Süüteoga kaitstavaks hüveks on inimeste geneetiline võrdõiguslikkus ning sätte eesmärk on tagada kõikidele inimestele võrdsed võimalused sõltumata nende genotüübist. Täpsemalt on pärilikkust

puudutavate andmete kogumine reguleeritud inimgeeniuringute seaduses.

Karistusseadustiku § 152 käsitleb võrdõiguslikkuse rikkumist. Selle sätte kohaselt karistatakse inimese õiguste ebaseadusliku piiramise või inimesele ebaseaduslike eeliste andmise eest tema rahvuse, rassi, nahavärvi, soo, keele, päritolu, usutunnistuse, seksuaalse sättumuse, poliitiliste veendumuste, varalise või sotsiaalse seisundi alusel rahatrahviga kuni kolmsada trahviühikut või arestiga. Sama teo eest, kui see on toime pandud vähemalt teist korda või kui sellega on tekitatud oluline kahju teise isiku seadusega kaitstud õigustele või huvidele või avalikele huvidele, karistatakse rahalise karistuse või kuni üheaastase vangistusega.

3.1.3 Õiguskantsler

Võrdõiguslikkuse ja võrdse kohtlemise küsimustes on õiguskantsleril pädevus õigusaktide põhiseadusele ja seadustele vastavuse kontrollimisel, avaliku võimu esindaja (ka kohaliku omavalitsuse asutuse või organi ja avalik-õigusliku juriidilise isiku) tegevusega tekitatud diskrimineerimise kontrollimine ehk ombudsmani funktsioon ning eraõiguslike isikute vahel lepitusmenetluse läbiviimine. Õiguskantsleri seaduse muutmisega on alates 1. jaanuarist 2004 õiguskantsleril pädevus lahendada eraõiguslike isikute vahel diskrimineerimise üle tekkinud vaidlusi põhiseaduse jt seaduste alusel. Tulenevalt muudetud õiguskantsleri seadusest on igal aastal õigus pöörduda õiguskantsleri poole lepitusmenetluse läbiviimiseks, kui ta leiab, et füüsiline või eraõiguslik juriidiline isik on teda diskrimineerinud soo, rassi, rahvuse (etnilise kuuluvuse), nahavärvuse, keele, päritolu, usutunnistuse või usulise veendumuse, poliitilise või muu veendumuse, varalise või sotsiaalse seisundi, vanuse, puude, seksuaalse suundumuse või muu seaduses nimetatud diskrimineerimistunnuse tõttu. Õiguskantsleri kinnitatud kokkulepe on lepitusmenetluse pooltele täitmiseks kohustuslik. Lepitusmenetluse avalduste vähesed arvud ühes põhjusi võib olla üldine vähenenud teadlikkus sellisest võimalusest.

Samuti lasub õiguskantsleril seaduse kohaselt ülesanne rakendada võrdõiguslikkuse ja võrdse kohtlemise põhimõtet. Õiguskantsleri iga-aastasest ülevaates on üks peatükk pühendatud võrdset kohtlemist puudutavate õiguskantsleri menetluste tutvustamisele.

3.2 Õigus elule, ellujäämisele ja arengule (artikkel 6)

Käesolev alapeatükk kajastab laste õigust elule ja ellujäämisele. Lapse õigust arengule on kajastatud läbivalt käesoleva aruande muudes osades, eelkõige peatükis 7 ning punktis 5.2.

Eesti Vabariigi põhiseaduse § 16 sätestab, et igal aastal on õigus elule. Laste ja noorte suremus 0–19-aastaste hulgas on langeva trendiga, 2003. aastal registreeriti 234 ja 2010. aastal 135 surmajuhtumit. Kõige suurema osakaalu moodustavad surmapõhjustena õnnetusjuhtumid, mürgistused ja traumad. Väikelaste seas on peamiseks surmapõhjusteks perinataalperioodi patoloogiad ja kaasasündinud väärarengud (2010. a 70% alla 1-a surmapõhjusteks). Vt lisa, tabel 5 (surmajuhtumid 0–19-aastaste laste ja noorte hulgas vanuserühmiti 2003–2010), tabel 6 (0–19-aastaste laste ja noorte sagedasemad surmajuhtumid 2003–2010) ning tabel 7 (sagedasemate surmapõhjuste osakaal vanuserühmiti (2003–2010 kokku liidetud).

3.2.1 Suitsiidid

Õnnetusjuhtumite, mürgituste ja traumade alla kuuluvad ka alaealiste suitsiidid, mida on ajaperioodil 1995-2010 registreeritud 10–14-aastaste ja 15–19-aastaste vanusegruppides kokku 257, eranditena 1998. ja 2002. aastal üks juhtum 5–9-aastaste vanuserühmas. Suitsiidide arv noorte seas on vähenenud. Vt lisa, tabel 8 (0–19-aastaste suitsiidid surma põhjusena, 1996–2010).

Suitsiidide ennetamisega tegeleb Eesti-Rootsi Suitsidoloogia ja Vaimse Tervise Instituut, mille olulisim eesmärk on olnud Eesti ühiskonna teadlikkuse tõstmine suitsiididest. Instituut on informeerinud Eesti avalikkust suitsidaalse käitumise levimusest ning juhtinud tähelepanu olulistele rahvatervise probleemidele. Sotsiaalministeeriumi tellimusel on koostatud suitsiidide preventsiiooni programm ning rakendatud mitmeid tegevusi riskirühmade seas. Suitsiidikordaja Eestis on alates 1995. aastast pidevalt vähenenud.

2010. aastal toimus SEYLE projekt – Euroopa teismeliste koolilaste tervist edendav programm, mille üldeesmärk on teismeliste tervise parandamine riski- ja suitsidaalse käitumise vähendamiseks, erinevate preventsiiooniprogrammide tulemuslikkuse hindamine ning Euroopa riikides teismeliste tervist edendavate programmide rakendamiseks kultuuriliselt kohandatud soovitude väljatöötamine.

Päästeasutused juhivad oma tegevuses Eesti turvalisuspoliitika põhisuundadest aastani 2015, Siseministeeriumi valitsemisala arengukavast ja päästeala ennetustöö strateegiast aastani 2013. Päästealase ennetustöö näideteks on lastele suunatud tulekahjude ennetamiseks mõeldud koolitusmaterjali koostamine, päästealaga seotud laste huvialarühmade organiseerimine, suvise päästeala lastelaagri korraldamine, iga-aastase laste päästealase loominguvoistluse läbiviimine, esimesse klassi minevate laste peredele suitsuanduri ja asjakohase koolitusmaterjali kinkimine. Lastega seotud tegevused on eraldi välja toodud päästeala ennetustöö strateegias.

Laste liikluskasvatuse ja liiklusohutuse arendamisega tegeleb Maanteeamet. Maanteeameti ja teedevalitsuste liikluskasvatuse spetsialistid korraldavad nii töötavate õpetajate täiendusõpet kui ka õpetajaks õppivate üliõpilaste juhendamist. Välja on töötatud ka Eesti rahvuslik liiklusohutusprogramm aastateks 2003–2015.

3.2.2 Abort

Eestis on raseduse katkestamine lubatud naise omal soovil ja vastutusel kuni 11. rasedusnädalani ja meditsiinilistel näidustustel kuni 21. rasedusnädalani. Eestis reguleeritakse abortide tegemist raseduse katkestamise ja steriliseerimise seadusega, mille kohaselt naise rasedust võib katkestada üksnes tema enda soovil. Keegi ei tohi sundida ega mõjutada naist oma rasedust katkestama. Sooviavaldus oma raseduse katkestamiseks peab olema vormistatud kirjalikult. Piiratud teovõimega naise raseduse võib katkestada tema enda soovil ja tema eestkostja nõusolekul. Kui naine ei ole raseduse katkestamisega nõus või ei suuda tahet avaldada või kui eestkostja raseduse katkestamisega ei nõustu, võib raseduse katkestada üksnes kohtu loal. Kui kohtu loa saamise viivituse tõttu tekib tõsine oht naise tervisele, võib raseduse katkestada ka kohtu loata, kuid sel juhul tuleb luba hankida viivitamata tagantjärele (vt ka Eesti esimene aruanne).

Abortide arv on Eestis järjepidevalt vähenenud koos sündide arvu suurenemisega. Ühtlasi on vähenenud ka abortiivsuskordaja (2003. aastal 38,0 ja 2010. aastal 27,8 abortiivsuskordaja 1000 fertiilses eas naise kohta) ning abordimäär elussündide suhtes (abordinäär 100 elussünni kohta oli 2003. aastal 100 ja 2010. aastal 57,2). Vt lisa, tabel 9: Sünni- ja abordistatistika, 2003–2010.

3.3 Õigus väljendada oma vaateid (artikkel 12) ja lapse huide prioriteetsuse põhimõte (artikkel 3)

Soovitus 27. Komitee soovitab, et Eesti a) aitaks kaasa laste seisukohtade tunnustamisele kodus, kohtus, haldusorganites ja muudes institutsioonides ning laste kaasamisele kõigi neid puudutavate probleemide lahendamisse kooskõlas konventsiooni artikliga 12; b) korraldaks vanematele, õpetajatele, lastega ja laste jaoks töötavatele spetsialistidele ja kohalike omavalitsuste ametnikele koolitusprogramme, kus õpetatakse aitama lastel väljendada oma seisukohti, jagama neile asjakohast teavet, nõustama ning arvestama nende arvamusega; c) soosiks noortekeskuste loomist kogu riigis.

Spetsialistide koolitamise kohta vt punktid 1.8.2, 1.10.1, 5.10.3. Noortekeskuste loomise kohta vt punkt 7.3.1.

Eesti õigusaktide üheks läbivaks põhimõtteks on kohustus arvestada lapse arvamust temasse puutuvates küsimustes. Mitmeid otsuseid ei tohi teha ilma lapse soovi arvestamata. Põhiseaduse § 27 neljas lause nimetab, et seadus sätestab vanemate ja laste kaitse. See põhiseaduse säte annab õiguse nõuda riigilt positiivset tegevust lastekaitse tagamisel. Lapse huide prioriteetsuse põhimõte on sätestatud Eesti Vabariigi lastekaitse seaduse §-s 3, mille kohaselt on lastekaitse põhimõtteks alati ja igal pool seada esikohale lapse huvid. Kuigi lapse parimate huide mõiste esineb õigusaktides harva, lähtutakse kogu Eesti seadusandluses läbivalt lapse parimate huide põhimõttest.

Tsiviilkohtumenetluses vanema õiguste määramise lapse suhtes ja lapsega suhtlemise korraldamise, lapsendamise ja alaealise eestkostja määramise menetluses kuulab kohus ära vähemalt 10-aastase piisava kaalutlus- ja otsustusvõimega alaealise isiklikult. Vajaduse korral kuulatakse laps ära eksperdi juuresolekul. Lapse ärakuulamisel tuleb teda menetluse esemest ja võimalikust tulemusest teavitada, kui sellega ei kaasne eeldatavasti kahjulikke tagajärgi lapse arengule või kasvatusel. Lapsele tuleb anda võimalus oma seisukoha avaldamiseks. Lapse ärakuulamisest võib loobuda üksnes mõjuval põhjusel. Kui last ei kuulata ära põhjusel, et sellega kaasnev viivitus kahjustaks ilmselt lapse huvisid, tuleb laps viivitamata tagantjärele ära kuulata.

Perekonnaseaduse § 123 sätestab, et kohus teeb kõiki seaduse 10. peatükis, st vanema õigustesse ja kohustustesse ning vanema hooldusõiguse teostamisse puutuvaid kohtuasju läbi vaadates esmajoonelapse huvidest lähtuva lahendi, arvestades kõiki asjaolusid ja asjaomaste isikute õigustatud huvi. Sama paragrahvi lg 2 alusel muudab kohus varem tehtud lahendi, kui seda nõuavad lapse heaolu püsivalt mõjutavad kaalukad asjaolud.

Lapsevanemate ühise hooldusõiguselõpetamise avaldust ei rahuldata, kui vähemalt 14-aastane laps vaidleb hooldusõiguse üleandmisele vastu või on alust eeldada, et ühise hooldusõiguse lõpetamine ja avaldajale ainuhooldusõiguse määramine ei ole kooskõlas lapse huvidega. Ühise hooldusõiguse lõpetamise korral lähtub kohus hooldusõiguse ühele vanemale andmise otsustamisel eeskätt lapse huvidest, arvestades muu hulgas kummagi vanema vaimset ja majanduslikku valmisolekut last kasvatada, hingelist seotust lapsega ja senist pühendumist lapse eest hoolitsemisele ning lapse tulevasi elamistingimusi.

Vähemalt 10-aastast last võib lapsendada tema nõusolekul. Laps annab oma nõusoleku isiklikult. Arvestada tuleb ka noorema kui 10-aastase lapse soovi, kui lapse arengutase seda võimaldab. Laps annab oma nõusoleku lapsendajale, kelle isik on talle teada (perekonnaseadus § 151).

Lapsesse puutuva vaidluse läbivaatamisel kaasab kohus lapse huvide tagamiseks protsessi lapse elukohajärgse kohaliku omavalitsuse, kes annab kohtule oma arvamuse lapse huvide kaitsmise seisukohalt. Samuti määratakse lapsele kohtu poolt vajaduse korral esindaja (professionaalne advokaat). Vanema hooldusõiguse piiramise peatamise või äravõtmise nõude läbivaatamisel kaasab kohus alati protsessi kohaliku omavalitsuse arvamuse andmiseks. Kui vanemalt isikuhooldusõiguse piiramisel või äravõtmisel jääb laps ilma vanemlikust hoolitsusest ja seaduslikust esindajast, korraldab lapse elu eestkostetasutus ja eestkostja määramist kohus (perekonnaseadus 10. ptk).

Sotsiaalhoolekande seaduse § 32 lg 2 kohaselt tuleb last puudutava küsimuse lahendamisel tuleb arvestada vanema, vanema puudumisel kasuvanema või eestkostja soovi, samuti vähemalt 10-aastase lapse enda soovi. Lapse eraldamisel kodust ja perekonnast tuleb arvestada ka noorema kui 10-aastase lapse soovi, kui lapse arengutase seda võimaldab.

Alaealisel on alaealise õiguserikkumise asja arutamisel alaealiste komisjonis õigus taotleda endale esindaja määramist, kui tema seadusliku esindaja huvid on alaealise huvidega vastuolus (alaealise mõjutusvahendite seadus § 21 lg 3).

Lapse arvamusega arvestamise kohta isikunimega seoses vt punkt 4.2.1. Lapse huvide prioriteetsuse põhimõtte on sätestatud ka välismaalasele rahvusvahelise kaitse andmise seaduses, välismaalaste seaduses ning väljasõidukohustuse ja sissesõidukeelu seaduses. Lapse huvide põhimõtte rakendamisest Eesti kohtupraktikas vt punkt 1.2.

3.3.1 Laste osalemine otsustusprotsessides

Otsustusprotsessides osalevad lapsed ennekõike noorteorganisatsioonide ja -ühenduste kaudu. Haridus- ja Teadusministeerium toetab iga-aastaselt noorsootöö- ja noorteühinguid tagamaks noorte osalust ja kaasatust ning luues seeläbi võimalusi noortel arendavates tegevustes osalemiseks ja noorte ühiskonnapädevuse suurendamiseks.

Koolides tegutsevad õpilasomavalitsused. Õpilasomavalitsuste üleriigiline esindusorganisatsioon on Eesti Õpilasesinduste Liit. Haridus- ja Teadusministeeriumi juures tegutsevad riigitasandi osaluskogud on Õppurite Nõukoda ja Noortepoliitika Nõukogu. 2002. a kevadel asutati Eesti

Noorteühenduste Liit (ENL), millel oli 2011. aasta alguses kokku 53 liikmesorganisatsiooni ja umbes 38 000 liiget. Otsustusprotsessides osalemise võimalust pakuvad ka noorte osaluskogud: kõigi maavalitsuste juures tegutsevad maakondlikud noortekogud ning kohalike omavalitsuste juures tegutsevad noortevolikogud. 2012. a tegutses 15 maakondlikku ja 70 kohaliku tasandi osaluskogu. Noorte esindusorganisatsioonidena on EÕEL ja ENL olnud kaasatud nii „Noorsootöö strateegia 2006–2013“ kui selle iga-aastaste rakendusplaanide koostamise ja kinnitamise konsultatsiooniprotsessis, samuti 2013. a algatatud uue pikaajalise strateegilise dokumendi „Noortevaldkonna arengukava 2014-2020“ koostamise protsessis. Samuti konsulteeritakse EÕELiga ja ENLiga noorsootööd puudutavate õigusaktide väljatöötamisel ning uute regulatsioonide vajaduse kindlaks määramisel. EÕEL ja ENL on kaasatud Haridus- ja Teadusministeeriumi töögruppidesse, mis puudutavad karjääriteenuseid, kutsehariduse arengukava ja õppetoetusi, samuti alaealiste õigusrikkujate kohtlemise süsteemi uuendamist ning seda valdkonda reguleeriva uue seaduse koostamist.

Alates 2004. aastast tegutseb Lastekaitse Liidu juures noortekogu, mille tegevuse eesmärk on toetada laste osalust nende elu puudutavate küsimuste käsitlemisel. Aastal 2012 kuulus noortekogusse 35 last ja noort Eesti eri piirkondadest. Noortekogu liikmed tegelevad eakaaslaste teavitamisega lapse õigustest, kasutades selleks aktiivselt kaasavaid meetodeid, näiteks sotsiaalteater, mõttetalgud, rollimängud jne. Noortekogu liikmed osalevad Lastekaitse Liidu seminaridel ja konverentsidel, et edastada laste ja noorte arvamusi, mis on kogutud eelnevalt läbi viidud küsitluste põhjal.

Tegusad Eesti Noored (www.ten.ee) on noorte loodud ja juhitud üle-Eestiline organisatsioon, mille missioon on suurendada Eestimaa noorte ühiskonnateadlikkust ja omaalgatust nii riigi kui Euroopa tasandil. Seda missiooni viiakse ellu kolme tegevussuuna kaudu: noorte omaalgatuslikud ettevõtmised, demokraatiakool ja Euroopa Noorteparlament Eestis.

Lastekaitse Liit ja EÕEL korraldavad parlamendis kord aastas noortefoorumi „101 last Toompeale“, kus toimuvad tõsised arutelud ja mõttevahetus lõpuklassi- ja gümnaasiumiõpilaste vahel noorte endi valitud teemadel. Eelfoorumite ja Riigikogu istungite saalis toimuva lõppfoorumi arutelude kokkuvõttena valmib lõppdokument noorte arvamuste ja ettepanekutega, mis edastatakse seadustandva ja/või täidesaatva võimu esindajatele. Valik noortefoorumi teemadest viimaste aastate jooksul: õpilase probleemid koolis, õpilase võimalused osalemaks ühiskonnaelus ja selle korraldamises, integratsiooniprotsessid haridussüsteemis, noored Eesti tööturul, Eesti noored ja EL, sõnavabadus ja noored, väärtuskasvatus.

4. TSIVIILÕIGUSED JA –VABADUSED

4.1 Sünni registreerimine, nimi ja kodakondsus (artikkel 7)

4.1.1 Lapse sünni registreerimine

Eesti Vabariigi lastekaitse seaduse § 9 kohaselt tuleb iga laps võtta meditsiinasutuses arvele kohe pärast sündi. Sünnihetkest alates on igal lapsel õigus oma nimele, rahvusele, rahvuskultuurilisele üldharidusele, oma vanematele ja hooldamisele oma vanemate poolt. Laps tuleb registreerida perekonnaseisuasutuses esimese elukuu jooksul.

Lapse sünd dokumenteeritakse sõltumata vanemate elukohast või kodakondsusest kõigi Eestis sündinud laste kohta. Selleks täidetakse sünnitusmajas meditsiiniline sünnikaart nii elusalt kui surnult sündinud laste kohta. Kaart saadetakse edasi TAIsse, kus meditsiinilises sünniregistris kogutakse ja töödeldakse alates 1992. aastast sünnikaardil olevaid andmeid. Sealt omakorda edastatakse statistilisi töötlusi haiglatele ja võrreldakse sünnikaardi andmeid perekonnaseisuosakondadest Statistikaametisse saabuvate sünnilehe andmetega. Statistiliste andmete edastamine Statistikaametile toimub elektroonselt.

Sünniakt koostatakse perekonnaseisuasutuses, kellele esitatakse sellekohane avaldus. Sünniakt koostatakse vanema avalduse alusel. Kui vanem on surnud või ei saa avaldust esitada, esitab avalduse vanema sugulane, selle raviasutuse juht, kus laps sündis, või muu isik. Sünniakt koostatakse ühe kuu jooksul lapse sündimise, leidlapse puhul lapse leidmise või surnult sündinud lapse puhul surnult sündimise päevast arvates. Leidlapse sünniakti kannet vanemate kohta ei tehta. Tähtaja möödalaskmine ei ole sünniakti koostamisest keeldumise alus, kuid võib tuua kaasa vastutuse. Karistusseadustiku § 282 alusel karistatakse sünnist või surmaakti koostavale ametnikule teatamata jätmise eest rahatrahviga kuni sada trahviühikut või arestiga.

Sünniakt täidetakse vanemate avalduse, sünnitusmajast väljastatud sünnitõendi ja isa andmete lapse sünniakti kandmise aluseks oleva dokumendi alusel. Sünniakti kantakse: lapse sünnikuupäev, kellaaeg, sugu, ees- ja perekonnanimi, sünnikoht; vanemate kohta ees- ja perekonnanimi, isikukood, sünnikuupäev, sünnikoht, elukoht; lapse isast põlvnemise alus. Sünniakti koostamise eest riigilõivu ei võeta (riigilõivuseadus §-d 46 ja 47).

4.1.2 Lapse nimi

Perekonnaseisuasutus väljastab lapse sünni kohta sünnitunnistuse. Sünnitunnistusele kantakse lapse ees- ja perekonnanimi, isikukood, sünnikuupäev ja sünnikoht ning andmed ema ja isa kohta (ees- ja perekonnanimi, isikukood, kodakondsus). Seaduses puuduvad erinevused kodanike ja mittekodanike laste registreerimisel ja neile nime panemisel.

Nimeseaduses on sätestatud mõned piirangud nime kujule. Eestikeelse isikunime kirja­pilt peab vastama eesti õigekirjutuse reeglitele. Võõrkeelse isikunime kirja­pilt peab vastama asjaomase keele õigekirjutuse reeglitele. Nimeseaduse kohaselt võib perekonnanimi koosneda nime esmasel andmisel ühest või sidekriipsuga seotud kahest nimest ja kohaldamisel (välismaalasele juba olemasoleva nime alusel) ühest või mitmest nimest. Eesnimi võib koosneda selle andmisel mitte rohkem kui kolmest lahku kirjutatud nimest või sidekriipsuga seotud kahest nimest ja kohaldamisel ühest või mitmest nimest. Eesnimeks ei või anda nime, mis sisaldab numbreid või mittesõnalisi tähiseid või mis eraldi või koos perekonnanimega ei ole kooskõlas heade kommetega. Eesnimeks ei või ka ilma mõjuva põhjuseta anda: 1) tavatut eesnime, mis oma keeruka või üldisele keelekasutusele mittevastava kirja­pildi või häälduse tõttu või üldkeelelise tähenduse tõttu ei ole eesnimena kasutamiseks sobiv; 2) isiku soole mittevastavat nime; 3) üldtuntud isikunimena kasutatavat nime või selle lühendatud kuju, üldtuntud autori nime või teenistusnime. Teenistusnimi on nimi, mida kasutatakse ametikohustuste täitmisel, kuid mis ei ole isiku ametlik nimi. Viimasest kahest nõudest võib teha erandi, kui lapsel või lapse vanematel

on oma kodakondsuse, peresuhte, rahvuskuuluvuse või muude asjaolude tõttu isiklik seos muukeelse nimetraditsiooniga ja taotletav nimi on sellele vastav.

4.1.3 Kodakondsuse omandamine

Eesti kodakondsus omandatakse sünniga või saadakse naturalisatsiooni korras. Kodakondsuse seaduse kohaselt omandab sünniga Eesti kodakondsuse laps, kelle sündimise ajal vähemalt üks tema vanematest on Eesti kodakondsuses ning pärast isa surma sündinud laps, kelle isa oli surma hetkel Eesti kodakondsuses. Eestis leitud laps, kelle vanemad ei ole teada, tunnistatakse lapse eestkostja või eestkosteasutuse taotlusel kohtu korras Eesti kodakondsuse omandanuks sünniga, kui ei ole tõendatud, et laps on mõne muu riigi kodakondsuses.

Soovitus 29a. Komitee soovitab, et Eesti vähendaks kodakondsuseta laste arvu inter alia naturalisatsioonimenetluse lihtsustamise ja täiustamise kaudu.

Eesti kodakondsuspoliitika aluspõhimõtteid ei ole alates Eesti iseseisvuse taastamisest muudetud, toetades sellisena Eesti riikluse ja põhiseadusliku korra kaitset. Määratlemata kodakondsusega isikute naturaliseerumise toetamine on jätkuvalt üks Vabariigi Valitsuse prioriteete. Peamiseks sihtrühmaks on alla 15-aastased alaealised. Alla 15-aastastele lastele on Eesti kodakondsuse saamine lihtne, õigusaktid ei sätesta keerulisi taotlemise protseduure. Lapsevanemad peavad vaid avaldama soovi saada oma lapsele Eesti kodakondsus. Lapse kodakondsuse määramisel on oluline, et esmase tahteavalduse lapsele kodakondsuse saamiseks peavad esitama lapse vanemad. Eesti ei anna lastele, kes ei omanda kodakondsust sünniga, automaatselt Eesti kodakondsust, sest see looks olukorra, kus paljude vanemate tegelik tahe lapse kodakondsuse üle otsustamisel jääks välja selgitamata. Kehtiva kodakondsuse seadusega on loodud kõik vajalikud eeldused laste kodakondsusetuse vältimiseks.

Eesti viib kodakondsus- ja migratsioonipoliitikat ellu, lähtudes valitsuse koalitsioonileppes sätestatust. 2008. aasta alguses võeti vastu uus lõimumiskava 2008–2013, milles on jätkuvalt suurt tähelepanu pööratud määratlemata kodakondsusega isikutele. Riik leiab, et käesoleval ajal on Eesti õigusaktid üldiselt kooskõlas rahvusvahelistes konventsioonides sätestatud nõuetega, sest kõikidele isikutele (olenemata kodakondsusest või selle puudumisest) on tagatud Eesti kodanikega võrdsed sotsiaalsed ja majanduslikud õigused.

Eesti on kodakondsuseta laste arvu vähendamiseks lihtsustanud ja täiustanud naturalisatsioonimenetlusi. 2000. aastal täiendati kodakondsuse seadust sättega, mille kohaselt saab alla 15-aastane alaealine, kes on sündinud Eestis pärast 1992. aasta 26. veebruari, Eesti kodakondsuse naturalisatsiooni korras, kui: 1) seda taotlevad temale vanemad, kes sooviavalduse esitamise hetkeks on elanud Eestis seaduslikult vähemalt viis aastat ja keda ükski riik ei pea kehtivate seaduste alusel oma kodanikuks; 2) seda taotleb temale teda ükski kasvatav vanem või lapsendaja, kes sooviavalduse esitamise hetkeks on elanud Eestis seaduslikult vähemalt viis aastat ja keda ükski riik ei pea kehtivate seaduste alusel oma kodanikuks. Alla 15-aastane alaealine, kellele taotletakse Eesti kodakondsust eelnimetatud tingimuste alusel, peab viibima püsivalt Eestis ning ükski riik ei või olla pidanud teda kehtivate seaduste alusel oma kodanikuks. Määratlus isikutest, keda ükski riik ei pea kehtivate seaduste alusel oma kodanikuks, hõlmab ka

isikuid, kes olid enne 1991. aasta 20. augustit NSV Liidu kodanikud ja keda ükski muu riik ei ole pidanud kehtivate seaduste alusel oma kodanikuks.

01.03.2003 jõustus kodakondsuse seaduse muudatus, mis oluliselt lihtsustas lapsendatud lapsele Eesti kodakondsuse taotlemise protsessi. Varemkehtinud seaduse kohaselt pidi lapsendatud lapsele kodakondsust taotlema naturalisatsiooni korras. Kehtiva seaduse kohaselt läbiviidav menetlus on lihtsam, kiirem ja mugavam. Eesti kodakondsuses oleva lapsendaja kirjalikul taotlusel loetakse välismaalasest alaealine laps Eesti kodakondsuse sünniga omandanuks, kui lapsendaja oli lapse sündimise ajal Eesti kodakondsuses ja laps ei ole muu riigi kodakondsuses või on tõendatud, et ta vabastatakse muu riigi kodakondsusest seoses Eesti kodakondsuse omandamisega. Eesti kodakondsuses oleva lapsendaja, kes ei olnud lapse sünni ajal Eesti kodanik, kirjalikul taotlusel loetakse välismaalasest alaealine laps Eesti kodakondsuse omandanuks lapsendajale Eesti kodakondsuse andmise päevast arvates, kui laps ei ole muu riigi kodakondsuses või on tõendatud, et ta vabastatakse muu riigi kodakondsusest seoses Eesti kodakondsuse omandamisega.

Kodakondsust saab iseseisvalt taotleda vähemalt 15-aastane laps, kes: 1) omab pikaajalise elaniku elamisloa või alalist elamisõigust; 2) on elanud enne Eesti kodakondsuse saamise sooviavalduse esitamise päeva Eestis elamisloa või elamisõiguse alusel vähemalt kaheksa aastat, millest viimased viis aastat püsivalt; 3) on elanud Eestis seaduslikult ja püsivalt pikaajalise elaniku elamisloa või alalise elamisõiguse alusel kuus kuud pärast Eesti kodakondsuse saamise sooviavalduse registreerimisele järgnevat päeva; 4) omab registreeritud elukohta Eestis; 5) oskab eesti keelt vastavalt seaduses sätestatud nõuetele; 6) tunneb Eesti Vabariigi põhiseadust ja kodakondsuse seadust vastavalt seaduses sätestatud nõuetele; 7) omab legaalselt püsivat sissetulekut, mis tagab tema ja tema ülalpeetavate äraelamise; 8) on lojaalne Eesti riigile; 9) annab vande: „Taotledes Eesti kodakondsust, töotan olla ustav Eesti põhiseaduslikule korrale.“

Alla 15-aastane alaealine saab Eesti kodakondsuse, kui seda taotlevad alaealisele tema vanemad, kes on Eesti kodakondsuses, või Eesti kodakondsuses olev vanem ametlikult kinnitatud allkirjadega kokkuleppel Eesti kodakondsuses mitteoleva vanemaga või alaealist üksi kasvatav vanem või lapsendaja, kes on Eesti kodakondsuses.

2004. aastal lühendati ka kodakondsuse saamiseks vajalikku ooteaega ühelt aastalt kuuele kuule ning kodakondsuse saamise sooviavalduste menetlustähtaega kuult kolmele kuule. Alaealiste laste kodakondsuse saamisel ei ole erilisi raskusi ning protseduur on lihtne. Lapsevanemad peavad vaid minema PPA Kodakondsus- ja Migratsioonibüroosse, kus nad kohapeal ametniku abiga saavad täita asjakohase sooviavalduse. Laste osakaal naturaliseerunute hulgas on kasvanud. 01.01.2014 seisuga oli alla 15-aastaseid, kes enne naturaliseerumist olid määratlemata kodakondsusega, 13 246 isikut.

2008. aastal Rahvastikuministri Büroo poolt läbi viidud uurimuse näitas, et alla 15-aastastele isikutele lapsevanemate poolt kodakondsuse mittetaotlemise põhjused olid eelkõige praktilist laadi (võimalus minna Venemaale kooli, lasta lapsel ise valida enda kodakondsus), kuid toodi välja ka informatsioonipuudust. Siseministeeriumi uuringust selgus, et üheks Eesti kodakondsuse

taotlemise vähenemise põhjuseks on olnud Venemaa Föderatsiooni otsus lubada määratlemata kodakondsusega isikutel viisavabalt Venemaale reisida.

4.1.4 Kodakondsuse omandamise võimalustest teavitamine

Soovitus 29c. Komitee soovitab, et Eesti viiks läbi avalduste esitamise kampaaniaid eesmärgiga vähendada nii palju kui võimalik kodakondsuseta ja illegaalidest laste hulka.

Teavitustööd lastevanemate hulgas on olulisel määral tõhustatud. Alates 2008. aasta veebruarist selgitatakse igale määratlemata kodakondsusega vastsündinud lapse vanemale tema võimalust taotleda oma lapsele Eesti kodakondsust lihtsustatud korras. Vanematel on võimalik sealjuures avaldada ka soovi, et Kodakondsus- ja Migratsiooniamet (alates 01.01.2010 Politsei- ja Piirivalveamet, PPA) võtaks nendega ühendust personaalseks nõustamiseks lapsele kodakondsuse taotlemise küsimustes. Senine kogemus näitab, et selline personaalne lähenemine on andnud positiivset tagasisidet ja häid tulemusi.

2005. aastal ELi rahalisel toel käivitatud programmi „Transition Facility“ raames läbi viidud projekti „Määratlemata kodakondsusega isikute integratsiooni toetamine Eestis“ raames viidi läbi mitmeid olulisi teavitus- ja nõustamistegevusi.

2008. aasta sügisel viidi läbi teavituskampaania koolides, kus õpib määratlemata kodakondsusega lapsi. Teavitamise parandamiseks töötati välja uued bukletid, mis on suunatud kitsamatele sihtgruppidele, et inimesel oleks lihtsam leida tema kohta käivat informatsiooni. Aastatel 2009-2010 saadeti igale lapsevanemale, kellel on Eesti kodakondsuse taotlemise tingimustele vastav määratlemata kodakondsusega laps, sellekohane teavituskiri. Alates 2011. a novembrist saab PPA igal tööpäeval otse rahvastikuregistrilt andmed vastsündinud laste ning nende vanemate kohta. Saadud andmete alusel viiakse PPA infosüsteemis läbi Eesti kodakondsusesse kuulumise määramise menetlus. Kui vastsündinud laps ei ole omandanud Eesti kodakondsust sünniga, saadetakse lapsevanemale kiri, milles teavitatakse vajadusest vormistada oma lapsele Eestis elamiseks seaduslik alus ja selgitatakse võimalusi lapsele Eesti kodakondsuse taotlemiseks. Samuti edastatakse teavituskiri Eesti kodakondsuse taotlemise tingimustele vastava määratlemata kodakondsusega 14-aastase lapse vanemale.

Riikliku Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskuse (käesoleval ajal SA Innove) initsiatiivil on korraldatud kodakondsuse saamiseks vajalikud põhiseaduse ja kodakondsuse seaduse tundmise eksamid ning neile eelnevad konsultatsioonid koolides kohapeal.

4.1.5 Välismaalasest laps

2009. aastal võeti vastu uus välismaalaste seadus (edaspidi VMS). VMSi järgi on alaealisel lapsel õigus saada viisa samadel tingimustel kui anti lühiajaline viisa tema vanemale. Kui välismaalasele antakse tähtajaline elamisluba erandina, võib ka tema abikaasale ja alaealisele lapsele anda tähtajalise elamisloa erandina. Välismaalasele võib anda tähtajalise elamisloa elama asumiseks Eesti kodanikust või püsivalt Eestis elava ja elamisluba omava välismaalasest lähedase sugulase juurde, kui tegemist on alaealise lapse elama asumisega Eestis püsivalt elava vanema juurde. Tähtajalise elamisloa andmisel alaealisele lapsele elama asumiseks vanema

juurde arvestatakse eelkõige lapse õiguste ja huvidega. Elamisluba ei anta, kui lapse Eestisse elama asumine kahjustab tema õigusi ja huve ning tema õiguslik, majanduslik või sotsiaalne seisund võib Eestisse elama asumisel halveneda. Jagatud eestkoste puhul on elamisloa andmiseks vajalik eestkostet jagava poole nõusolek. Alaealise lapse elamisluba ei või kehtetuks tunnistada ega keelduda selle pikendamisest, kui see ei ole kooskõlas lapse õiguste ja huvidega. Kui tähtajaline elamisluba anti välismaalasest alaealisele lapsele vanema juurde elama asumiseks, ei keelduta tema elamisloa pikendamisest täisealiseks saamise tõttu, kui ta on vanema ülalpeetav. Vähemalt 15-aastane alaliselt välisriigis elav alaealine laps võib tähtajalise elamisloa taotluse esitada iseseisvalt üksnes seadusliku esindaja notariaalselt kinnitatud nõusolekul.

EL Nõukogu direktiivi 2003/109/EÜ pikaajalistest elanikest kolmandate riikide kodanike staatuses ülevõtmisega sätestati muu hulgas, et teatud pikaajalise elaniku elamisloa saamise tingimusi (nt kehtiv tähtajaline elamisluba, eelneva viibimise nõue) ei kohaldata püsivalt Eestis elava Eesti kodaniku või püsivalt Eestis elava ja Eesti pikaajalise elaniku elamisluba omava välismaalase alla üheaastase lapse suhtes.

Seoses nõukogu direktiivi 2004/81/EÜ (elamisloa väljaandmise kohta pädevate asutustega koostööd tegevatele kolmandate riikide kodanikele, kes on inimkaubanduse ohvrid või kelle ebaseaduslikule rändele on kaasa aidatud) ülevõtmisega, millega täiendati VMSi kaaluka avaliku huvi korral elamisloa andmise regulatsiooniga, sätestati VMSis, et alaealisele või piiratud teovõimega isikule võib nimetatud elamisloa anda juhul, kui see on kooskõlas tema õiguste ja huvidega. Saatjata alaealine välismaalane, kes on saabunud Eestisse ilma seadusliku esindajata või kes jääb Eestis viibides ilma vanemast või eestkostjast (samuti kui Eestis puudub muu alaealise eest vastutav isik), paigutatakse täna kehtiva VMS regulatsiooni kohaselt kaaluka avaliku huvi korral tähtajalise elamisloa taotluse läbivaatamise ajaks ja talle nimetatud elamisloa andmisel elamisloa kehtivusajaks. Sotsiaalkindlustusameti määratud kohta. Inimkaubandusohvrile, sh lapsohvrile, osutatakse ohvriabi seaduses sätestatud ohvriabiteenuseid. Saatjata alaealise välismaalase viibimiskoha määramisel ning temale teenuste osutamisel arvestatakse eelkõige alaealise õiguste ja huvidega. Võimaluse korral ei lahutata üksteisest saatjata alaealisi õdesid ja vendi.

Soovitus 28. Komitee on viidanud kodakondsuse seaduse §-le 21 ning avaldanud muret, et kaadrisõjaväelase, luure- või julgeolekuteenistuses töötanud isiku abikaasa ja perekond jäetakse kodakondsusest ilma.

Soovitus 29d. Komitee soovitab, et Eesti võtaks meetmeid, et lõpetada laste diskrimineerimine nende vanemate varasemate tõekspidamiste ja tegevuse tõttu.

Kodakondsuse seaduse § 21 lõigetes 5 ja 6 sätestatud kodakondsuse andmise või taastamise keeld ei hõlma lapsi. Lõige 5 keelab kodakondsuse andmise või taastamise vaid isikule, kes on töötanud või töötab välisriigi luure- või julgeolekuteenistuses, ning lõige 6 isikule, kes on teeninud kaadrisõjaväelasena välisriigi relvajõududes, sealt reservi arvatud või erru läinud, samuti tema abikaasale, kes on saabunud Eestisse seoses sõjaväelase lähetamisega teenistusse, reservi või erru.

Kodakondsuse seaduse mõttes on laps iseseisev õigussubjekt. Alla 15-aastasele lapsele võivad Eesti kodakondsust taotleda tema vanemad, kes on Eesti kodakondsuses, või Eesti kodakondsuses olev vanem ametlikult kinnitatud allkirjadega kokkuleppel Eesti kodakondsuses mitteoleva vanemaga või alaealist üksi kasvatav vanem või lapsendaja, kes on Eesti kodakondsuses, või pärast 1992. aastat Eestis sündinud alla 15-aastaste laste puhul vanemad, kes sooviavalduse esitamise hetkeks on elanud Eestis seaduslikult vähemalt viis aastat ja keda ükski riik ei pea kehtivate seaduste alusel oma kodanikuks või üksi kasvatav vanem või lapsendaja, kes sooviavalduse esitamise hetkeks on elanud Eestis seaduslikult vähemalt viis aastat ja keda ükski riik ei pea kehtivate seaduste alusel oma kodanikuks. 15-aastaseks saades saab laps taotleda Eesti kodakondsust iseseisvalt.

Soovitus 29e. Komitee soovitab, et Eesti tagaks kõigile Eestis elavatele lastele kõik konventsioonis sätestatud õigused sõltumata lapse kodakondsusest või selle puudumisest.

Lapse kodakondsusest või selle puudumisest sõltumata on kõigile lastele tagatud konventsioonis sätestatud õigused, sh õigus omandada kodakondsus.

Soovitus 29f. Komitee soovitas Eestil ühineda 1954. aasta kodakondsuseta isikute konventsiooniga ning 1961. aasta kodakondsusetuse vähendamise konventsiooniga eesmärgiga kaitsta kõiki kodakondsuseta isikuid Eestis.

1961. aasta kodakondsusetuse vähendamise konventsiooni suhtes on Eesti seisukohal, et igal isikul on õigus vabalt valida oma kodakondsust ning seda valikut ei saa riik mõjutada. Eesti valitsus on julgustanud määratlemata kodakondsusega isikuid valima Eesti või mõne teise riigi kodakondsuse vahel, kuid valiku langetamine ei ole kohustuslik. 2005. aastal ületas Eesti kodakondsuse naturaliseerimise korras saanud isikute arv määratlemata kodakondsusega isikute arvu.

1954. aasta kodakondsuseta isikute konventsiooniga liitumise mõjusid on Eesti kaalunud ning on leidnud, et Eestis elavatele määratlemata kodakondsusega isikutele on käesoleval ajal tagatud kõik konventsioonis ette nähtud õigused.

Riik on seisukohal, et ühinemine nimetatud konventsioonidega ei anna määratlemata kodakondsusega isikutele olulist lisaväärtust. Seejuures võib tekkida olukord, et mõnest aspektist võib 1954. aasta kodakondsuseta isikute konventsioon isegi kitsendada Eestis elavate määratlemata kodakondsusega isikute õigusi. Näiteks võib tuua välismaalase passi, mille kehtivus on Eesti seaduste kohaselt 5 aastat, kuid 1954. aasta konventsioon võimaldab väljastada vaid 2-aastase kehtivusega passi. UNHCR avaldas 2006. aastal väljaandes „Global Refugee Trends“ Eesti kohta, et peaaegu kõigil määratlemata kodakondsusega isikutel on alaline elamisluba ning neile on tagatud rohkem õigusi, kui 1954. aasta kodakondsuseta isikute konventsioonis ette on nähtud.

Soovitus 29b. Komitee soovitab, et Eesti parandaks alalise elukohata mittekodanike olukorda, muu hulgas lihtsustades ja kiirendades elamislubade väljastamist.

14.06.2008 jõustus välismaalaste seaduse muudatus, mille tulemusena teeb Kodakondsus- ja Migratsiooniamet (alates 01.01.2010, PPA) otsuse tähtajalise elamisloa andmise või selle andmisest keeldumise kohta kahe kuu jooksul elamisloa taotluse menetlusse võtmise või puuduste kõrvaldamise päevast arvates. Varem kehtinud regulatsiooni kohaselt oli Kodakondsus- ja Migratsiooniametil otsuse tegemise aega kuus kuud taotluse menetlusse võtmise või puuduste kõrvaldamise päevast arvates, kui taotlejat arvestatakse sisserände piirarvu täitumisel, või kolm kuud taotluse menetlusse võtmise või puuduste kõrvaldamise päevast arvates, kui taotlejat ei arvestata sisserände piirarvu täitumisel. Aastane sisserände piirarv on Eestisse sisserändavate välismaalaste piirarv, mis ei tohi ületada aastas 0,1% Eesti alalisest elanikkonnast. Sisserände piirarvu kehtestab Vabariigi Valitsus. 2011. aastal oli piirarvuks 1008, 2010. aastal 1009, 2009. aastal 1002, 2008. aastal 1013, 2007. aastal 686 ja 2006. aastal 675 inimest.

4.2 Identiteedi säilitamine (artikkel 8)

Identiteet, sh kodakondsus, nimi ja perekondlikud suhted, ning selle säilitamine on riiklikult kaitstav põhiõiguslik hüve. Lastel ja täiskasvanutel on sarnased õigused identiteedile ja nimele. Põhiseaduse § 26 sätestab igäihe õiguse perekonna- ja eraelu puutumatusel, mida võib piirata ainult seaduses sätestatud juhtudel. Kuigi Eesti Vabariigi põhiseadus ei sätesta selget viidet nime kaitsele, seostub nimi kui osa identiteedist isiku perekonna- ja eraelu kaitsega. Seadusandja otsustab seega, millistel juhtudel piirata nime muutmise õigust ning kehtestab nime muutmise protseduurireeglid.

4.2.1 Nimi

Alaealine iseseisvalt isikunime muuta ei saa. Hooldusõiguslik vanem on lapse seaduslik esindaja. Kuna ühist hooldusõigust omavatel vanematel on ühine esindusõigus, siis alaealise ees- ja perekonnanime muutmisel on vajalik mõlema hooldusõigusliku vanema nõusolek. Kui teise vanema nõusolekut pole võimalik saada, on vanemal võimalik pöörduda kohtu poole ainuhooldusõiguse taotlemiseks või nimemuutmise toiminguks loa taotlemiseks (perekonnaseadus § 119). Kui vanemate ühise tahteavalduse tegemine põhjustaks lapse huvidega vastuolus oleva viivituse, on ühel vanemal lapse huvides õigus teha vajalikke tehinguid ja toiminguid ka üksinda. Sel juhul tuleb toimingutest teisele vanemale viivitamata teatada (perekonnaseadus § 120 lg 3).

10-aastasele või vanemale lapsele uue isikunime andmisel on vaja tema nõusolekut. Arvestada tuleb ka noorema kui 10-aastase lapse soovi, kui tema arengutase seda võimaldab (nimeseadus § 4 lg 5).

Alla 18-aastane laps ei saa vaidlustada isiklikult sünniakti kantud vanema kannet (perekonnaseaduse § 92 lg 2), kuid ta saab seda teha seadusliku esindaja kaudu. Alla 18-aastasele isikule ei väljastata ka tema sünnidokumenti.

4.2.2 Kodakondsus

Eesti kodakondsus kaob kodakondsusest vabastamisega, kodakondsuse äravõtmisega või mõne muu riigi kodakondsuse vastuvõtmisega. Alla 15-aastase lapse eest esitab kodakondsusest vabastamiseks vajalikud dokumendid tema vanem, lapsendaja, eestkostja või eestkostetasutus.

Isikut võidakse Eesti kodakondsusest mitte vabastada, kui tagajärjeks on kodakondsusetus, isikul on täitmata kohustused Eesti riigi ees või isik on Eesti kaitsejõudude tegevteenistuses. Eesti Vabariigi põhiseaduse § 8 ja kodakondsuse seaduse § 16 kohaselt on igäühel, kes on alaealisena kaotanud Eesti kodakondsuse, õigus selle taastamisele. Kodakondsuse taastamise menetlus on tunduvalt lihtsam kui naturalisatsiooni korras Eesti kodakondsuse saamise menetlus.

Sünniga omandatud Eesti kodakondsust ei saa ära võtta. Muudel alustel kodakondsuse saanud isikult võetakse Vabariigi Valitsuse korraldusega Eesti kodakondsus ära, kui ta on astunud Eesti kodanikuna välisriigi riigi- või sõjaväeteenistusse Vabariigi Valitsuse loata, astunud välisriigi luure- või julgeolekuteenistusse või relvi valdavasse ja sõjaväeliselt korraldatud või sõjalisi harjutusi harrastavasse välisriigi organisatsiooni, püüdnud vägivaldsel teel muuta Eesti põhiseaduslikku korda, Eesti kodakondsuse saamisel või taastamisel varjanud valeandmete esitamisega asjaolusid, mis oleksid välistanud talle Eesti kodakondsuse andmise või taastamise või kui ta on mõne muu riigi kodakondsuses, kuid ei ole vabastatud Eesti kodakondsusest. Kellelki ei tohi veendumuste pärast võtta Eesti kodakondsust. Praktikas ei ole Eesti kellelki kodakondsust ära võtnud.

Kui laps omandab sünniga ka mõne muu riigi kodakondsuse, siis peab ta 18-aastaseks saamisel kolme aasta jooksul loobuma kas Eesti või mõne muu riigi kodakondsusest (kodakondsuse seadus § 3).

4.3 Väljendusvabadus ja juurdepääs informatsioonile (artiklid 13 ja 17)

Põhiseaduse § 44 kohaselt on igäühel õigus vabalt saada üldiseks kasutamiseks levitatavat informatsiooni. Põhiseadus sätestab samas paragrahvis piirangud informatsioonivabadusele. Informatsiooni õigust võib piirata teiste inimeste õiguste ja vabaduste ning lapse põlvnemise saladuse kaitseks, samuti kuriteo tõkestamise, kurjategija tabamise või kriminaalmenetluses tõe väljaselgitamise huvides. Lapse põlvnemise saladust hoitakse lapsendamise puhul. Põhiseaduse § 45 tagab igäühele sõnavabaduse ning lubab piiranguid ainult seaduse kaudu ja alustel, mis ei ole vastuolus konventsiooniga. Põhiseaduse kohaselt on igäühel õigus vabalt levitada ideid, arvamusi, veendumusi ja muud informatsiooni sõnas, trükis, pildis või muul viisil. Seda õigust võib seadus piirata avaliku korra, kõlbluse, teiste inimeste õiguste ja vabaduste, tervise, au ja hea nime kaitseks. Sotsiaalhoolekande seaduse § 25 lõike 4 kohaselt on kodust ja perekonnast eraldi paigutatud lapsel õigus saada teavet oma päritolu, eraldamise põhjuste ja tema tulevikku puudutavate küsimuste kohta. Kuna põhiseadus ei sätesta piirangut kinnises asutuses viibivate isikute kohta, on neile informatsioon tagatud võrdselt vabaduses viibivate isikutega.

Lapse üheks võimaluseks ühiskonnaelus osaleda ja kaasa rääkida on teha seda meedia kaudu. Eesti Rahvusringhääling (ERR) pöörab tähelepanu sellele, et tema kanalites oleks kuuldav muude sihtrühmade kõrval ka laste ja noorte hääl. Vikerraadio pakub harivaid ja lapse osalust võimaldavaid lastesaateid. ERR arengukava aastateks 2012–2015 seab eesmärgiks avardada lastele ja noortele mõeldud saadete valikut nii televisioonis kui raadios. Eestis on küllaltki tugev kooliajalehtede ja -raadio traditsioon; suurema või väiksema sagedusega ilmuvad koolilehed peaaegu kõigis gümnaasiumides ning paljudes põhikoolides. Seda, mil määral need väljaanded on käsitatavad õpilaste oma arvamuse foorumina, tuleb vaadelda juhtumipõhiselt, kuna kooli

juhtkonna ja õpetajate mõju võib ulatuda suunavast ja toetavast kuni tsenseerivani. Tähelepanuväärset tööd teeb koolimeedia toetuseks regulaarseid meedialaagreid korraldav Noorte Meediaklubi.

Uurimisvõrgustiku EU Kids Online 2010. aastal 25 Euroopa riigi 9–16-aastaste seas läbi viidud uuringust^[1] selgus, et Eesti lapsed on Euroopas ühed nooremad, kes internetti kasutama hakkavad ja on digitaalse kirjaoskuse poolest ühed osavaimad. Samas on Eesti lapsed esirinnas ka seksipiltide nägemise poolest ja keskmisest enam on levinud seksuaalse sisuga sõnumite saatmine. Eesti lapsed paistavad silma ka selle poolest, et on sagedamini internetituttavaid näost näkku kohanud.

Sotsiaalministeeriumi algatusel moodustati 2009. aastal Laste internetiturvalisuse koostöögrupp. 2010. aastal liitus Eesti Euroopa Komisjoni Turvalisema Interneti Programmiga. 2010. aastal alustas Lastekaitse Liidu eestvedamisel Projekt Targalt Internetis, mis kestab 2014. a lõpuni. Projekti tegevusi viivad ellu Lastekaitse Liit, Politsei- ja Piirivalveamet, Hariduse Infotehnoloogia Sihtasutus ja MTÜ Eesti Abikeskused. Projekti raames toimuvad erinevad koolitused ja teavitusüritused nii lastele, lapsevanematele, õpetajatele ja sotsiaaltöötajatele kui laiemale avalikkusele, ka interneti kaudu. Samuti tehakse koostööd eri huvigruppidega Eestis ja Euroopas ning osaletakse [INHOPE](#) ja [Insafe](#) koostöövõrgustikes.

4.4 Mõtte-, südametunnistuse- ja usuvabadus (artikkel 14)

Põhiseaduse § 40 sätestab, et igäihel on südametunnistuse-, usu- ja mõttevabadus. Kuulumine kirikutesse ja usuühingutesse on vaba. Riigikirikut ei ole. Igäihel on vabadus nii üksinda kui ka koos teistega, avalikult või eraviisiliselt täita usutalitust, kui see ei kahjusta avalikku korda, tervist ega kõlblust. Põhiseaduse § 41 sätestab, et igäihel on õigus jääda truuks oma arvamustele ja veendumustele. Kedagi ei tohi sundida neid muutma. Veendumustega ei saa vabandada õiguserikkumist. Kedagi ei saa veendumuste pärast võtta õiguslikule vastutusele. Mõlemad paragrahvid kaitsevad nii religioosseid kui mittereligioosseid vaateid ning nii individuaalset kui kollektiivset usu- ja veendumusvabadust. Lapse õiguste konventsiooni artiklis 14 sätestatud õigusi kaitseb täiendavalt ka Eesti Vabariigi põhiseaduse § 12, mille esimene lõige keelab muu hulgas diskrimineerimise usutunnistuse ja veendumuste tõttu. Samuti keelab nimetatud alustel diskrimineerimise võrdse kohtlemise seadus.

Koolides on usuõpetus mittekonfessionaalne. Kool on kohustatud usuõpetust õpetama, kui seda soovivaid õpilasi on kooliastmes vähemalt 15. Usundiõpetuse õppimine on vabatahtlik ja võimalik võtta valikainena (põhikooli- ja gümnaasiumiseadus § 15 lg 4). Valikkursustena pakutakse nii riigi- kui erakoolides võrdleva usundiloo tunde. Eestis on kaks erakirikukooli, millel on religioosse suunitlusega õppekava. Üks koolidest on evangeelne ja teine katoliiklik.

Usutalituse täitmise korraldamist ravi-, õppe-, hoolekande- ja kinnipidamisasutustes ning kaitseväge struktuuriüksustes reguleerib kirikute ja koguduste seadus, mille § 9 kohaselt on ravi-, õppe-, hoolekande- ja kinnipidamisasutuses viibijal ning kaitseväelasel õigus täita usulisi talitusi

[1] Livingstone, S., Haddon, L., Görzig, A., and Ólafsson, K. (2011). *Risks and safety on the internet. The perspective of European children. Full findings*. LSE, London: EU Kids Online.

vastavalt oma usutunnistusele, kui see ei kahjusta avalikku korda, tervist, kõlblust, nendes asutustes kehtestatud korda ega teiste seal viibivate isikute õigusi. Jumalateenistusi ja usulisi talitusi ravi-, õppe- ja hoolekandeaasutustes korraldab usuline ühendus omaniku või asutuse juhi, kinnipidamisasutustes vangla direktori, kaitseväes struktuuriüksuse ülema ning Kaitseliidus maleva pealiku loal.

Iga isik, kes on vähemalt 15-aastane, võib iseseisvalt astuda koguduse liikmeks või lahkuda kogudusest vastavalt põhikirjas ettenähtud korrale. Noorem kui 15-aastane laps võib kuuluda kogudusse oma vanemate või eestkostja loal (kirikute ja koguduste seadus § 10).

4.5 Ühingute moodustamise ja rahumeelsete kogunemiste vabadus (artikkel 15)

4.5.1 Rahumeelsed kogunemised

Põhiseaduse § 47 kohaselt on kõigil õigus ilma eelneva loata rahumeelselt koguneda ja koosolekuid pidada. Seda õigust võib seaduses sätestatud juhtudel ja korras piirata riigi julgeoleku, avaliku korra, kõlbluse, liiklusohutuse ja koosolekust osavõtjate ohutuse tagamiseks ning nakkushaiguse leviku tõkestamiseks. Õigus kaitseb nii eraõiguslikku laadi huvide väljendamisele suunatud tegevust kui ka poliitilist laadi huve. Kaitstud on nii massimeeleavaldused ja rongkäigud kui ka spontaansed koosolekud, millel puudub kindel korraldaja. Kaitseala ei hõlma koosolekuid ja kogunemisi, millel on ainult sotsiaalne eesmärk (nt kambaga tänaval kogunemine) või mis on juhuslikud ja ilma ühise eesmärgita (nt õnnetust vaatama kogunenud inimesed).²

Avalikke kogunemisi reguleerib täpsemalt avaliku koosoleku seadus. Kogunemisevabadus laieneb lastele samaväärselt täiskasvanutega, kuid koosoleku korraldajaks ei või olla alaealine isik. Avalikku koosolekut võib korraldada füüsiline isik, juriidiline isik või juriidiliseks isikuks mitteolev ühendus. Avaliku koosoleku korraldajaks ja korrapidajaks peab olema täisealine ja teovõimeline Eesti kodanik või pikaajalise elaniku elamisloaga või alalise elamisõiguse alusel Eestis viibiv välismaalane. Avaliku koosoleku korraldamisest tuleb ette teatada vähemalt neli tööpäeva, kui koosoleku pidamine nõuab liikluse ümberkorraldamist, telgi, lava, tribüüni või muu suuremõtmelise konstruktsiooni püstitamist või heli- või valgustusseadmete kasutamist. Muul juhul peab korraldaja esitama vähemalt kaks tundi enne avaliku koosoleku läbiviimise algust asjakohase teate politseile sidevahendi kaudu või vahetult.

4.5.2 Ühinemisvabadus

Põhiseaduse § 48 sätestab, et igäihel on õigus koonduda mittetulundusühingutesse ja -liitudesse. Erakondadesse võivad kuuluda ainult Eesti kodanikud.

Mittetulundusühingute seaduse § 12 lõike 1 kohaselt võib mittetulundusühingu liikmeks olla iga füüsiline või juriidiline isik, kes vastab mittetulundusühingu põhikirja nõuetele. Mittetulundusühingul peab olema vähemalt kaks liiget, kui seaduses või põhikirjaga ei ole ette nähtud suuremat liikmete arvu. Seega võivad ka alaealised asutada mittetulundusühinguid ning olla nende liikmeteks, kuid § 26 kohaselt peab juhatuse liige olema teovõimeline (üle 18-

² Oliver Kask, Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. Juura, 2008, lk 381.

aastane) füüsiline isik.

Mittetulundusühingute seaduses on 2011. aastal tehtud järgmised muudatused: § 12 on täiendatud lõigetega 5 ja 6 järgmiselt: 5) alaealise mittetulundusühingu asutajaks olemise ja liikmeks astumise korral ei kohaldata perekonnaseaduse § 188 lõike 1 punkti 5; 6) kui vähemalt 15-aastane alaealine astub sellise noorteühingu liikmeks, mis vastab noorsootöö seaduses sätestatule, ei pea eestkostja nõusolekut mittetulundusühingule esitama, kui mittetulundusühingu põhikirjas ei ole sätestatud teisiti. Noorteühenduste kohta vt punkt 3.3.1 ja punkt 7.3.

4.6 Eraelu puutumatus (artikkel 16)

Põhiseaduse § 26 kohaselt on igal inimesel õigus perekonna- ja eraelu puutumatusel. See laieneb nii Eesti kodanikele kui ka Eestis viibivatele välisriigi kodanikele ja kodakondsuseta isikutele. Põhiseaduse § 42 sätestab, et riigiasutused, kohalikud omavalitsused ja nende ametiisikud ei tohi Eesti kodaniku vaba tahte vastaselt koguda ega talletada andmeid tema veendumuste kohta. See säte kaitseb ainult Eesti kodanikke, kuid ei kaitse välismaalasi ega juriidilisi isikuid.

Põhiseaduse § 43 kohaselt on igal inimesel õigus tema poolt või temale posti, telegraafi, telefoni või muul üldkasutataval teel edastatavate sõnumite saladusele. Erandeid võib kohtu loal teha kuriteo tõkestamiseks või kriminaalmenetluses tõe väljaselgitamiseks seadusega sätestatud juhtudel ja korras.

4.7 Õigus mitte sattuda piinamise või mõne muu julma, ebainimliku või alandava kohtlemise või karistamise ohvriks (artikkel 37a)

Käesolev alapeatükk annab ülevaate laste kehalise karistamise keelustamisest ning alaealise kannatanu ja tunnistaja õiguste kaitsest menetluse käigus. Koolivägivallaga seonduva osas vt punkt 7.2.2, väärkohtlemise ennetamise, märkamise ja teavitamise osas punkt 5.10 ning seksuaalse väärkohtlemise osas punkt 8.9.

4.7.1 Laste kehalise karistamise keelustamine

Soovitus 31b. Komitee soovitas Eestil keelustada selgesõnaliselt kehaline karistamine ja rakendada kõiki meetmeid, et tõkestada igasugune füüsiline ja vaimne vägivald, sealhulgas kehaline karistamine ja laste seksuaalne ärakasutamine kodus, koolis ja asutustes.

Karistusseadustiku § 121 keelab teise inimese tervise kahjustamise, samuti löömise, peksmise või valu tekitava muu kehalise väärkohtlemise.

Väljatöötamisel olevasse uude lastekaitseadusesse kavandatakse viia sisse ka kehalise karistamise keeld. Samuti teevad Sotsiaalministeerium, Lasteombudsman ja vabariiklikud jätakuvalt selgitustööd, rõhutamaks lapse kasvatamist positiivsete ja proaktiivsete meetodite abil, laste suhtes vägivalda kasutamata ning lapse turvalisuse ja arengu tagamise eesmärgil. Kehalise karistamise teemat on korduvalt käsitletud meedias, näiteks 2010. aasta kevadel toimusid sellesisulised diskussioonid väga erinevates meediakanalites. Lastekaitse Liit alustas 2010. aastal projektiga „Vitsaga või vitsata“, mille raames korraldati loenguid lasteaedades ja koolides nii

pedagoogidele kui lapsevanematele. Haiglates on hakatud diagnoosima raputatud lapse sündroomi ja korraldama sellekohaseid teabeseminare.

Vanemluse toetamise kohta vt punkt 5.2.

4.7.2 Alaealise kannatanu ja tunnistaja õiguste kaitse menetluse käigus

Soovitus 31 d ja e. Komitee soovitab, et Eesti looks tõhusa kaebuste vastuvõtmise, kontrollimise ja uurimise ning vajaduse korral sekkumise korra ja menetlussüsteemi ning uuriks ja esitaks väärkohtlemise süüdistusi, tagades selle, et väärkoheldud laps ei kannataks kohtumenetluse tõttu, ning tema privaatsuse.

PPA prefektuurides töötavad alaealistele spetsialiseerunud ametnikud – korrakaitsebüroo piirkondliku politseitöö talituse koosseisus noorsoopolitseinikud ja kriminaalbüroo lastekaitseteenistuses/ -talitustes menetlejad ning alaealiste poolt toime pandud kuritegude menetlejad.

Kui politseiametnikul puudub asjakohane haridus ja väljaõpe intervjuusid lapsega läbi viia, kehtib Kriminaalmenetluse seadustiku § 70 kohaselt kohustus kaasata lastekaitsetöötaja, sotsiaaltöötaja, pedagoog või psühholoog alaealise ülekuulamise juhul, kui esineb üks või mitu järgmistest asjaoludest 1) tunnistaja on noorem kui 10-aastane ja korduv ülekuulamine võib mõjuda kahjulikult alaealise psüühikale; 2) tunnistaja on noorem kui 14-aastane ja ülekuulamine on seotud perevägivalla või seksuaalse väärkohtlemisega; 3) tunnistaja on kõne-, meele-, vaimupuudega või psüühikahäiretega. Sotsiaaltöötajaid, lastekaitsetöötajaid ja psühholooge kaasatakse ka lastega tegelevate politseiametnike koolitamisel eesmärgiga anda teadmisi väärkoheldud lapsega tegelemise eritingimustest.

Seksuaalselt väärkoheldud laste juhtumitega tegelevad prefektuuride lastekaitsetalituste ametnikud. Lastekaitsetalitused loodi igasse prefektuuri 2010. aastal. Üldjuhul kuulatakse alaealine tunnistaja ja kannatanu üle alaealiste ülekuulamisruumis, mis on sisustatud lapse iga arvestava sisustusega ja vastava salvestustehnikaga, et välistada korduvaid ülekuulamisi eelkõige isikuvastaste ja seksuaalkuritegude korral.

Alla 14-aastase tunnistaja ülekuulamisel kohtus ei kasutata risküsitlust (KrMS § 290 lg 1) ning kohtu loal võib lastekaitsetöötaja, sotsiaaltöötaja või psühholoog esitada ülekuulatavale küsimusi (KrMS § 290 lg 2). Kohus võib kas poole taotlusel või omal initsiatiivil lubada kannatanu kaugülekuulamist (KrMS § 287 lg 5) (samuti kasutada kannatanut süüdistatava eest varjavat vaheseina).

Prokurör korraldab koostöös lastekaitsetöötaja, sotsiaaltöötaja või psühholoogiga alla 14-aastase alaealise (vajaduse korral ka vanema alaealise) ettevalmistamise kohtuistungiks. Ettevalmistusprotsessi kaasatakse soovitavalt spetsialist, kes osaleb kohtumenetluses. Kõigi menetluse protseduuride, ka kannatanu õiguste tutvustamise ja ütluste andmisest keeldumise õigust (KrMS § 71) tuleb alaealisele selgitada põhjalikult talle arusaadaval viisil, et ta saaks otsustada, kas anda ütlusi ning vältida hilisemat ütluste andmise keeldumist. Harilikult võtavad

politseiametnikud menetluse protseduuride tutvustamise videosse, et vältida tegevuse kehvast kvaliteeti. Menetleja peab arvestama, et alaealistega läbiviidavad menetlustoimingud peavad olema läbi viidud eakohaselt ja arvestama peab lapse võimeid.

Alla 10-aastast tunnistajat võimalusel kohtus üle ei kuulata, kuna kohtuistungil olustik ei võimalda alaealisel anda objektiivseid ütlusi. Vastavalt Euroopa Kohtu 16.06.2005 lahendile Maria Pupino lubatakse väikestel lastel, kes põhikohtuasjaga sarnastel juhtudel on väärkohtlemise ohvrid, anda ütlusi väljaspool avalikku kohtuistungit ja enne selle toimumist korras, mis võimaldab tagada nende laste kaitse vajalikul tasemel. Väikestele lastele on võimalik kohaldada kas kaugülekuulamist või teatud juhtudel avaldada kohtueelses menetluses antud ütlused, et vältida kahjulikke tagajärgi, mis võivad erialaspetsialistide hinnangul tekkida alaealisele kohtus ülekuulamisega.

Alaealise kannatanu seaduslikuks esindajaks kriminaalmenetluses (KrMS § 41) on tema vanem või eestkostja, kes on kohustatud lapse õigusi ja huve kaitsma (perekonnaseadus §-d 113 ja 116). Kui vanemale või eestkostjale on sama kuriteoga tekitatud ka kahju (sh moraalset kahju, mida võib eeldada eelkõige alaealise vastu toimepandud isikuvastaste kuritegude puhul), tuleb nad menetlusse kaasata kannatanutena (KrMS 37 lg 1). Erandina, kui kahtlustatavaks või süüdistatavaks on alaealise kannatanu seaduslik esindaja või muu lähedane isik ning esineb huvide konflikt, kaasatakse alaealise kaitseabinõuna menetlusse muu kannatanu esindaja.

Kohtueelse menetluse andmete avaldamisel (KrMS § 214) peab menetleja eelkõige jälgima alaealise huvisid ja tagama võimalusel tema anonüümsuse. Vajaduse korral juhitakse ajakirjaniku tähelepanu ajakirjanduse eetikakoodeksile, mille järgi lapsi tuleb üldjuhul intervjuuerida lapse vanema või tema eest vastutava täiskasvanu nõusolekul või juuresolekul. Samuti osundatakse tähelepanu asjaolule, et avaldades materjale õigusrikkumistest, kohtuasjadest ja õnnetustest, peab ajakirjanik kaaluma, kas asjaosaliste identifitseerimine on tingimata vajalik ja milliseid kannatusi võib see asjaosalistele põhjustada. Ohvreid ja alaealisi kurjategijaid üldjuhul avalikkuse jaoks ei identifitseerita.

Kohtuistungil avalikkuse piiramise (KrMS § 12 lg 1 p-d 2 ja 3) eesmärk on, et info alaealise kahtlustatava, süüdistatava või kannatanu kohta ei leviks isikutele, kes võivad seda alaealise suhtes kuritarvitada ja et avalikkuse tähelepanu ei avaldaks alaealise edasisele käekäigule liigset negatiivset mõju. Kohtuistungil kinniseks kuulutamise taotlemine on üldjuhul vajalik, kui alaealine on kannatanu seksuaalse enesemääramise ning perekonna ja alaealiste vastastes kuritegudes. Muudes kriminaalasjades tuleb hinnata kohtuistungil kinniseks kuulutamise taotluse esitamise vajadust, lähtudes alaealise huvidest.

5. PEREKESKKOND JA ALTERNATIIVNE HOOLDUS

5.1 Vanemate kohustused (artikkel 5 ja artikkel 18 lõiked 1 ja 2)

Vanema kohustustes ei ole suuri seadusandlikke muudatusi võrreldes eelmise aruandeperioodiga toimunud, kuid 2010. aasta 1. juulist kehtiv perekonnaseadus täpsustab oluliselt vanema kohustusi.

Perekonnaseaduse § 113 sätestab vastastikuse toetamise ja arvestamise kohustuse: vanem ja laps on kohustatud teineteist toetama ja teineteisest lugu pidama ning arvestama teineteise huve ja õigusi.

Perekonnaseaduse § 116 sätestab vanema hooldusõiguse põhimõtted. Vanematel on oma laste suhtes võrdsed õigused ja kohustused. Vanemal on kohustus ja õigus hoolitseda oma alaealise lapse eest (vanema hooldusõigus). Vanema hooldusõigus hõlmab õigust hoolitseda lapse isiku eest (isikuhooldus) ja lapse vara eest (varahooldus) ning otsustada lapsega seotud asju.

Karistusseadustiku § 169 näeb ette karistuse (rahaline karistus või kuni üheaastane vangistus) vanema kuritahtliku kõrvalehoidumise eest oma nooremale kui 18-aastasele lapsele või täisealiseks saanud, kuid abi vajavale töövõimetule lapsele kohtu poolt väljamõistetud igakuise elatusraha maksmisest.

Perekonnaseaduse § 124 sätestab isikuhooldusõiguse sisu. Isikuhooldus on hooldaja kohustus ja õigus last kasvatada, tema järele valvata ja tema viibimiskohta määrata ning lapse igakülge heaolu eest muul viisil hoolitseda. Kehaline, vaimne ja hingeline väärkohtlemine ning muude lapse suhtes alandavate kasvatusabinõude rakendamine on keelatud.

Perekonnaseaduse § 127 sätestab varahoolduse sisu. Varahooldus hõlmab õigust ja kohustust valitseda lapse vara, muu hulgas last esindada. See ei välista lapse õigust seaduses sätestatud juhtudel vara iseseisvalt valitseda.

Perekonnaseaduse § 133 sätestab vanemate hoolduskohustuse. Vanemad peavad lapse varahooldusõigust teostades ilmutama samasugust hoolt nagu nad tavaliselt rakendavad oma asjades. Kui lapsele kahju tekkimise on põhjustanud mõlemad vanemad, vastutavad nad solidaarvõlgnikena.

Perekonnaseaduse § 143 sätestab lapsega suhtlemise õiguse. Lapsel on õigus isiklikult suhelda mõlema vanemaga. Mõlemal vanemal on kohustus ja õigus suhelda lapsega isiklikult. Vanem peab hoiduma tegevusest, mis kahjustab lapse suhet teise vanemaga või raskendab lapse kasvatamist. Sama säte kehtib, kui last hooldab ja kasvatab muu isik.

Perekonnaseaduse § 125 sätestab, et hariduse andmise asjades arvestavad vanemad ennekõike lapse võimeid ja kalduvusi. Vajaduse korral küsivad vanemad nõu õpetajalt või muult asjatundlikult isikult.

Põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse § 55 sätestab õpilase ja vanema teavitamise tingimused. Õpilasel ja vanemal on õigus saada koolist teavet ja selgitusi koolikorralduse ning õpilase õiguste ja kohustuste kohta. Kool on kohustatud võimaldama statsionaarses õppes õppiva õpilase vanemale juurdepääsu kooli valduses olevale teabele selle õpilase kohta.

5.2 Lapsevanemate juhendamine ja toetamine (artikkel 5)

Sotsiaalhoolekande seaduse § 24 lõike 1 kohaselt peab laste hoolekande korraldamiseks ja laste arenguks soodsa keskkonna kujundamiseks valla- või linnavalitsus toetama last ja lapsi

kasvatavaid isikuid, tehes koostööd perekonnaliikmete ja teiste isikutega ning asjaomaste asutustega, töötama välja ja viima ellu lapsi arendavaid ja kaitsvaid sihtprogramme ja projekte, vajaduse korral määrama lapsele või last kasvatavale isikule tugiisiku või -perekonna, korraldama lapse eestkostet, aitama korraldada lapsendamist ja korraldama lapse hooldamist perekonnas, kelle liikmete hulka laps ei kuulu.

5.2.1 Perepoliitika

2002. aastal jõustus uus riiklike peretoetuste seadus, mis andis ühtse raami riiklike peretoetuste süsteemile. 2003. aastal kinnitas Vabariigi Valitsus riikliku laste- ja perepoliitika kontseptsiooni. 2004. aastal jõustus vanemahüvitise seadus, mille kohaselt makstakse lapsehoolduspuhkusele jäävale vanemale hüvitist (100% eelnevast palgast, kokku 575 päeva), mis aitab tal töölt eemal oleku ajal sissetuleku säilitada. 2009. aastal kinnitas Vabariigi Valitsus rahvastikupoliitika alused, millega kehtestati, et riigi ülesanne on vähendada sotsiaalseid ja majanduslikke takistusi, mis sunnivad inimesi laste saamisest loobuma või laste sündi edasi lükkama, ja toetada ühiskonnale soodsaid perepoliitilisi otsuseid. Aastatel 2003–2007 koordineeris perepoliitika kujundamist Eestis Rahvastikuministri Büroo. Peamised tegevussuunad ja projektid olid suunatud laste päevahoiu süsteemi arendamisele (koostöös Euroopa Sotsiaalfondiga projekt „Lapsed hoitud, emad tööl” aastatel 2005–2007) ning töö- ja pereelu ühitamisele (koostöös Euroopa Sotsiaalfondi ja Eesti Tööandjate Keskliiduga projekt „Choices and Balance” aastatel 2005–2007).

Alates 2007. aasta juunist koordineerib riiklikku perepoliitikat Sotsiaalministeerium. Prioriteetsed valdkonnad perepoliitika kujundamisel on töö- ja eraelu ühitamine, vanemahariduse edendamine ja perede toimetuleku toetamine. 2008. aastal valmis analüüs „Riiklike perepoliitiliste sammude mõju sündimusele ja laste kasvatamisele”. Analüüs käsitleb riiklike meetmeid, sh õigusi, teenuseid ja toetusi peredele ning seniste meetmete vastastikuseid mõjusid inimese kogu eluteed arvesse võttes. Analüüsi järelduses on öeldud, et tervikuna iseloomustab Eesti perepoliitikat: 1) meetmete suunatus lapse sünnile ja väikelapseeale; 2) rahaliste toetuste ja hüvitiste domineerimine; 3) ema ja lapse kesksus. Mitmed perepoliitilised meetmed sisalduvad Vabariigi Valitsuse poolt kinnitatud laste ja perede arengukavas 2012–2020. Arengukava alaeesmärk 4 on suunatud perede iseseisva majandusliku toimetuleku toetamisele ning eesmärk 5 kajastab töö-, pere- ja eraelu ühitamise toetamisele suunatud meetmeid.

5.2.2 Peretoetuste ja -teenuste kontseptsioon

Vabariigi Valitsuse tegevusprogrammis 2011–2015 sisaldub perepoliitika valdkonda puudutava tegevusena peretoetuste ja -teenuste kontseptsiooni väljatöötamine. Peretoetuste ja -teenuste kontseptsiooni koostamise raames analüüsitakse peredele pakutavaid toetusi ja teenuseid, et vajaduse korral arendada ja luua meetmeid perede toimetuleku soodustamiseks. Universaalse peretoetuste süsteemi arendamisel on eesmärk toetada rohkem neid, kes reaalselt enim abi vajavad (nt üksikvanemaga ja lasterikkad pered). Seejuures on oluline märkida, et Eestis ei muudetud universaalsete toetuste põhimõtteid ka majanduskriisist tulenevate eelarvekärbete ajal.

5.2.3 Vanemlus

Sotsiaalministeeriumi eestvedamisel käivitusid 2008. aastal ümarlauad vanemahariduse

pakkujatega. Ümarlaudadega on liitunud ca 25 organisatsiooni. Eestis tegutsevad suuremad vanemaharidust pakkuvad organisatsioonid on Lastekaitse Liit, Eesti Lastevanemate Liit, Eesti Seksuaaltervise Liit, Eesti Ämmaemandate Ühing, Eesti Vabaharidusliit, Perekeskus Sina ja Mina, Perekasvatuse Instituut ja Terve Eesti Sihtasutus. Ümarlaudade eesmärk on toetada vanemahariduse levikut Eestis. 2008. aastal ilmus vanemahariduse pakkujaid tutvustav trükis. Laste ja perede arengukava 2012–2020 raames töötati välja vanemahariduse levikut soodustavad mehhanismid Eestis. Aruandeperioodil on toimunud ka mitmeid konverentse, seminare ja kampaaniaid, mis on käsitletud mh isade rolli laste kasvatamisel.

Laste ja perede arengukava 2012–2020 on seadnud vanemluse toetamise üheks oluliseks riigi strateegiliseks eesmärgiks. Arengukava rakendusplaanis 2012–2015 nähakse ette mitmeid tegevusi vanemluse toetamise tõhustamiseks, ühe olulisema tegevusena kavandatakse tõenduspõhise vanemlusprogrammi rakendamist. Vanemlusprogrammi adapteerimist ja rakendamist kavandatakse Norra ja EMP finantsmehhanismide toel ning koostöös Norra partneritega. Programmi valik toimub eelanalüüsi raames, riik on tundnud eeskätt huvi kahe programmi – *Incredible Years* ja *Triple P* – vastu.

5.3 Lapse vanemalt äravõtmine (artikkel 9)

Lapse vanemalt äravõtmise regulatsiooni kohta vt Eesti esimest aruannet.

Täiendavalt reguleerib lapse eraldamist perekonnast ja isikuhoolduse täielikku äravõtmist 18.11.2009 vastu võetud ja 01.07.2010 jõustunud perekonnaseadus.

Perekonnaseaduse § 135 sätestab lapse eraldamise perekonnast ja isikuhoolduse täieliku äravõtmise tingimused. Kohus võib lapse vanematest eraldada ainult juhul, kui lapse huvide kahjustamist ei ole võimalik ära hoida vanemate ja lapse suhtes kasutusele võetud muude toetavate abinõudega. Muudeks abinõudeks võivad olla näiteks sama seaduse § 134 lg-s 3 sätestatud abinõud: vanema asemel lapse kohta hooldusõigusest tulenevate otsuste tegemine, hoiatuste ja ettekirjutuste tegemine ning keeldude kehtestamine, vanemaid kohtu määratud asutuse hooldusjuhiseid järgima kohustamine. Isikuhooldusõiguse võib kohus vanemalt täielikult ära võtta üksnes juhul, kui teised abinõud ei ole tulemusi andnud või kui on põhjust eeldada, et nende rakendamisest ei piisa ohu ärahoidmiseks. Isikuhooldusõiguse olulise piiramise või täieliku äravõtmise asja läbivaatamisel kaasab kohus menetlusse arvamuse andmiseks valla- või linnavalitsuse. Kui lapse jätmine perekonda ohustab lapse tervist või elu, võib valla- või linnavalitsus lapse perekonnast eraldada enne kohtumäärust. Sellisel juhul peab valla- või linnavalitsus viivitamata esitama kohtule avalduse vanema õiguste piiramiseks lapse suhtes. Vt lisa, tabel 10: arvele võetud ja perest eraldatud lapsed (aasta jooksul) ja perest eraldatud laste paigutamine 2006–2011.³

³ Aasta jooksul perekonnast eraldatud ja paigutatud laste puhul kajastatakse statistikas lapse viimane paigutamine. See tähendab, et kui last on aasta jooksul paigutatud mitu korda (nt varjupaika ja seejärel hooldusperesse), näidatakse statistikas üksnes viimane paigutamine. Varjupaika paigutamine on üldjuhul ajutine lahendus, mis eelneb asenduskodusse või perekonda tagasi paigutamisele.

Uue Laste ja perede arengukava 2012-2020 põhimõtetes ning 2012-2015 rakendusplaani tegevustega ning uue lastekaitseaduse ettevalmistamisega võetud suund just ennetustöö tõhustamisele ning ennetavate ja tõendus põhiste sekkumiste rakendamisele muuhulgas laste peredest eraldamisel.

5.4 Perekonna taasühinemine (artikkel 10)

Soovitus 35a. Komitee soovitab Eestil tagada, et välismaalaste seaduse sätted kajastaksid Riigikohtu 2000. a mai otsust ja neid kohaldataks.

Välismaalaste seaduse § 113 lõige 2 sätestab, et aastane sisserände piirarv ei tohi ületada aastas 0,1% Eesti alalisest elanikkonnast. Samas on isikuid, kellel on õigus asuda Eestisse väljaspool sisserände piirarvu.

01.10.2002 jõustus välismaalaste seaduse muutmise seadus, mille tulemusena suurendati isikute ringi, keda ei arvata sisserände piirarvu alla. Muudatus oli tingitud Riigikohtu lahenditest 3-3-1-11-00 (RT III 2000, 14, 149) ja 3-3-1-15-00 (RT III 2000, 17, 180), mille kohaselt ei saa pelgalt sisserände piirarvu täitumisega põhjendada keeldumist elamisloa andmisest välismaalasele, kes elab Eestis perekonnaelu Eesti Vabariigi põhiseaduse mõttes. See ei oleks kooskõlas ilma seaduse reservatsioonita põhiõiguse olemusega. Tulenevalt eeltoodust on välismaalaste seaduses sisserände piirarvu alt välja arvatud Eesti kodaniku ja Eestis elamisloa alusel elava välismaalase abikaasa, alaealine ja täisealine laps, vanem ja vanavanem ning eestkostetav. Seega on välismaalaste seaduse sätetes kajastatud vastavasisulisi Riigikohtu otsuseid ning nimetatud välismaalaste seaduse regulatsiooni käesoleval ajal ka kohaldatakse.

Soovitus 35b. Komitee soovitab Eestil tagada, et muudetaks pagulaste seadust, et soodustada perekondade positiivset, inimlikku ja kiiret taasühinemist.

Soovitust on arvestatud. Pagulaste seaduse muutmise seadusega, mis jõustus 1. mail 2003, nähti ette elamisloa andmine ka pagulase ja täiendava kaitse saaja perekonnaliikmele, st alaealisele lapsele ja abikaasale (§ 16). Kehtiv välismaalasele rahvusvahelise kaitse andmise seadus näeb ette elamisloa rahvusvahelise kaitse saaja (pagulane, täiendava kaitse saaja ja ajutise kaitse saaja) perekonnaliikmele ning perekonna taasühinemise õiguse (§-d 7, 46 ja 65). Samuti näeb välismaalasele rahvusvahelise kaitse andmise seadus (§ 15 lg 2, § 17, § 18 lg-d 5 ja 10) ette erisusi laste poolt esitatud varjupaigataotluste menetlemisel (vt ka punkt 8.1.1).

5.5 Ebaseaduslik välismaale viimine (artikkel 11)

01.07.2001 jõustus Eesti suhtes lapseröövi suhtes tsiviilõiguse kohaldamise rahvusvaheline konventsioon. Nimetatud konventsiooni kohaselt on keskasutuseks Justiitsministeerium. Esitatavate taotluste arv on aasta-aastalt tasapisi kasvanud. Eesti on perioodil 2009-2011 kõige enam esitanud taotlusi Soome (10), Saksamaale (6) ja Suurbritanniasse (6). Eestisse on esitatud taotlusi kõige rohkem Suurbritanniast (7), Rootsist (7) ja Saksamaalt (6). Vt lisa, tabel 11: Lapse ebaseaduslik viibimine välismaal: taotluste arv 2009–2011.

5.6 Lapse ülalpidamise tagamine (artikkel 27 lõige 4)

Lapse ülalpidamise tagamise juures peab riik oluliseks vanemate nõustamist, et motiveerida lahus elavaid või lahku minevaid lapsevanemaid lapse huvides koostööle. Selle eesmärgi nimel on loodud Eesti Lepitajate Ühing. Perelepitajate koolitus algas 2008. aasta sügisel, koolitust rahastas riik. Esimesed lepitajad alustasid tööd 2009. aasta kevadel. Kokku koolitati välja 20 perelepitajat kõikidest maakondadest. Perelepitaja poole võib inimene ise pöörduda ning sel juhul tasub inimene teenuse eest ise. Perelepitusteenuse võib määrata ka kohus. Lastekaitse Liit koostöös Eesti Advokatuuriga pakub alates 2010. aastast tasuta nõustamisteenust vanematele lapse õiguste paremaks tagamiseks (15 nõustamist kuus).

Väljakutseks riigile on ka vanema ülalpidamise kohustuse täitmisele kaasaitamine lapsest lahus elava vanema puhul. Vastu on võetud elatisabi seadus, mille alusel makstakse elatisabi 90 päeva eest, kui vanem ei täida ülalpidamiskohustust ning teine vanem on pöördunud kohtusse elatise määramise nõudega. Päevamäär on 1/3 lapsetoetuse määrast ja elatisabi maksimaalne summa on 288 eurot. Riigi makstud elatis nõutakse elatise maksmiseks kohustatud isikult hiljem sisse. Sotsiaalministeeriumis 2010. aastal tehtud elatisabi seaduse mõjuanalüüs näitas, et elatise saamine on oluline tegur perede vaesusriski vähendamiseks. Tagamaks lapse ülalpidamist, kui lapse eest materiaalselt vastutav isik ei ela lapsega samas riigis, on Eesti ühinenud New Yorgis 26.06.1956 sõlmitud välisriigist ülalpidamise taotlemise konventsiooni ja Haagis 02.10.1973 sõlmitud ülalpidamiskohustusi käsitlevate otsuste tunnustamise ja täitmise konventsiooniga. Suhetes Venemaaga reguleerib ülalpidamiskohustusi muu hulgas Eesti Vabariigi ja Vene Föderatsiooni leping õigusabi ja õigussuhete kohta tsiviil-, perekonna- ja kriminaalasjades ning Ukrainaga Eesti Vabariigi ja Ukraina leping õigusabi ja õigussuhete kohta tsiviil- ning kriminaalasjades. EL liikmesriikide vahel võimaldavad ülalpidamiskohustusi puudutavate otsuste tunnustamist ja täitmisele pööramist teises liikmesriigis nõukogu 22. detsembri 2000. a määrus (EÜ) 44/2001 kohtualluvuse ja kohtuasjade täitmise kohta tsiviil- ja kaubandusajades ning Euroopa Parlamendi ja nõukogu 21. aprilli 2004. a määrus (EÜ) 805/2004, millega luuakse Euroopa täitmiskorraldus vaidlustamata nõuete kohta.

5.7 Perekeskkonnast ilmajäänud lapsed (artikkel 20)

5.7.1 Perekonnas hooldamine

Sotsiaalhoolekande seaduses muudeti 2005. aastal lapse perekonda hooldamisele suunamise tingimusi ning kehtestati perekonnas hooldajale ja tema perekonna liikmetele esitatavad nõuded ning hooldaja õigused. Uue regulatsiooni kohaselt on perekonda hooldamisele suunamise aluseks kohtumäärus, perekonnas hooldamisel olevale lapsele on kehtestatud arengukava koostamise nõue ning lisandunud on kohustus arvestada vähemalt 10-aastase lapse perekonda suunamisel ja talle arengukava koostamisel lapse arvamust. Lisaks sellele tekkis perekonda hooldamisele suunataval lapsel õigus külastada enne nõusoleku andmist hooldaja kodu, kohtuda hooldaja pereliikmetega ja saada nende kohta teavet. Samuti kehtestati seadusega hooldamisele suunatava lapse õigus võtta kaasa oma isiklikud esemed.

Perekonnas hooldajale on kehtestatud järgmised nõuded: 1) ta on täieliku teovõimega, iseseisvalt toimetulev isik, kes elab püsivalt Eestis; 2) ta omab lapse kasvatamiseks vajalikke isikuomadusi;

3) temalt ei ole ära võetud vanema õigusi ega last ilma vanema õiguste äravõtmiseta; 4) teda ei ole kõrvaldatud eestkostja ega hooldaja kohustuste täitmisest; 5) tema suhtes ei ole alustatud kriminaalmenetlust süüdistatavana kuriteos, mille eest seadus näeb karistusena ette vangistuse, ja tal ei ole karistatust tahtlikult toimepandud kuriteo eest; 6) tal ei ole sõltuvust alkoholist, narkootilistest ega psühhotroopsetest ainetest; 7) ta on läbinud Sotsiaalministeeriumi tunnustatud koolituse või on sellele registreerunud.

Ka hooldaja täisealised perekonnaliikmed, kellega tal on ühine eluruum ja majapidamine, peavad vastama seaduses sätestatud nõuetele. Hooldaja ja tema perekonna täisealised liikmed kinnitavad oma nõuetekohasust allkirjaga. Lapse elukohajärgne valla- või linnavalitsus võib nõuda hooldajalt ja tema perekonna täisealistelt liikmetelt nende nõuetekohasust tõendavaid dokumente. Lapse perekonnas hooldamise leping lõpetatakse juhul, kui hooldaja või tema perekonna täisealised liikmed ei vasta nõuetele ning lepingu jätkamine on vastuolus lapse huvidega. Hooldajal on õigus saada lapse kohta tema hooldamiseks vajalikku teavet lapse elukohajärgselt valla- või linnavalitsuselt ning osaleda lapse arengukava koostamises. Perekonnas hooldajad saavad riigi poolt tasustatavat PRIDE koolitust, mis on eelduseks teenuse osutamisel.

Vt lisa, tabel 12: Asendushooldusel viibivad lapsed asendushoolduse liikide kaupa (2006–2010).

5.7.2 Asenduskoduteenus

Sotsiaalhoolekande seaduse 2007. aasta muudatusega reguleeriti asenduskoduteenus ja sellele esitatavad nõuded. Lisaks teenuse mõistele kehtestati nõuded teenuse korraldamisele ja personalile. Laste turvalisuse huvides kehtestati nõuded kasvataja isikule, samuti uuendati laste asenduskodusse suunamise korda. Laste õigustest ja vajadustest lähtuvalt ning peresarnaste tingimuste loomise eesmärgil on täpsustatud teenuse osutamist perevanemaga asenduskodus, kus perevanem elab teenus saavate lastega koos ööpäevaringselt.

Asenduskodus viibimine on seotud lapse 18-aastaseks saamise ja päevases õppevormis enne 18-aastaseks saamist alustatud hariduse omandamise lõpetamisega. Kui laps saab 18-aastaseks ja ei õpi, ei ole tal enam õigust riigi poolt rahastatavat asenduskoduteenust saada. Soodustamiseks laste haridustee jätkamist, toetab riik laste teenuse saamise jätkamist peale põhi- või keskkooli omandamist kuni järgmise õppeaasta alguseni, kui noor teeb sisseastumiseksameid kutsekooli, rakenduskõrgkooli või bakalaureuseõppes kõrgkooli ning noored saavad koolis õppida kuni esmase kutse- või kõrghariduse omandamiseni (kutsekoolis, rakenduskõrgkoolis või bakalaureuseõppes kõrgkoolis). Arendamist vajab asenduskoduteenuselt elluastuvate noorte vajadustest lähtuv toetamine ja järelhooldus. Probleemaatiline on asendushooldusele paigutatud laste ja nende bioloogiliste perede taasühendamise ning koostöö bioloogiliste lapsevanematega.

Asenduskoduteenuse osutajad peavad taotlema riikliku tegevusloa, mis tagab riigi poolt rahastatava teenuse kvaliteedi. Seadusega kehtestati loa taotlemise tingimused ning tegevusloa kehtetuks tunnistamise alused.

Asenduskodusse suunamisel on peamine roll lapse perest eraldanud lapse elukohajärgsel kohalikul omavalitsusel (eestkostetasutus). Eestkostetasutus otsustab, milline asendushoolduse vorm on konkreetse lapse puhul parim. Kui lapsele ei ole võimalik määrata eestkostjat või suunata last perekonnas hooldamisele, valib eestkostetasutus sobiva asenduskoduteenuse pakkuja, arvestades lapse soove ning asjaolu, et ühe pere lapsed saaksid elada koos. Võimalusel tuleb valida teenusepakkuja, kes asub lapse endisele elukohale või lähisugulastele võimalikult lähedal. Kuna lapse elukohajärgne kohalik omavalitsus on lapse eestkostetasutus, on vajalik, et kohalik omavalitsus jälgiks lapse käekäiku ka siis, kui laps asenduskodus viibib. Seetõttu on sätestatud kohaliku omavalitsuse pädeva ametniku kohustus külastada asenduskodus viibivat last vähemalt kaks korda aastas.

Samuti sätestati kohaliku omavalitsuse kohustus säilitada asenduskodusse suunatava lapse kohta käivad dokumendid ning anda asenduskoduteenuse osutajale üle vajalikud dokumendid. Vastavate dokumentide loetelu kehtestatakse sotsiaalministri määrusega. Kindlaks on määratud ka asenduskodu pere suurus, mis järk-järgulise vähendamise järel jõuab kuue lapseni. Arvestades asenduskodu pere laste suurt arvu enne nõude kehtestamist, on pere laste arvu vähendamiseks ettenähtud üleminekuaeg. Alates seaduse jõustumisest kuni 1. jaanuarini 2010 võib pere suuruseks olla kuni kümme last, alates 1. jaanuarist 2010 kuni 1. jaanuarini 2015 võib pere suuruseks olla kuni kaheksa last.

Iga pere kohta peab olema vähemalt üks kasvataja nõuetele vastav kasvatusala töötaja või perevanem. Kui asenduskodu pere lastest üle poole on alla kolmeaastased või raske või sügava puudega lapsed, peab asenduskodu peres päevasel ja öhtusel ajal viibima kaks kasvatusala töötajat või perevanem ja kasvatusala töötaja. Kasvatusala töötajatele esitatavate nõuete aluseks on võetud Euroopa Nõukogu soovitused. Kõige kõrgemad kvalifikatsiooninõuded on vanemkasvatajale ja kõige madalamad abikasvatajale. Kasvatajal võib olla nii pedagoogiline (sh sotsiaalpedagoog) kui sotsiaaltöölane haridus. Vastavalt omandatud erialale tuleb kasvatajal läbida täienduskoolitus ja õppida lisaks aineid, millele tasemeõppel vähem tähelepanu pöörati või mida üldse ei õpitud (nt sotsiaaltöötajad omandavad teadmisi pedagoogikast jne). Kasvatajaks ja vanemkasvatajaks kvalifitseerumisel omab rolli ka kasvataja eelnev töökogemus laste hoolekande valdkonnas. Vanemkasvataja puhul arvestatakse täiendavalt ka praktikantide ja teiste töötajate juhendamist, koostatud erialaste uurimistööde olemasolu või hoolekandesektori arendustegevuses osalemist (nt on aktiivselt osalenud või osaleb aktiivselt hoolekandetasutuse tegevuse planeerimises). Sotsiaalminister kehtestab kasvatusala töötajate ja perevanemate täienduskoolituse läbiviimise korra ja õppekavad. Perevanemaks võib olla kasvataja nõuetele vastav vähemalt 25-aastase isik, kes elab asenduskodu lastega alaliselt koos. Perevanem koos abiliseaga võib hooldada kuni kuut last.

Samuti on kehtestatud nõue, mille kohaselt juhul, kui asenduskodu pere kõik lapsed viibivad väljaspool asenduskoduteenuse osutamise territooriumi (teenuse osutamise ruumid ja maa-ala), peab teenuse osutaja tagama lastele kontakti saamise võimaluse kasvatusala töötajaga, määrares lapsele kontaktisiku, kellega tal on võimalik asutusest eemal olles vajaduse ilmnedes suhelda ning kes vastutab lapse probleemide lahendamise eest.

Läänemeremaade Nõukogu riskilapse ekspertgrupi koostöö raames osales Eesti aastatel 2011–2012 projektis „AudTrain“. Projekti eesmärk oli tagada liikmesriikides süsteemne institutsioonides elavate laste õiguste järelevalve ning selle raames koolitati katseprojektis osalevate riikide, sh Eesti järelevalveametnikke.

Asenduskodulaste kõrgkooliõpingute toetamiseks on loodud stipendium suurusega 160 eurot kuus (makstakse 10 kuud õppeaastas). Stipendiumi eesmärgiks on toetada asendkodust pärit noorte täiskoormusega kõrgkooliõpinguid ülikoolis, rakenduskõrgkoolis või rakenduskõrgharidust pakkuvates kutsekoolides. 2012. a oli lastekodulaste stipendiumifondi eelarve 31 956 eurot.

Asenduskodude puhul näeme suuremat vajadust keskenduda spetsiifiliste vajadustega laste toetamisele spetsialiseeritud teenuste arendamisel ning sisulise kvaliteedi tõstmisele. Samas on oluline märkida, et Vabariigi Valitsuse tegevusprogrammis ning Laste ja perede arengukavas 2012-2020 on seatud eesmärgiks koostada asendushoolduse kontseptsioon, millele tuginedes arendatakse perekonnas hooldamise teenust ning parandatakse asenduskoduteenuse kvaliteeti. Eesmärgiks on muuhulgas keskenduda spetsiifiliste vajadustega laste toetamisele, spetsialiseeritud teenuste arendamisele ning sisulise kvaliteedi tõstmisele.

5.8 Lapsendamine (artikkel 21)

Lapsendamist ja lapsendamise protseduuri reguleerivad Eestis peamiselt perekonnaseadus ja tsiviilkohtumenetluse seadustik. Lisaks seadustes sätestatule kehtib 2010. aasta 1. juulist sotsiaalministri määrus „Lapsendamise ettevalmistamise käigus läbiviidavad kohustuslikud toimingud ja nende sisu, lapsendamise sooviavalduses esitatavate andmete loetelu ja maavalitsuse kogutavate dokumentide loetelu“. Lisaks kehtib samast ajast Vabariigi Valitsuse määrus rahvusvahelise lapsendamise komisjoni moodustamiseks ja selle töökord.

Lapsendada on lubatud, kui see on lapse huvides vajalik ning on alust arvata, et lapsendaja ja lapse vahel tekib vanema ja lapse suhe. Lapsendamise tagajärjel tekivad lapse ja vanema vahelised õigussuhted. Lapsendajale esitatavad nõuded ei ole sisuliselt uue seadusega muutunud, kuid varasemalt juhendmaterjalides käsitletu on leidnud koha perekonnaseaduses.

Riikliku peretoetusena on lapsendajatel võimalus saada ühekordset lapsendamistoetust, mis on 320 eurot iga lapsendatud lapse kohta. Toetust makstakse Eestis alaliselt või tähtajalise elamisloaga elavale lapsendajale, kellest lapsendatav laps ei põlvne ja kes ei ole selle lapse võõrasvanem, kui varem ei ole sellele perele sama lapse kohta sünnitoetust makstud. Lisaks on lapsendatud lapsel ja temal perel õigus teistele igakuiselt makstavatele peretoetuste liikidele. Ravikindlustusseaduses on ette nähtud lapsendamishüvitis: alla 10-aastase lapse ühel lapsendajal õigus saada lapsendamishüvitis 70 kalendripäeva.

Lapsendamise valdkonnas tegutseb MTÜ Oma Pere, kelle kodulehelt www.omapere.ee leiavad lapsendajad vajalikku informatsiooni. Oma Pere on arvestatav partner riigile, esindades eelkõige lapsendajaid ning koondades üle Eesti lapsendajate peresid. Mittetulundusühingu tegevus on suunatud lapsendajate koolitamisele, nõustamisele ja toetamisele ning tegevuse eesmärk on lapsendamise propageerimine ja avalikkuse teavitamine lapsendamisest. 2011. aastal tellis

Sotsiaalministeerium MTÜlt Oma Pere lapsendamiseelsete ja -järgsete teenuste kontseptsiooni ning 2012. aastal alustatakse vastavalt Vabariigi Valitsuse tegevusprogrammile 2011–2015 ning laste ja perede arengukava 2012–2020 rakendusplaanile nimetatud teenuste katsetamisega.

Sotsiaalministeerium koostöös MTÜga Oma Pere välja töötanud lapsendamiseelsete ja -järgsete teenuste kontseptsiooni ning teenuste katsetamine on riigieelarveliste vahendite toel kavandatud 2013-2015.a., et pakkuda lapsendajatele tuge lapsendamise protsessi jooksul.

Vt lisa, tabel 13: Aasta jooksul lapsendatud lapsed, 2003–2011.

5.8.1 Rahvusvaheline lapsendamine

Vastavalt ÜRO lapse õiguste konventsiooni põhimõtetele on rahvusvaheline lapsendamine võimalik vaid juhul, kui lapse lapsendamiseks ei ole peret (seal hulgas lapsendaja-, hooldus- või eestkosteperet) leitud. Perekonnaseaduse § 165 lõike 6 kohaselt võib lapsendamine Eestist teise riiki toimuda juhul, kui lapse eest ei ole võimalik vajalikul määral hoolitseda Eesti Vabariigis. Praktikas on olnud juhuseid, kus laps on juba pakutud rahvusvaheliseks lapsendamiseks, kuid siis on leidunud pere Eestis ja laps on siiski Eestis elavasse perekonda paigutatud.

Eesti ratifitseerinud Haagi riikidevahelises lapsendamises laste kaitseks tehtava koostöö konventsiooni, mis jõustus 01.06.2002. Eesti teeb koostööd alates 2002. aastast veel kolme konventsiooniga ühinenud riigia: Soome, Rootsi ja Ameerika Ühendriikidega.

Keskasutuseks on Sotsiaalministeerium (laste ja perede osakond), kes vastutab siseriiklike ja rahvusvaheliste normide täitmise eest. Sotsiaalministeerium on võtnud ka vastutuse sekkuda lapsendamise osas perekonnaseaduse tegemise protsessi.

Eesti on loobunud lapsendamisalase tegevuse andmisest eraõiguslikele organisatsioonidele. Lapsendamise turvalisuse tagamiseks korraldab rahvusvahelist lapsendamist Sotsiaalministeerium ja selle juurde loodud rahvusvahelise lapsendamise komisjon.

5.9 Hooldamisele paigutatud lapse õigus paigutamise aluste perioodilisele ülevaatamisele (artikkel 25)

Sotsiaalhoolekande seadusest tulenevalt tohib asenduskoduteenusele või perekonnas hooldamisele last suunata ainult koos juhtumiplaaniga, mille koostab lapse elukohajärgne kohalik omavalitsus (lastekaitse või sotsiaaltöötaja). Viimasel on kohustus vähemalt üks kord aastas juhtumiplaan üle vaadata. Arendamist vajab töö bioloogilise perega, kelle laps on paigutatud asendushooldusele, et teha võimalikuks lapse naasmine perekonda.

5.10 Väärkoheldud ja hooletusse jäetud laps (artikkel 19) ning lapse psüühiline ja füüsiline paranemine ja taasühiskonnastamine (artikkel 39)

5.10.1 Lasteabitelefoni

Lasteabi nõuandetelefoni teenus käivitati 01.01.2009 üleriigilise tasuta ööpäevaringse lühinumbriga 116111 kaudu. Teenuse eesmärk on võimaldada kõigil isikutel operatiivselt teatada abivajavast lapsest, tagada saadud info edastamine spetsialistideni ning pakkuda lastele ja lastega

seotud isikutele esmast sotsiaalset nõustamist ja vajaduse korral kriisinõustamist. Lasteabitelefoni teenust on võimalik kasutada ka Skype'i ja MSNi vahendusel ning võimalik on saata kiri interneti kaudu. Lasteabi nõuandetelefonile on perioodil 2009-2012 kokku helistatud 16788 korral, sellest 2009. aastal 4929 korral, 2010. aastal 3008 korral, 2011. aastal 3945 korral ning 2012. aastal 4906 korral.

Kadunud lastest teatamise telefon 116000 käivitus 2011. aastal. Kadunud lastest teatamise telefonile on võimalik teada anda kadunud lastest. Nõustajad annavad esmased juhised situatsioonis käitumiseks ja viivad läbi esmase kriisinõustamise. Telefon teeb tihedat koostööd PPAGA. Mõlemad telefonid töötavad 24 tundi ööpäevas nii inglise, eesti kui vene keeles ning on kõigile helistajatele tasuta. Lasteabitelefoni teenust ja kadunud lastest teatamise telefoni teenust osutab OÜ Arstlik Perenõuandla ning seda rahastab Sotsiaalministeerium vastavalt läbi viidud riigihangetele ning teenuse osutamise lepingule. 2012. aastal helistati kadunud laste telefonile kokku 50 korral.

5.10.2 Nõustamine telefoni ja interneti teel

Erinevaid telefoninõustamise teenuseid pakuvad ka teised teenuseosutajad ja MTÜd. Tallinna linnale kuuluv Tallinna Perekeskus osutab internetinõustamise teenust veebilehel <http://pk.ee/abipshholoognustamine>. Nõustamist pakutakse eesti, vene ja inglise keeles.

Samuti töötavad erinevad nõustamistelefonid, mis osutavad abi muu hulgas lastele ja noortele: usaldustelefon 126, AIDSi usaldustelefon 6455555, MTÜ Eluliin usaldustelefon elust tüdinuile 6558088, uimastiinfo ja nõustamistelefon 1707, noorte vestlusliin 6461111. MTÜ Eesti Vaimse Tervise Ühing pakub anonüümset internetinõustamise ja telefoniteenust lastele ja noorukitele: www.lapsemure.ee, tel 655 6088. Professionaalsed psühholoogid nõustavad ka MTÜ Eluliin pakutavas psühholoogilises kriisiabis.

Alates 2006. aastast töötab Tallinnas lastekaitse valveteenus. Politseil on võimalik kutsuda ka tööajavälisel ajal alaealise ülekuulamise või lapsega seotud kriisisündmuse juurde lastekaitsetöötaja või psühholoog, kes on telefonivalves oma kodus. Samuti on võimalik saada lastekaitsealast nõu.

Soovitus 31h. Komitee soovitab, et Eesti koolitaks õpetajaid, hooldajaid, sotsiaaltöötajaid, kohtunikke ja tervishoiuspetsialiste, kuidas väärkohtlemist avastada, sellest teavitada ja seda ohjata.

5.10.3 Politsei tegevused laste väärkohtlemise avastamisel ja vastavasisulised koolitused

Olulist tähelepanu on viimastel aastatel pööratud politseiametnike, prokuröride ja kohtunike koolitamisele. Koolitusi viiakse läbi võimalikult erinevatel alaealiste õigusrikkumistega seotud teemadel: kuritegude ennetamine, vägivaldajuhtumite käsitlemine, ohvriabi, inimkaubandus ja prostitutsioon, menetlustoimingute teostamine, sh videosalvestuste kasutamine, väärkoheldud lapse ja tema pereliikmetega suhtlemine jne. Regulaarselt toimuvad politsei ja ohvriabi ühiskoolitused, kus käsitletakse ohvrite äratundmist, nende abistamist, vägivaldajuhtumite ennetamist ja lahendamist, samuti koostööd võrgustiku erinevate partneritega. Eraldi viiakse läbi

politseiametnike lähisuhtevägivalla ja seksuaalse vägivalla koolitusi, kus leiab käsitlemist ka laste väärkohtlemise kliiniline sümptoloogia, et politseiametnikud oskaksid peretüli lahendamise käigus tähelepanu pöörata ohumärkidele, mis viitavad laste väärkohtlemisele. Tunduvalt on tõhustatud laste seksuaalse väärkohtlemise alast ennetustegevust. Politsei baaskoolitusse on sisse viidud vastav õppeaine, toimunud on mitmed täienduskoolitused ja seminarid erinevate spetsialistide koostöö tõhustamiseks – eeskujuks Tartus aastaid hästi toimiv nn multidistsiplinaarne meeskonnatöö politsei, prokuratuuri ja Tartu Laste Tugikeskuse spetsialistide vahel.

2008. aastal korraldas Lastekaitse Liit seminarid õpetajatele, sotsiaal- ja politseitöötajatele teemal „Pedofiilia olemus ja mõju lapsele”. Avaldati ka vastavasisuliste ettekannete kogumik.

Lähisuhte- ja perevägivalla juhtumite järel teeb politsei järelkontrolli, fikseerides olukorra ja edastades sellest info kohaliku omavalitsuse sotsiaalametnikule. Erilise tähelepanu all on perevägivalla juhtumid, milles on osalenud lapsed. Politsei kaasab lapse osalusel toimunud lähisuhte- ja perevägivalla juhtumite lahendamisele kohaliku omavalitsuse sotsiaal- või lastekaitsetöötaja.

Politsei avalikul veebilehel on kättesaadavad nõuanded, kuidas märgata väärkoheldud last, nõuanded lapsevanemale, samuti laste murelink, kuhu väärkoheldud lapsed ja nende pereliikmed saavad oma muredega pöörduda.

5.10.4 Laste väärkohtlemise diagnostika

Sotsiaalministeerium on alustanud lapse väärkohtlemise diagnostikasüsteemi väljatöötamist. Alates 01.11.2010 on toimunud baaskoolitused lastega kokku puutuvatele spetsialistidele kõigis Eesti piirkondades. Paralleelselt on korraldatud spetsialiseerumiskoolitusi ka medikutele, psühholoogidele, politseiametnikele ja lastekaitsetöötajatele kui võimalikele liikmetele väärkohtlemise diagnostika meeskondades. Kokku oli 2012. a seisuga koolitatud 460 spetsialisti. Väärkohtlemise diagnostika koolitusi koordineeriv MTÜ TK & Partnerid on lisaks Eesti spetsialistidele kaasanud koolitamise läbiviimisesse ka prof Randell Alexanderi Ameerika Ühendriikide Florida osariigi väärkohtlemise diagnostika meeskonnast ning Philip L. Wheeleri Suurbritanniast Metropolitan poliitseist. Paralleelselt koolitustega töötati välja laste väärkohtlemise diagnostika süsteemi kontseptsioon.

2012. aasta teisest poolest kuulub väärkohtlemise diagnostikasüsteemi arendamine Norra ja EMP finantsmehhanismi vaimse tervise programmi ning selle rahastamine on kavandatud 2015. aasta lõpuni. Kavandatakse ka diagnostikameeskondade töö käivitamist.

Lastekaitse Liit koostöös Tallinna Ülikooli sotsiaaltöö instituudiga korraldas 2011. aastal kaheksa varajase märkamise seminari. Seminaridel osales kokku 309 laste ja noortega töötavat siduseriala spetsialisti. Paralleelselt korraldati Lastekaitse Liidu ja Tallinna Ülikooli koostöös varajase märkamise uuring, mille raames kogusid Tallinna Ülikooli sotsiaaltöö instituudi kaheksa magistranti üle Eesti siduseriala spetsialistidelt informatsiooni ankeetküsitluse, telefoniküsitluse ja fookusintervjuude kaudu.

5.10.5 Ohvrite ja kurjategijate taasintegreerimine

Soovitus 31g. Komitee soovitab, et Eesti tagaks ohvritele ja ka kurjategijatele nõustamise, hoolekande, taastumise ja taasintegreerimise ühiskonda.

Politsei kriminaalpreventiivtöö raames pööratakse suurt tähelepanu laste väärkohtlemise ennetamisele ja ohvritele vajaliku abi andmisele koostöös tugivõrgustikuga. Selleks on igaaastastes tegevuskavades ette nähtud projektid ja programmid koos vajaliku eelarvega. 26.10.2004 sõlmiti Sotsiaalkindlustusameti ja Politsei ameti vahel koostöökokkulepe, mis reguleerib politsei ja ohvriabi vahelist koostööd ning näeb ette partneritevahelise ohvriabialase informatsiooni operatiivse vahetamise kvaliteetse ohvriabiteenuse osutamiseks halva kohtlemise, füüsilise, vaimse või seksuaalse vägivalla ohvritele.

Õigusrikkujatest laste resotsialiseerimiseks edastatakse süüteo toime pannud laste kohta andmed sotsiaal- või lastekaitsetöötajale. Ohvriks sattunud lapsed ja nende peredele pakutakse ohvriabiteenust, mille raames saavad nad nõustamist ning abi suhtlemisel riigi- ja kohaliku omavalitsuse asutustega ning teiste juriidiliste isikutega ja vajadusel ning võimalusel pakutakse ohvrile ja tema pereliikmetele psühholoogilise abi kulu hüvitamise võimalust. Nähes ohvriks sattunud lapse vajadust täiendavate teenuste järele, teavitab ohvriabitöötaja lastekaitsetöötajat.

6. TERVISE KAITSE JA SOTSIAALHOOLEKANNE

6.1 Puudega lapsed (artikkel 23)

Puudega isikutele, sh puudega lastele, teiste inimestega võrdsete võimaluste tagamine, nende aktiivse ühiskonnaelus osalemise võimaldamine ja iseseisva toimetuleku toetamine on valla- või linnavalitsuse pädevuses. Sotsiaalhoolekande seaduse kohaselt on valla- või linnavalitsus eelnimetatud eesmärkide täitmiseks kohustatud: 1) looma võimalused puudest tingitud takistuste vähendamiseks või kõrvaldamiseks ravi, õpetuse ja tõlketeenustega; 2) looma koostöös pädevate riigiorganitega võimalused puuetega inimeste konkurentsivõimet tõstvaks kutseõpetuseks; 3) korraldama invatransporti; 4) tagama puuetega inimestele juurdepääsu üldkasutatavatesse hoonetesse; 5) määrama vajaduse korral tugiisiku või isikliku abistaja.

Kui isik vajab iseseisva toimetuleku parandamiseks pikaajalist ja mitmekülgset abi, mis hõlmab ka sotsiaalteenuse või -toetuse määramise vajadust, kasutatakse abi osutamisel juhtumikorralduse põhimõtet. Abi osutamine juhtumikorralduse põhimõttel hõlmab isiku juhtumi hindamist, eesmärkide püstitamist ja tegevuste planeerimist, juhtumiplaani ja selle juurde kuuluva tegevuskava koostamist, isiku nõustamist ja juhendamist tegevuskava täitmisel, tegevuste läbiviimist erinevate isikute või asutuste poolt ning tulemuste hindamist ja vajaduse korral juhtumiplaani ning selle juurde kuuluva tegevuskava muutmist.

25.09.2007 allkirjastas Eesti ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsiooni. 21.03.2012 ratifitseeris Riigikogu ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsiooni ning samal ajal ühineti ka konventsiooni fakultatiivprotokolliga.

6.1.1 Puudega lapse hoiuteenus

01.01.2007 jõustus muudatus, millega lisati sotsiaalteenuste hulka lapsehoiuteenus. Lapsehoiuteenus on lapse seadusliku esindaja või hooldaja toimetulekut või töötamist toetav teenus, mille osutamise vältel tagab nimetatud isikute asemel lapse hooldamise, arendamise ja turvalisuse lapsehoiuteenuse osutaja. Riigi rahastatavale lapsehoiuteenusele on õigus raske või sügava puudega lapse seaduslikul esindajal või hooldajal kuni selle kalendriaasta lõpuni, kui laps saab 18-aastaseks, eeldusel et: 1) raske või sügava puudega lapse hooldusteenuste vajadus on kirjas lapse rehabilitatsiooniplaanis; 2) lapse hooldamine ei ole samal ajal tagatud teiste sotsiaalteenustega; 3) laps ei viibi samal ajal haridusasutuses. Teenuse järele oli suur vajadus ning see töötati välja koostöös puudega laste vanematega.

2012. aastal oli riigi rahastatava lapsehoiuteenuse piirmäär raske või sügava puudega lapse kohta 371 eurot kalendriaastas, kokku eraldas Sotsiaalministeerium 2012. aastal 1 116 303 eurot lapsehoiuteenuse osutamiseks sügava ja raske puudega lastele. Kui soovitakse teenust riiklikult kehtestatud maksimaalse maksumuse määrast rohkem, katab teenuse kulud lapsevanem kohaliku omavalitsusega kokkuleppe alusel. Lapsehoiuteenuse eesmärk ei ole asendada lasteaeda või kooli, sest puudega lastel on teiste lastega võrdne õigus käia haridusasutuses. Tegevusloaga lapsehoiuteenuse pakkujaid on Eestis üle 350, mõned neist on spetsialiseerunud ainult puudega lastele. Lapsehoiuteenust pakutakse nii lapsehoidja kui ka lapse enda kodus või teistes sobilikes ruumides. Kõik lapsevanemad, kes kasvatavad raske või sügava puudega last, võivad pöörduda kohaliku omavalitsuse poole riikliku lapsehoiuteenuse saamiseks. 2011. aastal rahastati riiklikult 587 raske ja sügava puudega lapse lapsehoiuteenust.

6.1.2 Tugiisikuteenus

Euroopa Sotsiaalfondi rahadest on toetatud puudega lapse ja tema pere tugiisiku teenust. Koostatud on teenuse kirjeldus ning koolitatud on 52 puudega lapse ja tema pere tugiisikut.

6.1.3 Isikliku abistaja teenus

Isikliku abistaja teenuse eesmärk on toetada puudega inimeste osalemist kõigis eluvaldkondades. Isikliku abistaja ülesanne on abistada puudega inimest neis igapäevastes tegevustes, millega inimene ise toime ei tule.

6.1.4 Tehniliste abivahendite taotlemine ja soodustingimustel eraldamine

2004. aastast on diabeetikutel võimalik soodustingimustel taotleda glükomeetrit. 2006. ja 2008. aastal kehtestati mitmeid abivahendite kättesaadavust suurendavaid sätteid, sh lihtsustati mitmes aspektis abivahendite taotlemise korda, langetati minimaalse omaosaluse määra, täiendati tehniliste abivahendite loetelu. 2013. aastal jõustusid koostöös Astangu Puudealase Teabe ja Abivahendite Keskusega välja töötatud muudatused, mis kujundasid ümber inkontinentsitoodete piirhinnad tootjapõhisest arvestusest funktsioonipõhiseks. Selle muudatuse järel kehtib samasuguse funktsionaalsusega, kuid erinevate tootjate poolt pakutavatele inkontinentsitoodetele üks ja sama hind. Muudatuse eesmärk on laiendada inkontinentsitoodete kättesaadavust.

6.1.5 Arvutid erivajadustega õpilaste õppe toetamiseks

Eesti Infotehnoloogia Kolledži ning Haridus- ja Teadusministeeriumi ühisprojekti eesmärk oli kolledži üliõpilaste abiga kohandada mitmete asutuste annetatud arvutid erivajadusega õpilastele, varustada need lisaseadmetega (nt kõnesüntesaator, Braille kirja lugeja või printer jne) ja viia õpilasele kohale. Õpilasega viidi läbi lühikoolitus arvuti kasutamiseks.

6.1.6 Rehabilitatsiooniteenus

2005. aastal toodi sotsiaalhoolekande seadusesse rehabilitatsiooniteenuse mõiste, mis laieneb nii täiskasvanutele kui lastele. Sätestati rehabilitatsiooniteenuse maht ja rahastamise skeem. Teenus laieneb ka alaealiste komisjoni suunatud alaealistele õigusrikkujatele.

Alates 2005. aastast on Vabariigi Valitsuse määrusega kehtestatud rehabilitatsiooniteenuste loetelu ja hinnad. Kinnitatud on puudega lastele osutatava teenuse maksimaalne piirmäär, mis tagab kõigile puudega lastele võrdse võimaluse teenuse saamisel. Rehabilitatsiooniteenuse osutajaga sõlmitakse haldusleping. Teenuse osutamiseks on tagatud riigieelarvest konkreetsed vahendid, mis jaotatakse vastavalt teenuseosutajate taotlustele ning arvestades puudega laste regionaalset paiknevust. Alates 2007. aastast on riigieelarves laste rehabilitatsiooniteenuse osutamiseks eraldi eelarverida. Alates 2007. aastast tõsteti teenuste hindasid ja aastast maksimaalset mahtu. Alaealiste õigusrikkujate rehabilitatsiooniteenuse osutamiseks ette nähtud mahtu kalendriaastas suurendati ligi kolm korda, võrdsustades nad puudega lastega.

Kuna teenuste maht on kasvanud, on kasvanud ka vajadus uute hariduslike erivajadustega lastega töötavate spetsialistide ning tegutsevate spetsialistide koolitamise järele. Samuti tuleks teenuste kättesaadavust omavalitsustes rohkem ühtlustada.

Vt lisa, tabel 14: Rehabilitatsiooniteenuse kasutajad 2006–2011.

6.1.7 Uuringud

2008. aastal korraldati uuring rehabilitatsiooniteenuse osutajate praktikast, kus kaardistati rehabilitatsiooniteenuse osutamist ka lastele. Eesti Puuetega Inimeste Koda koostöös Haridus- ja Teadusministeeriumi ning Sotsiaalministeeriumiga tegi aastatel 2004–2005 uuringu erivajadustega laste peredele teenuste kättesaadavuse ja rahulolu kohta. Sarnane uuring tehti kordusuuringuna 2008. aastal. 2006. aastal korraldas Sotsiaalministeerium puudega inimeste toimetuleku ja vajaduste uuringu, milles uuriti teenuste ja toetuste kättesaadavust ja rahulolu, kirjeldati peamisi toimetulekut takistavaid probleeme ning analüüsiti täiendavat abivajadust. Aastatel 2009–2010 tellis Sotsiaalministeerium Euroopa Sotsiaalfondi vahendite toel puudega lastega perede toimetuleku ja vajaduste uuringu, mille käigus selgitati välja erinevate meetmete tõhusus laste toimetuleku parandamisel. Uuriti laste arengut toetavate teenuste kättesaadavust ja piisavust, nii lapsevanemate kui ka laste vajadusi erinevate teenuste ja toetuste osas. Lisaks kaardistas uuring puudega last või lapsi kasvatavate perede olukorda ja võimalusi ning perede hinnanguid nende osas.

6.1.8 Koolitused puuetega lastega töötavatele inimestele ja rahvusvaheline koostöö

Soovitus 39f. Komitee soovitas, et Eesti korraldaks piisava toetuse, järelevalve ja koolituse puudega lastega töötavatele inimestele, sealhulgas tavakoolide õpetajatele.

Soovituse täitmiseks on läbi viidud mitmeid projekte. 2003-2006 viidi läbi täienduskoolituse projekt „Erivajadustega õpilane muukeelses koolis“, venekeelsete põhikoolide ja kutsekoolide õpetajatele. 2004-2005 viidi Taani ja Võru Maavalitsuse koostööprojektina läbi erivajadustega õpilaste nõustamine ja nõustajate koolitus, koolide õpetajatele, logopeedidele jt tugispetsialistidele. 2002-2006 toimus mitmeid Euroopa Eripedagoogika Arendamise Agentuuri projekte muuhulgas näiteks hariduslike erivajadustega õpilaste koolist tööellu ülemineku toetamisest, varasest märkamisest, hindamisest. 2006. aastal loodi Põhja- ja Baltimaade koostööprogrammi „Puudega lapsed ja nende pered“ juhtkomitee, mille raames on korraldatud konverentse ja teavitusüritusi ning väiksemaid seminare ja ümarlaudu. Aastatel 2005–2008 viidi läbi Euroopa Sotsiaalfondi rahastatav projekt PITRA - puudega inimene tööturule rehabilitatsioonisüsteemi arendamisega, I ja II.

6.2 Tervis ja tervishoiuteenused (artikkel 24)

6.2.1 Ravikindlustus

Ravikindlustuse seaduse § 5 kohaselt on kindlustatud isik Eesti alaline elanik, tähtajalise elamisloa või elamisõiguse alusel Eestis elav isik, kelle eest sotsiaalmaksu maksja on kohustatud maksma sotsiaalmaksu või kes iseenda eest maksab sotsiaalmaksu sotsiaalmaksuseaduses sätestatud korras, suuruses ja tähtaegadel, samuti nende isikutega lepingu alusel võrdsustatud isik. Kindlustatud isikuga võrdsustatud isik, kelle eest ei maksta sotsiaalmaksu on: 1) rase naine alates raseduse 12. nädalast; 2) isik kuni 19-aastaseks saamiseni; 3) isik, kes saab Eestis määratud riiklikku pensioni; 4) kindlustatud isiku ülalpeetav abikaasa, kellel on vanaduspensionieani jäänud kuni viis aastat; 5) õigusaktide alusel asutatud ja tegutsevas Eesti õppeasutuses või välisriigi samaväärses õppeasutuses põhiharidust omandav õpilane kuni 21 aasta vanuseni, üldkeskharidust omandav õpilane kuni 24 aasta vanuseni, põhihariduse nõudeta kutseõppes õppiv isik, põhihariduse või keskhariduse baasil kutseharidust omandav õpilane ning Eesti alalisest elanikust üliõpilane.

6.2.2 Arstiabi

Tervishoiuteenuste korraldamise seaduse § 5 kohaselt on vältimatu abi tervishoiuteenus, mida tervishoiutöötaja osutab olukorras, kus abi edasilükkamine või selle andmata jätmine võib põhjustada abivajaja surma või püsiva tervisekahjustuse. Kindlustatud isikutele on haigekassa rahastusega tagatud üld- ja eriarstiabi tervishoiuteenused.

6.2.3 Tervisenõustamine ja ravi ilma vanema nõusolekuta

Tervishoiuteenuse osutamine on reguleeritud 2002. aastal jõustunud võlaõigusseaduses, mille § 766 lõike 3 kohaselt võib patsienti läbi vaadata ja talle tervishoiuteenust osutada üksnes tema nõusolekul. Sama paragrahvi lõike 4 järgi kuulub eelnimetatud õigus piiratud teovõimega patsiendi puhul, sh alla 18-aastased isikud, patsiendi seaduslikule esindajale (vanem, eestkostja või hooldaja) niivõrd, kuivõrd patsient ei ole võimeline poolt- ja vastuväiteid vastutustundeliselt kaaluma. Kui aga seadusliku esindaja otsus kahjustab ilmselt patsiendi huve, ei või tervishoiuteenuse osutaja seda järgida. Patsienti ennast tuleb terviseseisundist, võimalikest haigustest, ohtudest ja tehtud otsustest teavitada mõistlikus ulatuses. Seadusandja on tervishoiuteenuse osutajale jätnud suure otsustusõiguse ning kohustuse arvestada eelkõige

patsiendi enda soovi vastavalt tema küpsusastmele ning seejärel seadusliku esindaja soovi juhul, kui see ei ole vastuolus lapse huvidega. Samuti sätestab võlaõigusseaduse § 766 lõige 6, et seadusega sätestatud juhtudel ja ulatuses ei ole patsiendi ega tema seadusliku esindaja nõusolek tervishoiuteenuse osutamiseks vajalik. Nõusolek ei ole vajalik, kui haigusseisundi tõttu on patsient ohtlik iseendale või teistele isikutele ning sellest tulenevalt osutatakse patsiendile tahtest olenematut psühhiaatrilist abi või nakkushaiguste ravi vastavalt seaduses sätestatud korrale.

Lastel on õigus iseseisvalt tervisenõustamise eesmärgil pöörduda üldarstiabi saamiseks tervishoiuteenuse osutaja poole. Tervishoiuteenuse osutamise seaduse § 8 lõike 3 kohaselt on igal ravikindlustusega hõlmatud Eesti kodanikul ja elamisloa alusel Eestis viibival välismaalasel õigus registreeruda perearsti nimistusse. Tervisenõustamise kättesaadavus on lastele tagatud ka koolides.

6.2.4 Rahvastiku tervise arengukava

2008. aasta juulis kiitis Vabariigi Valitsus heaks rahvastiku tervise arengukava 2009–2020, milles üks strateegiline valdkond on laste ja noorte turvaline ja tervislik areng. Arengukava koostamiseks moodustati töörühmad, kuhu kuulusid sihtrühmade, erinevate ministriumide ja kolmanda sektori esindajad. Arengukava põhimõtteid ja tegevussuundi tutvustati huvigruppidele mitmetel teabepäevadel. Arengukavas on muu hulgas senisest selgemalt prioriteediks seatud laste ja noorte vigastuste ning vaimse tervise häirete ennetamine. Arengukavas seatud eesmärkide elluviimise tegevuskava koostamist ja rakendamist juhib töörühm. Arengukava tulemuste raport esitatakse valitsusele 2-aastase intervalliga.

6.2.5 Haiguste ennetus ja tervise edendamine

Laste tervisehäirete varaseks avastamiseks on kõigile vastsündinutele tagatud fenüülketonuuria ja hüpotüreoosi uuringud sünnitusmajades, vanuseriskiga ja positiivse sõeltestiga rasedatele pakutakse võimalust sünnieelseks pärilike haiguste diagnostikaks ja nõustamiseks. 2004. aastal alustati vastsündinute kuulmisskriininguga, mille eesmärk on ennetada kuulmishäirete hilisest avastamisest tingitud vaimse arengu mahajäämust, määrates kuulmislävi hiljemalt 3. elukuuks ning alustades rehabilitatsiooniga hiljemalt 6. elukuul. Sisekõrva implantaadi oli 2011. aastaks saanud 14 last, kelle kuulmislangus avastati skriiningu käigus.

Fenüülketonuuria ja hüpotüreoosi uuringutega oli 2010. aastal hõlmatud 99% ja kuulmisskriininguga 99,7% vastsündinutest. Uuringuid ei tehta vastsündinutele, kelle vanemad sellest keelduvad.

Hambahaiguste ennetamiseks alustati hambaraviõdede ettevalmistamist koolitajateks, kes viivad kohtadel läbi praktilisi koolitusi nii lastele kui lastevanematele hammaste eest hoolitsemiseks.

6.2.6 Koolitervishoid

Koolitervishoiuteenusega oli 2010. aastal hõlmatud 99% kõigist põhi- ja üldhariduskoolidest ning teenus on tagatud ka põhihariduseta ja põhihariduse baasil kutseharidust omandavatele õpilastele. Koolitervishoiuteenust rahastab Eesti Haigekassa. Koolitervishoiuteenuse osutamise eesmärk on jälgida õpilaste tervislikku seisundit, kujundada õpilaste seas tervislikku eluviisi,

ennetada riskivat tervisekäitumist ja haigestumist, aidata koostöös kooli personaliga kaasa tervisliku koolikeskkonna kujunemisele.

6.2.7 Tervist edendav lasteaed, tervist edendav kool

Tervist edendavate koolide ja lasteaedade programm jätkub riigipoolse rahastusega. 2011. aasta lõpuks oli võrgustikuga liitunud 33,6% üldhariduskoolidest ja 30,6% lasteaedadest kõigist maakondadest. Programmi eesmärk on suurendada lasteasutuste võimekust tervise edendamisel. Selleks pakutakse nii võrgustikku kuuluvate kui selles mitteosalevate lasteasutuste personalile koolitusi, koostatakse ja avaldatakse metoodilisi materjale. Programmi tegevust juhib TAI.

6.2.8 Terviseedenduslase teadlikkuse tõstmine

Võeti vastu uued riiklikud põhikooli- ja gümnaasiumi õppekavad, mille põhieesmärk on terviseteemade integreeritus, st neid käsitletakse erinevate ainetundide raames. Uuendati põhikooli inimeseõpetuse ainekava, mis hõlmab nii terviseedenduslikke teemasid kui riskikäitumise ennetust. Viiakse läbi koolitusi lasteaedade ja koolide tervisemeeskondadele terviseedenduslase tegevuse läbiviimiseks. Kooliõdesid valmistatakse ette esmaabi õpetamiseks koolis, valmimas on esmaabi andmist tutvustav veebikeskkond.

2011. aastal korraldas TAI esindusliku valimiga viienda kooliõpilaste tervisekäitumise rahvusvahelise uuringu (WHO Health Behaviour in School-aged Children, HBSC⁴). Kogutud andmete alusel koostati standardtabelite kogumik, mis kajastab 11-, 13- ja 15-aastaste laste tervisekäitumist erinevate sotsiaalsete ja majanduslike gruppide lõikes.

6.2.9 Immuniseerimine

2008. aasta alguses jõustus sotsiaalministri käskkirjaga kehtestatud uus immuniseerimise kava, mille kohaselt jätkub riigipoolse rahastusega laste ja noorte immuniseerimine kümne vaktsiinivõltsitava nakkushaiguse vastu: tuberkuloos, B-viirushepatiit, difteeria, teetanus, läkaköha, poliomüeliit, leetrid, punetised, mumps, hemofiilus B-tüüpi infektsioon. Olulised muudatused uues immuniseerimiskavas seisnevad kaasaegsemate kompleksvaktsiinide kasutusele võtmises. Nii on uues immuniseerimiskavas suu kaudu manustatav ja nn elusviirusi sisaldav poliomüeliidivastane vaktsiin (OPV) asendatud süstitava inaktiveeritud poliovirusi sisaldava vaktsiinikomponendiga (IPV). Samuti on uues immuniseerimiskavas täisrakulist läkaköha komponenti (Pw) sisaldavad liitvaktsiinid asendatud atsellulaarset läkaköha komponenti sisaldavate vaktsiinidega (Pa).

6.2.10 Noorte reproduktiivtervisealane nõustamine ja seksuaalsel teel levivate haiguste ennetamine

Seksuaaltervisealast noortesõbralikku nõustamist pakuvad kuni 24-aastastele noortele Eesti Haigekassa rahastusel kõigis maakondades tegutsevad Eesti Seksuaaltervise Liidu noorte nõustamiskeskused. Liit pakub noortele ka nõustamisteenust internetiportaalis www.amor.ee. Järjepidevalt on tegeletud HIV-ennetusega erivajadustega laste koolides. Haridus- ja Teadusministeerium toetab kõigis maakondades HIV-ennetuslike noortelt noortele koolituse metoodikale põhinevate projektide läbiviimist. Alates 2006. aastast viiakse HIV-nakkuse

⁴ Kätesaadav http://www2.tai.ee/uuringud/Rahva_tervis/Eesti_kooliopilaste_tervisekaitumise_uuring_2007.pdf

ennetustööd Eestis ellu vastavalt riiklikule HIVi ja AIDSi ennetamise intersektoraalsele strateegiale aastateks 2006–2015. Riikliku HIV ja AIDSi strateegia elluviimist juhib Vabariigi Valitsus. Strateegia üldeesmärk on saavutada püsiv langustendents HIV-nakkuse levikus. Strateegia hõlmab järgmisi tegevusvaldkondi: ennetustegevus erinevate sihtrühmade seas, HIV testimine ja nõustamine; HIV ja AIDSiga inimestele suunatud ennetus, ravi ja hoolekanne; seire ja hindamine ning inim- ja organisatoorse ressursi arendamine. Ennetustegevus on muu hulgas suunatud noortele ning emalt lapsele HIV leviku ja sugulisel teel levivate infektsioonide ennetamisele. Regulaarselt viiakse ellu avalikkusele suunatud meediakampaaniad HIV ja sugulisel teel levivate haiguste ennetamiseks.

6.2.11 Tubaka tarbimise ennetus

Alates 2002. aastast korraldatakse üleriigiliselt koolides võistlust „Suitsuprii klass“, mille eesmärk on ennetada või lükata edasi suitsetamise alustamist laste ja noorte seas, motiveerida õpilasi, kes suitsetavad, sellest pahest loobuma ning toetada mittesuitsetamist.

6.2.12 Tervislik toitumine

Lastele ja noortele suunatud tegevused viiakse ellu südame- ja veresoonkonnahaiguste ennetamise riiklikku strateegia 2005–2020 raames. Aastatel 2005–2007 valmisid strateegia raames Eesti toitumis- ja toidusoovitused ning täiendavad toidu- ja toitumissoovitused rasedatele ja rinnapiimaga toitvatele emadele. Aastatel 2006–2010 viidi ellu lastele suunatud tervisliku toitumise kampaania. Kampaania eesmärk oli anda lastele teadmised, et hommiku-, lõuna- ja õhtusöögi vahel tuleb süüa puu- ja/või juurvilju. Kampaania raames valmistati lastepäraste tegelastega tervisliku toitumise põhimõtteid kajastav plakat ja infomaterjalid, mida kasutati suuremates toidupoodides ja jagati lasteasutustele, ilmus lastele mõeldud juturaamat „Sööärasöö“. Valmis kampaania veebikeskkond www.toitumine.ee. Toimub pidev lasteaedade ja koolisööklate toitlustajate koolitamine. 2006. aastal toimus esmakordselt, praeguseks juba traditsiooniks saanud võistlus „Parim koolisöökla“, mille eesmärk on motiveerida ja tunnustada lastele tervislikku ja maitsvat toitu pakkuvaid toitlustajaid. 2008. aasta septembris jõustusid sotsiaalministri määrusega kehtestatud uued nõuded toitlustamisele koolieelses lasteasutuses ja koolis. Eesmärk on pakkuda lastele tasakaalustatud ja tervislikku toitu. Tervisliku toidu tutvustamiseks toimuvad igal aastal piima- ja leivapäevad, lastele on koolis tagatud tasuta piim. 2010. aastal pandi Sotsiaalministeeriumis alus rinnaga toitmise edendamise Eesti komiteele, millesse kuuluvad imikute tervisega tegelevad eksperdid.

6.2.13 Vaimse tervise edendamine

2010. aastal viidi läbi mitmeid vaimse tervise edendamiseks mõeldud projekte, näiteks lastele suunatud SEYLE projekt – Euroopa teismeliste koolilaste tervist edendav programm, mille üldeesmärk on teismeliste tervise parandamine riski- ja suitsidaalse käitumise vähendamise, erinevate preventsiiprogrammide tulemuslikkuse hindamine ning Euroopa riikides teismeliste tervist edendavate programmide rakendamiseks kultuuriliselt kohandatud soovitude väljatöötamine.

Internetiturvalisuse programmi elluviimisel toimuvad teavitustegevused lastele ja noortele ning lapsevanematele.

Jätkub lasteabitelefoni 116111 teenuse osutamine, kus lapsed ja noored saavad 24 tundi tasuta nõu küsida.

Norra finantsmehhanismide toel aastatel 2013-2016 ellu viidava Rahvatervise programmi raames on kavas luua SA Tallinna Lastehaigla juurde Vaimse Tervise keskus ning välja arendada regionaalsed vaimse tervise keskused.

6.2.14 Vigastuste ja mürgistuste vältimine

Seoses koolieelsete lasteasutuste terviseedenduse nõuete uuendamisega 2010. aastal on kõik koolieelsed lasteasutused kohustatud läbi viima riskide hindamise ja sellest lähtuvalt koostama tegevuskava riskide vähendamiseks. Ettevalmistamisel on Vabariigi Valitsuse määrused „Tervisekaitsenõuded koolieelse lasteasutuse maa-alale, hoonetele, ruumidele, sisustusele, sisekliimale ja korrashoiule“ ja „Tervisekaitsenõuded koolidele“.

Mürgistuste vältimiseks ja mürgistuse korral nõustamiseks on avatud teabeliin 16662. Maakondlike vigastuste vältimise projektide käigus antakse lastele ja noortele ja nendega tegelevatele õpetajatele teadmisi ohutust käitumisest liikluses ja veekogude ääres, tuleohutusest ning esmaabist. Vigastuste ja mürgistusjuhtude arv näitab 2010. aastal võrreldes 2009. aastaga langustrendi.

Aruande esitamise ajal on Riigikantselei juurde loomisel rakkerühm vigastussurmade ennetamise poliitika koordineerimiseks. Rakkerühma ülesanne on selgitada välja vigastuste ja vigastussurmade ennetuse olemasolevad eesmärgid, analüüsida vigastuste ja vigastussurmade ennetustegevustega kaetust ja sellest tulenevalt pakkuda välja täiendavad eesmärgid ja -ennetustegevused. Samuti analüüsib rakkerühm vigastuste põhjuseid ning pakub välja ennetustegevused ja asutustevahelised koostöömehhanismid ning lepib kokku ministriumide ja asutuste täpsed ülesanded ja vastutuse.

6.3 Elatustase (artikkel 27 lõiked 1–3)

Madalama sissetulekuga inimeste majandusliku toimetuleku hindamiseks kasutatakse Eestis peamiselt kahte indikaatorit: absoluutse ja suhtelise vaesuse näitajat. Absoluutse vaesuse piir⁵ määrab ära madalama sissetulekutaseme, mis võimaldab inimestel toime tulla konkreetses keskkonnas. Suhteline vaesus⁶ näitab sissetuleku jaotumise ebahühtlust väiksema sissetulekuga elanike seas.

Statistikaameti andmetel elas 2011. aastal⁷ suhtelises vaesuses inimene, kelle kuu ekvivalentnetosissetulek oli väiksem kui 299 eurot ning absoluutses vaesuses inimene, kelle kuu ekvivalentnetosissetulek oli väiksem kui 186 eurot. Erinevalt 2009. ja 2010. aastast suurenesid elanike sissetulekud 2011. aastal.

⁵ Absoluutse vaesuse piir ehk elatusmiinimum arvutatakse Eestis kulutuste alusel ning absoluutse vaesuse määr väljendab nende leibkondade osakaalu, kelle sissetulek leibkonnaliikme kohta kuus tarbimiskaalude 1:0,7:0,5 korral jääb alla absoluutse vaesuse piiri. Absoluutse vaesuse piiri arvutamisel käsitletakse kolme kulukomponenti: toidukulutused, eluasemekulutused ja individuaalsed mittetoidukulutused. Toidukulutuste maksumuse arvutamise aluseks on minimaalne toidukorv.

⁶ Eestis, nagu ka kõigis ülejäänud ELi riikides, on suhtelise vaesuse piiriks 60% elanikkonna sissetulekute mediaanist tarbimiskaalude 1:0,5:0,3 korral.

⁷ Statistikaamet avaldab suhtelise vaesuse andmed sissetulekuaasta järgi, Eurostat uuringuaasta järgi.

Erinevalt 2010. aastast, vähenes 2011. aastal laste suhtelise vaesuse määr 17%-ni. Sarnaselt majanduskriisi eelsetele aastatele jäi laste suhtelise vaesuse määra elanikkonna näitajast mõnevõrra madalamale tasemele.

0–17-aastaste laste absoluutse vaesuse määr suurenes 7%-lt 2008. aastal 11,4%-le 2010. aastal. 2011. aastal laste absoluutse vaesuse määr vähenes 9,4%-ni. Erinevalt suhtelise vaesuse näitajast oli laste absoluutse vaesuse määr nii enne majanduskriisi kui ka selle järgselt elanikkonna vastavast näitajast kõrgem. Vt lisa, tabel 16: Laste ja elanikkonna suhtelise ja absoluutse vaesuse määr, 2004–2011.

Absoluutse vaesuse piirist lähtuvalt määratletakse Eestis ka absoluutse vaesuse kihid⁸. See näitab, kuidas jaotub laste osakaal erinevate vaesuspiiride korral. Ülevalpool absoluutse vaesuse piiri, kuid nn vaesusriskis elas 2011. aastal 7,8% lastest. Allpool absoluutse vaesuse piiri, nn süvavaesuses elas 2011. aastal 5,9% ja nn toimetulekut ohustavas vaesuses 3,5%. Vt lisa, tabel 17: Laste ja elanikkonna absoluutse vaesuse määr vaesuspiiri järgi, 2004–2011.

Kõigi lastega leibkondade suhtelise vaesuse määr oli 2011. aastal 16,2% ning absoluutse vaesuse määr oli 9%. Nii nagu teistestki ELi riikides, on ka Eestis lastega leibkondadest kõige suuremas vaesusriskis ühe vanemaga leibkonnad, kelle suhtelise vaesuse määr oli 2011. aastal 33% ning kolme ja enama lapsega leibkonnad, kelle suhtelise vaesuse määr vähenes 19,8%-ni 2011. aastal.

Sarnaselt suhtelise vaesusega on ka absoluutse vaesuse määr kõige kõrgem ühe vanemaga leibkondade seas – 18,6% 2011. aastal. Kolme ja enama lapsega leibkondade absoluutse vaesuse määr on madalam ning oli 13,6% 2011. aastal.

Võrreldavad andmed ELi riikide kohta on olemas suhtelise vaesuse näitajate osas. ELi riikidega võrreldes oli viimaste Eurostati andmetel 2011. aastal Eestis laste suhtelise vaesuse määr (17%) madalam kui ELi keskmine (EL-27 20,8%). Erinevalt Eestist, oli enamikes ELi riikidest laste suhtelise vaesuse määr kõrgem kui kogu elanikkonnal. Sealjuures on nii ELs tervikuna kui Eestis suhtelise vaesuse määr erinevates laste vanusegruppides mõnevõrra erinev ning tervikuna väiksem just nooremates vanusegruppides.

Euroopa Komisjoni laste vaesuse analüüsi kohaselt on perede majandusliku toimetuleku puhul kõige olulisem tegur laste vanemate tööturualane staatus. Ka Eestis ohustab vaesus kõige enam neid peresid, kus ükski liige ei tööta või kus töötensiivsus on väga madal. Nendest lastega leibkondadest, kus keegi tööealistest tööl ei käinud või töötati väga madala töökoormusega, elas 2011. aastal suhtelises vaesuses 71,1% ja absoluutses vaesuses 55,6%. Samal ajal olid Eesti rikkaimateks leibkondadeks lasteta leibkonnad, kus töötensiivsus oli väga kõrge (kõik tööealised liikmed töötasid täiskoormusega või peaaegu täiskoormusega). Sellistest leibkondadest elas 2011. aastal suhtelises vaesuses vaid 4,1%. Seoses töötuse kasvuga suurenes laste osakaal töötutes leibkondades 2008. aastal 6,8%-lt 2010. aastaks 13,2%-ni. 2011. aastal laste osakaal mittetöötavates leibkondades vähenes 9%-le.

⁸ Vaesuse kihid: süvavaesus (kuni 80% absoluutse vaesuse piirist); toimetulekut ohustav vaesus (81–100% absoluutse vaesuse piirist); vaesusrisk (101%–125% absoluutse vaesuse piirist); vaesusriskist väljas (üle 125% absoluutse vaesuse piirist).

Oluline roll vaesuse leevendamisel on sotsiaalsetel siiretel, sh peretoetustel. Vaadates laste suhtelise vaesuse määra enne ja pärast sotsiaalseid siirdeid (v.a pensionid), võib öelda, et sotsiaalsed siirded vähendasid 2011. aastal laste suhtelist vaesust 11,6 protsendipunkti võrra ehk 40,6%.

Sotsiaalsed siirded sh peretoetused vähendavad ka absoluutse vaesust. 2011. aastal vähendasid sotsiaalsed siirded (v.a pensionid) vähendasid laste absoluutset vaesust 11 protsendipunkti võrra ehk 53,9%.

6.3.1 Vaesusriski vähendamise riiklikud meetmed

Kuna pere vaesusriski leevendamise ja ennetamise peamised vahendid on töö ja kindel sissetulek, on oluline pakkuda ka teenuseid, mis toetavad tööhõives osalemist. Eesti konkurentsivõime kava „Eesti 2020“ raames on kavandatud meetmeid lastega kodus olnud emade tööturule tagasipöördumiseks. Töehõiveprogrammi 2012–2013 eesmärk on olnud ennetada töötust ja lühendada töötuse kestust ning aidata tööle isikud, kelle töölesaamine on raskendatud pikaajalise töötuse või muude eriliste takistuste tõttu.

Alates 2009. aastast pakutakse Euroopa Sotsiaalfondi (ESF) toel nõustamisteenuseid (võlanõustamine, psühholoogiline nõustamine, perenõustamine, sotsiaalnõustamine) erivajadustega inimestele ja nende peredele ning 2011. aastast toimivad ESFi toel ka võlanõustamiskeskused. 2012. aastast pakub neli piirkondlikku konsultanti ESFi toel kohalike omavalitsuste sotsiaaltöötajatele abi keerulisemate juhtumite lahendamisel. Kohalike omavalitsuste juhtumipõhise võrgustikutöö kaudu pakutakse kombineeritult kvaliteetseid vajaduspõhiseid hoolekandeteenuseid eesmärgiga suurendada raskustes inimeste ja nende perede toimetulekuvõimet, leevendada mitmesuguseid probleeme, toetada tööealiste inimeste suundumist aktiivsele tööturuteenusele, töö säilitamist või tööle asumist.

2011. aastal koostas Sotsiaalministeerium kohalike omavalitsuste sotsiaalteenuste soovituslikud juhised. Kokku koostati 12 juhist (sh lapsehoiuteenus, sotsiaalnõustamisteenus, võlanõustamisteenus, tugiisikuteenus lapsele ja täiskasvanule). Sotsiaalteenuste soovituslike juhiste eesmärk on kirjeldada teenuste osutamise miinimumnõudeid, millest teenuste osutamisel lähtuda.

Hea haridus tagab inimesele paremad võimalused tööturul osalemiseks. Koolieelsete lasteasutuste ja üldhariduskoolide arendamisel on seatud eesmärgiks kujundada õpilase igakülgset arengut ja ühtlast hariduse kvaliteeti tagav õpikeskkond. Selleks töötatakse välja kaasaegsed õppekavad, toetatakse kvaliteetsete õppevahendite soetamist ning arendatakse e-õppe võimalusi. Toimetulekuraskustes peredele, kelle kodune olukord ei toeta lapse hariduse omandamist, luuakse õpilaskodukohti. Erivajadustega õpilasi nõustatakse neile parima tööhõive- ja edasiõppimisvõimaluse leidmiseks. Kutsehariduse omandamiseks luuakse õpilaste ja ühiskonna vajadusi arvestav kaasaegne õpikeskkond, arendatakse õpetajate täienduskoolitussüsteemi. Majanduslikult raskematest oludest pärit õpilastele arendatakse kutseõppurite toetuste süsteemi.

2014. aastal on toimetulekupiiri määr 90 eurot kuus üksi elavale inimesele või perekonna esimesele liikmele ning 72 eurot pere teisele ja igale järgnevale liikmele. Toimetulekutoetuse saajal, kelle kõik perekonnaliikmed on alaealised, on õigus saada koos toimetulekutoetusega täiendavat sotsiaaltoetust 15 eurot.

Sotsiaalministeeriumi poolt väljatöötatava peretoetuste ja -teenuste kontseptsiooni raames analüüsitakse peredele pakutavaid toetusi ja teenuseid eesmärgiga suurendada meetmete kuluefektiivsust ja pakkuda täiendavat tuge suuremas vaesusriskis olevatele peredele (ühe vanemaga pered, lasterikkad pered jt). Samuti lähtutakse põhimõttest, et teenuste arendamise keskmes peavad olema ennetusele suunatud tegevused, mis soodustavad ühelt poolt vanemate tööhõivet ja teisalt laste heaolu.

6.4 Sotsiaalkindlustus, lapsehoiuteenused ja lasteasutused (artiklid 26 ja 18 punkt 3)

6.4.1 Sotsiaalkindlustus

Alates 2004. aasta 1. maist, kui Eesti ühines ELga, kohalduvad Eesti sotsiaalkindlustusskeemile ELi koordineerimisreeglid. Euroopa Ühenduste Nõukogu määrus (EMÜ) nr 1408/71 sotsiaalkindlustusskeemide kohaldamise kohta ühenduse piires liikuvate töötajate, füüsilisest isikute ettevõtjate ja nende pereliikmete suhtes on rakendatav kogu ELs ning see tagab isikutele omandatud pensioniõiguste säilitamise, kindlustusperioodide tunnistamise ja liitmise ning hüvitiste ekspordi. Määruse reguleerimisala hõlmab töövõimetus-, vanadus- ja toitjakaotuspensione, ravikindlustushüvitisi, matusetoetust, töötuskindlustushüvitisi ning peretoetusi. Alates 1. maist 2010 kehtib nimetatud määruse asemel Euroopa Parlamendi ja Nõukogu (EÜ) määrus nr 883/2004 sotsiaalkindlustussüsteemide koordineerimise kohta, mis sisaldab vana määruse muudetud ja ajakohastatud reegleid. Neid koordineerimisreegleid kohaldatakse ELi piires liikuvate kodanike, kodakondsuseta isikute ja pagulaste suhtes.

6.4.2 Peretoetused

Perehüvitiste skeemi reguleerib 2002. aasta 1. jaanuaril jõustunud riiklike peretoetuste seadus. Peretoetuste määramise ja maksmise põhimõtted on jäänud samaks, mis on kirjeldatud eelmises aruandes. Võrreldes eelmise aruandeperioodiga on tõstetud teatud peretoetuste suurust. Samuti on eelmises aruandes nimetatud peretoetuste loetelu mõnevõrra täienenud – lisandunud on seitsme- ja enamalapselise pere vanema toetus ning lapsendamistoetus. Lisaks on isikul, kellele makstakse lapsehooldustasu, õigus täiendavale lapsehooldustasule 6,4 eurot kuus iga kuni üheaastase lapse kohta. Lapsetoetuse ja lapsehooldustasu määr kehtestatakse igaks eelarveaastaks riigieelarvega, uus määr ei või olla väiksem kehtivast määrast. Majanduskriisi tingimustes säilitati aastatel 2008–2011 universaalne peretoetuste skeem väikesemahuliste kärbetega; säilitati töö- ja pereelu ühitamist toetav vanemahüvitise skeem. Lapsetoetuse määr 2013. aastal oli 9,59 eurot. Lapsehooldustasu määr 2013. aastal oli 76,70 eurot. Lapsetoetuse suurus on tõusnud, seda makstakse pere esimese ja teise lapse kohta kahekordses lapsetoetuse määras (2013. aastal 19,18 eurot), kolmanda ja iga järgmise lapse kohta kaheksakordses lapsetoetuse määras (76,72 eurot).

Sünnitoetus on ühekordne riiklik toetus, mida makstakse lapse sünni puhul. Sünnitoetuse suurus on 320 euronit ja see on iga sündinud lapse kohta sama.

Alates 1. septembrist 2007 on kõikidel 16–19-aastastel õppivatel keskharidust omandavatel lastel sõltumata õppevormist või õppekoormusest õigus lapsetoetusele. Peale nende laste, kes õpivad põhikoolis, gümnaasiumis või põhihariduse baasil kutseõppeasutuses, on ka lastel, kes on põhihariduseta ja õpivad kutseõppeasutuses, õigus lapsetoetusele kuni 19-aastaseks saamiseni. 19-aastaseks saamisel makstakse toetust jooksva õppeaasta lõpuni.

Lapsehooldustasu makstakse kuni 3-aastast last kasvatavale ühele vanemale või vanema asemel lapsehoolduspuhkust kasvatavale isikule poolest lapsehooldustasu määras iga kuni 3-aastase lapse kohta (2013. aastal 38,35 eurot). Peres, kus kasvab kuni 3-aastane laps ja veel 3–8-aastaseid lapsi, makstakse ühele vanemale lapsehooldustasu igakuiselt neljandiku lapsehooldustasu määras (2013. aastal 19,18 eurot) iga 3–8-aastase lapse kohta. Kolme- ja enamalapselises perekonnas, kus on kolm või enam vähemalt 3-aastast lapsetoetust saavat last, makstakse ühele vanemale iga 3–8-aastase lapse kohta lapsehooldustasu neljandiku lapsehooldustasu määras (2013. aastal 19,18 eurot). Alates 2009. aastast ei maksta lapsehooldustasu vanemale, kellele makstakse vanemahüvitist vanemahüvitise seaduse alusel, ühegi lapse kohta peres. Lapsehooldustasu suurus kuni 3-aastase lapse kohta on 38,35 eurot ning 3-8-aastase lapse kohta 19,18 eurot.

Üksikvanema lapse toetus, ajateenija lapse toetuse ja koolitoetuse suurused on jäänud võrreldes eelmise aruandeperioodiga samaks. Üksikvanema lapse toetuse suurus on kahekordne lapsetoetuse määr (2008. aastal 300 krooni, alates 2011. aastast 19,18 eurot) ning selleks on õigustatud laps, kelle sünniaktis või rahvastikuregistrisse kantud perekonnaseisuandmetes puudub kane isa kohta või see on tehtud ema ütluse alusel või kelle vanem on seadusega kehtestatud korras tunnustatud tagaotsitavaks ja kes vastab käesoleva seaduse § 5 lõikes 1 või 2 sätestatud tingimustele. Ajateenija lapse toetust makstakse lapsetoetuse viiekordses määras (2008. aastal 750 krooni, alates 2011. aastast 47,94 eurot).

Aruandeperioodil on tõstetud eestkostel või perekonnas hooldamisel oleva lapse toetuse suurus, mis on kümnekordne lapsetoetuse määr (alates 1. jaanuarist 2008. a 3000 krooni; 01.01.2014 seisuga 191,80 eurot). Elluastumistoetuse suurus on 40-kordne lapsetoetuse määr (2008. aastal 6000 krooni; 01.01.2014 seisuga 383,60 eurot). Alates 2007. aastast makstakse elluastumistoetust ka lapsena eestkostel või perekonnas hooldamisel olnud lastele.

Aruandeperioodi vahemikus maksti kolme- ja enamalapselise pere ning kolmikuid kasvatava pere toetust. Nimetatud toetus oli kvartali viimasel kuul makstav toetus, mida maksti vanemale, eestkostjale või hooldajale, kes kasvas vähemalt kolme lapsetoetust saavat last või lapsetoetust saavaid kolmikuid. Toetuse suurus oli kolmelapselisele perele kahekordne lapsetoetuse määr iga lapse kohta (30. juunini 2007. a iga lapse kohta 300 krooni kvartalis), nelja- ja enamalapselisele perele kolmekordne lapsetoetuse määr iga lapse kohta (30. juunini 2007. a iga lapse kohta 450 krooni kvartalis), kolmikuid kasvatavale perele üheksakordne lapsetoetuse määr pere kohta (kuni 30. juunini 2007. a 1350 krooni kvartalis). Alates 1. juulist 2007 lõpetati kvartalitoetuse maksmine ja tõsteti lapsetoetus alates kolmandast lapsest peres 900 kroonini kuus.

Uued toetuseliigid on seitsme- ja enamalapselise pere vanema toetus ning lapsendamistoetus. Seitsme- ja enamalapselise pere vanema toetus on igakuiselt makstav riiklik peretoetus, mida makstakse vanemale, eestkostjale või hooldajale, kes kasvatab vähemalt seitset või enamat lapsetoetust saavat last. Toetuse suurus on alates 2011. aastast olnud 168,74 eurot.

Lapsendamistoetus on ühekordne toetus, mida makstakse lapsendajale, kellest lapsendatav laps ei põlvne ja kes ei ole selle lapse võõrasvanem, kui varem ei ole sellele perele sama lapse kohta sünnitoetust makstud. Lapsendamistoetuse suurus on 320 eurot.

Alates 2009. aastast ei maksta enam riiklike peretoetuste seaduse alusel koolitoetust. Koolitoetus oli kord aastas õppeaasta alguses makstav toetus suurusega 450 krooni.

Elatisabi seaduse alusel makstakse elatisabi lapse kohta, kelle vanem ei täida ülalpidamiskohust või ei tee seda nõutavas ulatuses. Elatisabi makstakse vanemale, kes on pöördunud kohtusse elatisnõudega, elatisabi makstakse elatisnõude kohtumenetluse ajal 90 päeva jooksul. Väljamakstud elatisabi nõutakse hiljem kohustatud vanemalt sisse. Elatisabi päevamäär on üks kolmandik lapsetoetuse määrast (9,59 eurot); seega maksti elatisabi maksti alates 2011. aastast 3,20 eurot päevas. Lisaks maksavad mitmeid eri toetuseid ning pakuvad lastele ja peredele teenuseid kohalikud omavalitsused.

6.4.3 Vanemahüvitis

Perehüvitiste hulka kuulub ka vanemahüvitis, mida reguleerib 2004. aasta 1. jaanuaril jõustunud vanemahüvitise seadus, mille eesmärk on aidata kaasa töö- ja pereelu ühitamisele. Vanemahüvitisega kompenseeritakse lapsevanemale saamatajäänud töötasu, kuna vanem katkestab seoses lapse eest hoolitsemisega ajutiselt töötamise. Õigus saada vanemahüvitist on last kasvataval vanemal, lapsendajal, võõrasvanemal, eestkostjal või hooldajal, kes on Eesti alaline elanik või Eestis tähtajalise elamisloa alusel elav välismaalane. Alates 2007. aasta 1. septembrist kaotati ära lapse kuu vanuse piirang isadele hüvitise saamisel, mis võrdsustab meeste ja naiste õigused vanemahüvitise saamisel. Isadel tekib õigus vanemahüvitisele, kui laps on 70 päeva vana. 70 päeva vanuse piirang tuleneb sellest, et töötavate emade rasedus- ja sünnituspuhkus kestab 70 päeva enne ja 70 päeva peale sünnitust ning selle aja kohta on õigus sünnitushüvitisele ainult emal. Vanemahüvitist hakatakse maksma peale rasedus- ja sünnituspuhkuse lõppu.

Kui ema ei tööta ning tal pole õigust sünnitushüvitisele, hakatakse vanemahüvitist maksma alates lapse sünnist. Sellega tagatakse võrdne kohtlemine peredele, kus ema enne rasedaks jäämist töötas ja kus tulevane ema ei töötanud. Vanemahüvitise maksmist alustatakse sünnitushüvitise maksmise perioodi (rasedus- ja sünnituspuhkuse) lõpupäevale järgnevast päevast ning makstakse ajani, mil sünnitushüvitise päevadega kokku täitub 435 päeva.

Vanemahüvitise suurus arvutatakse taotleja eelmise kalendriaasta ühe kalendrikuu keskmise tulu alusel. Hüvitise suuruseks kuus on reeglina 100% hüvitise saaja eelmise kalendriaasta ühe kuu keskmisest sotsiaalmaksuga maksustatud tulust. Tuluna arvestatakse Eestis sotsiaalmaksuga maksustatud töist tulu. Kui sotsiaalmaksu on inimese eest maksnud riik, siis seda töise tuluna ei

arvestata. Isa puhul arvutatakse vanemahüvitis sama perioodi tulude alusel, mis oli arvestuse aluseks emal. Vanemahüvitise maksmise ajal ei maksta vanemale lapsehooldustasu selle lapse kohta, kelle eest makstakse vanemahüvitist. Lapsetoetust ja teisi peretoetuseid makstakse koos vanemahüvitisega.

Kui vanem hüvitisele õiguse tekkimisele eelnenud aastal ei töötanud, makstakse vanemahüvitist hüvitise alammääras, mis oli 2011. ja 2012. aastal 278,02 eurot. Vanemahüvitise ülempiiriks on üle-eelmise aasta kolmekordne keskmine palk, 2011. aastal oli hüvitise ülempiir 2156 eurot ja ja 2012. aastal 2143,41 eurot. Kui vanem nimetatud aastal töötas, kuid tema keskmine sissetulek oli väiksem kui alampalk, makstakse vanemahüvitist alampalga määras.

Lisaks laste väärtustamisele aitavad peredele suunatud toetused leevendada laste vaesust. Poliitikauuringute Keskus PRAXIS 2007. aasta analüüs „Peredele suunatud rahaliste toetuste mõju vaesuse leevendamisele Eestis“ näitas, et riiklikud peretoetused, vanemahüvitis ja tulumaksusoodustused (suurem tulumaksutagastus vastavalt laste arvule) kokku vähendasid aastatel 2000–2007 suhtelisest vaesuspiirist allpool elavate laste osakaalu peaaegu kolmandiku võrra (ligi 20 tuhat last) ehk suurusjärgus 8–10 protsendipunkti. Toetused on enim vähendanud paljulapseliste perede vaesust, mõnevõrra väiksem mõju on olnud üksikvanemaga peredele. Kõige enam on vaestele leibkondadele suunatud kolme- ja enamalapselise pere toetust, järgnevad üksikvanema lapse toetus, lapsehooldustasu ja vanemahüvitis.

6.4.4 Toetused puudega inimestele

Puudega inimeste sotsiaaltoetuste suurus on võrreldes eelmise aruandeperioodiga muutunud. Puudega lapse toetust makstakse igakuiselt keskmise, raske või sügava puudega lapsele kuni lapse 16-aastaseks saamiseni. Toetus on ette nähtud puudest tingitud lisakulude hüvitamiseks ja rehabilitatsiooniplaanis ettenähtud tegevusteks: keskmise puudega lapsele 270% sotsiaaltoetuste määrast (2012. aastal 69,04 eurot), raske või sügava puudega lapsele 315% sotsiaaltoetuste määrast (2012. aastal 80,55 eurot).

Puudega vanema toetust makstakse igakuiselt kuni 16-aastast last ja põhikoolis, gümnaasiumis või rakenduskõrgkooli kutseõppe tasemeõppes õppivat kuni 19-aastast last kasvatavale puudega üksikvanemale või ühele puudega abikaasast, üksi kasvatavale puudega võõrasvanemale, üksi kasvatavale puudega eestkostjale ning üksi kasvatavale puudega isikule, kui temaga on sõlmitud sotsiaalhoolekande seaduse alusel kirjalik perekonnas hooldamise leping. Puudega vanema toetuse suurus on 75% sotsiaaltoetuste määrast (2012. aastal 19,18 eurot).

Õppetootust makstakse igakuiselt mittetöötavale puudega õppurile, kes õpib gümnaasiumi 10.–12. klassis, kutseõppeasutuses või kõrgkoolis ja kellel on puudest tingituna õppetööga seotud lisakulutusi. Õppetootust ei maksta juuli- ja augustikuu eest. Õppetootuse suurus on 25–100% sotsiaaltoetuste määrast ning seda makstakse vastavalt tegelikele lisakulutustele (2012. aastal 6,39–25,57 eurot).

Rehabilitatsioonitoetust makstakse 16–65-aastasele puudega isikule majandustegevuse registris registreeritud rehabilitatsiooniteenuse osutajalt rehabilitatsiooniteenuse saamiseks.

Rehabilitatsioonitoetust makstakse tegelike rehabilitatsioonikulude osaliseks hüvitamiseks kuni 200% sotsiaaltoetuste määrast kalendriaasta jooksul (2012. aastal 51,14 eurot).

Puudega üliõpilast, kelle füüsiline või psühhosotsiaalne seisund takistab tal teistega võrdselt osalemast õppeprotsessis, toetatakse tema puudest tingitud takistuste vähendamiseks vajalike teenuste saamisel. Toetust makstakse lähtuvalt puude liigist, astmest ja õppekoormusest. Üliõpilasel on võimalus kaks korda õppeaastas, kokku 10 kuuks, taotleda toetust tugiteenusteks, mis toetavad kõrghariduse omandamist: viipekeele tõlgi kasutamine õppetöös (kuni 510 eurot kuus), isikliku abistaja teenus (kuni 95 eurot kuus), õppematerjali paljundamine (kuni 30 eurot kuus) ja transporditeenus (sh sotsiaaltransport, invataks) (kuni 95 eurot kuus). Lisaks on võimalik taotleda ühekordselt toetatavaid teenuseid: abiõpetaja kaasamine auditoorses töös, logopeedi teenus, spetsiaalsete riiete ja jalanõude soetamine, psühholoogiline nõustamine, psühhoteraapiateenus. Toetusfondi aasta eelarve ca 150 000 eurot.

6.4.5 Lapsehoiuteenus

Alates 01.01.2007 on sotsiaalhoolekande seaduses uue sotsiaalteenusena reguleeritud lapsehoiuteenus. Uus teenus sai alguse Euroopa Ühenduse algatuse EQUAL 2005.–2007. aasta projektist „Lapsed hoitud, emad tööl“, mille vahenditest koolitati ja aidati tööle esimesed 30 kutselist lapsehoidjat. Paralleelselt projektiga loodi kutsekvalifikatsioonisüsteem. 2005. aastal kinnitati lapsehoidja kutsestandard (lapsehoidja II ja III), koostati kutsestandardist lähtuv õppekava ja korraldatakse asjakohaseid koolitusi.

Lapsehoiuteenus on lapse seadusliku esindaja või lapse hooldaja toimetulekut või töötamist toetav teenus, mille osutamise vältel tagab nimetatud isikute asemel lapse hooldamise, arendamise ja turvalisuse lapsehoiuteenuse osutaja. Lapsehoiuteenuse reguleerimise eesmärk on laste turvalisuse suurendamine sel ajal, kui nad on võõra inimese hoole all. Seaduses sätestatakse nõuded laste arvule, keda üks lapsehoidja võib korraga hoida, teenuse osutamise ruumidele, lapsehoidja ettevalmistusele jm. Lapsehoiuteenuse osutaja peab vastama kehtestatud nõuetele ja tal peab olema tegevusluba, kui teenust rahastab riik või kohalik omavalitsus. Kui lapsevanem ostab teenust teenuse osutajalt, kellel ei ole tegevusluba, peab ta ise hindama teenuse tingimuste sobilikkust oma lapsele. Lapsehoiuteenuse eest maksab peamiselt lapsevanem.

2007. aastal kehtestati sotsiaalhoolekande seaduses laste turvalisuse huvides miinimumnõuded lapsehoiuteenusele ning hakati koguma statistikat lapsehoiuteenuse kohta. 2007. aastal maksis riik raske või sügava puudega lapse lapsehoiuteenuse hüvitist 165 eurot lapse kohta aastas. Alates 2008. aastast on hüvitise suurus 371 eurot aastas. Riigi poolt rahastatud lapsehoiuteenuse hüvitist saab taotleda kohalikust omavalitsusest, kus sõlmitakse ka teenuse kasutamiseks kolmepoolne leping lapsevanema, omavalitsuse ja teenusepakkuja vahel. Lapsevanemad saavad valida endale sobiva teenusepakkuja ning sobiva teenuse vormi (asutuses, lapse kodus, päevase või ööpäevase jne). Euroopa Sotsiaalfondi abiga toetati aastatel 2010–2011 viit projekti, mille raames pakutakse lapsehoiuteenust lapsevanematele, kes soovivad tööle asuda. Lapsehoiuteenuse kasutamine suureneb iga aastaga.

Laste ja perede arengukava 2012–2020 näeb ette mitmeid tegevusi, mis on suunatud

lapsehoiuteenuse arendamisele. Kavandatud on tegevusi laste (sh erivajadusega ja puudega laste) päevahoiu pakkujate jõustamiseks ja teenuse kättesaadavuse tõhustamiseks, päevahoiu kvaliteedi tõstmiseks ning informatsiooni kogumiseks ja süstematiseerimiseks laste päevahoiu pakumisest ja vajadustest ülevaate saamiseks.

Vt lisa, tabel 15: Lapsehoiuteenust saanud lapsed (2008–2011).

7. HARIDUS, VABA AJA JA KULTUURITEGEVUS (artiklid 28, 29 ja 31)

7.1 Haridus, sh kutseõpe (artikkel 28)

7.1.1 Koolieelne haridus

Eesti lapse haridustee algab alusharidusest, mille eesmärgiks on toetada lapse individuaalsust, loovust ja mängu kaudu õppimist ning luua eeldused edukaks edasijõudmiseks igapäevaelus ja koolis. Lapse heaolu ja arengu eest enne kooli vastutab lapse perekond, kes vajadusel võib taotleda alushariduse ja hoiu võimaldamiseks lapsele kohalikust omavalitsusest kohta koolieelses lasteasutuses, kas munitsipaal- või eralasteaias. Valla- või linnavalitsuse kohustus on luua kõigile 1,5–7-aastastele lastele, kelle elukoht on antud valla või linna haldusterritooriumil ning kelle vanemad seda soovivad, võimaluse käia teeninduspiirkonna lasteasutuses (koolieelse lasteasutuse seadus § 10 lg 1). Eelkooliealistele lastele on tagatud ravikindlustus ja seeläbi üldarstiabi ning eriarstiabi kättesaadavus. Laste regulaarne ennetav tervisekontroll, mille käigus hinnatakse nii laste füüsilist kui vaimset arengut, kuulub perearsti, pereõe ja tervishoiutöötajate kohustuste hulka. Laste erivajaduste varajane märkamine ja toetamine alushariduses on oluline edasiste haridus-, sotsiaal- ja terviseprobleemide ennetamiseks ning koolist väljalangevuse vähendamiseks. Tugispetsialistide (logopeedide ja eripedagoogide) ametikohtade arv koolieelsetes lasteasutustes on suurenenud 2008–2012. a 9% võrra, ametikohad on loodud 64%-s koolieelses lasteasutuses. Lisaks nõustavad piirkonna nõustamiskeskused lapsevanemaid, õpetajaid ja kohalike omavalitsuste spetsialiste eripedagoogilistes, psühholoogilistes ja sotsiaalpedagoogilistes küsimustes.

Vastavalt Euroopa Komisjoni raamdokumentidele on alushariduse ja hoiu kvaliteet ning kättesaadavus oluline EL 2020 eesmärkide saavutamiseks nii varajase koolist väljalangevuse kui vaesuse vähendamisel. Lissaboni strateegiast tulenevalt on Eestil eesmärk, et 2020. aastaks osaleb alushariduses 95% kõigist 4-aastastest kuni koolimineku eas lastest. 2008 – 2012 on laste võimalused lasteaias alusharidust omandada suurenenud. 4 – koolimineku eas laste osalus alushariduses (98%) ületab EL keskmist näitajat (92%) ja on võrreldes 2008. a-ga suurenenud 2% võrra ning laste arv ligi 5000 lapse võrra. Viimase viie aasta jooksul on Eesti riik toetanud kohalikke omavalitsusi uute lasteaiakohtade loomisel ja lasteaedade renoveerimisel 49 milj euro ulatuses EL struktuurfondide vahenditest. Kulutused alusharidusele Eestis moodustavad 1,03% SKPst, mis on ligilähedane protsent võrreldes Põhjamaadega.

Eestis on 644 koolieelset lasteasutust ja 295 lapsehoidu (2012/2013 EHISE ja Sotsiaalministeeriumi andmed). Alushariduses ja lapsehoius osaleb 85% 1,5 – 3-aastastest lastest ja alushariduses 98% 4 – 6-aastastest lastest, kokku 69 605 last. Koolieelse lasteasutuse riiklik õppekava (2009) soodustab lapsest lähtuvate aktiivõppe meetodite: *Step by Step* (Hea Algus),

Montessori, Waldorf, Reggio Emilia, keelekümbel-, avastus-, ettevõtlus- ja õuesõppe rakendamist. Muu koduse keelega lastele võimaldatakse riigi toel eesti keele õpet alates 3. eluaastast, samuti on väljaarendamisel meetodikad eesti lastele võõrkeele õpetamiseks enne kooli.

Suurt rõhku pööratakse Eesti lasteaedades väärtuskasvatusele, sh laste heaolu ja turvalisuse toetamisele ning kiusamise ennetamisele, soodustades lastes ja peredes sallivust, hoolivust, austust ja julgust. 2010 – 2014 toetab Haridus- ja Teadusministeerium Taani *Save the Children* ja Eesti Lastekaitse Liidu koostööprojekti „Kiusamisest vaba lasteaed“, millega on tänaseks liitunud pooled Eesti lasteaedadest. Laste tervisekäitumine ja tervisekasvatus on olulised teemad lasteaedade õppe- ja kasvatustegevustes, Tervist Edendavate Lasteaedade võrgustikku kuulub kolmandik Eesti lasteaedadest. OECD 2012. a avaldatud ülevaate „Starting Strong III: A Quality Toolbox for Early Childhood Education and Care“ alusel saab väita, et Eestis on võrreldes OECD riikide keskmisega lasteaiarühmas töötavate täiskasvanute kohta vähem lapsi, näitaja 1:8 aluseks on võetud lasteasutuse rühmas töötavate töötajate arv (Eesti puhul 3 töötajat rühmas) ja rühmas olevate laste maksimaalne arv (Eesti puhul maksimaalselt 24 last rühmas).

Haridus- ja Teadusministeeriumis on koostöös sidusgruppidega koostamisel alushariduse arengukontseptsioon aastateks 2014–2020, et parandada alushariduse kättesaadavust ja kvaliteeti. Oluline on alushariduse seadusandluse arendamine, täpsustamaks alushariduse finantseerimist, kohalike omavalitsuste vastutust ja paindlikke alushariduse ja hoiuvormide loomist lähtuvalt laste ning perede vajadustest. Kvaliteedi parandamiseks on oluline järgnevalt aastatel arendada õpetajaharidust, õppevara (sh digitaalset), laste varast keeleõpet, süsteemi laste erivajaduste varajaseks märkamiseks ja toetamiseks.

Soovitus 43c. Komitee julgustab Eestit hindama neid tegevusi, mis tooks lapsi kooli, vähendamaks väljalangenute hulka ja kavandama asjakohaseid strateegiaid.

7.1.2 Koolikohustus

Koolikohustuslik on laps, kes jooksva aasta 1. oktoobriks saab seitsmeaastaseks. Õpilane on koolikohustuslik põhihariduse omandamiseni või 17-aastaseks saamiseni. Koolikohustuse täitmise ja koolikohustuslike laste arvestamise korda reguleeritakse õigusaktidega. Eestis elavate välisriikide kodanike ja kodakondsuseta isikute lapsed, välja arvatud välisriikide esindajate lapsed, kuuluvad koolikohustuse alla (haridusseadus § 8). Koolikohustust ei loeta täidetuks, kui koolikohustuslik laps ei ole kantud ühegi kooli nimekirja või puudub õppes põhjuseta.

01.09.2010 hakkas kehtima uus põhikooli- ja gümnaasiumiseadus, kus sätestatakse mitmed punktid, täpsustamaks erinevate osapoolte (lapsevanem, kool, kohalik omavalitsus) ülesandeid koolikohustuse täitmistagamiseks. Seaduse järgselt on vanem on kohustatud võimaldama ja soodustama koolikohustuse täitmist, looma koolikohustuslikule õpilasele kodus õppimist soodustavad tingimused ja õppes osalemise eeldused, tegema koostööd kooliga. Lapse koolikohustuse täitmist takistavate probleemide korral kasutama kooli või kohaliku omavalitsuse pakutavaid meetmeid ning vajaduse korral ka ise taotlema meetmete rakendamist koolikohustuse täitmise tagamiseks.

Kui vanem ei täida ülalnimetatud kohustusi, on kohalik omavalitsus kohustatud kasutusele võtma vajalikud meetmed lapse õiguste kaitsmiseks. Vanemat võidakse karistada rahatrahviga kuni 200 trahviühikut (~ 800 eurot), kui tema koolikohustuslik laps ei ole kantud ühegi kooli nimekirja või on ühe õppeveerandi jooksul põhjendamata puudunud rohkem kui 20% õppetundidest. Vanemat ei karistata, kui ta on koolilt või omavalitsuselt taotlenud koolikohustuse täitmise tagamiseks meetmete rakendamist, on rakendatavate meetmetega nõustunud ja rakendamisel ka aktiivselt osalenud. Eesmärgiga mõjutada õpilasi kooli kodukorra kohaselt käituma, teistest lugu pidama ning koolikohustust täitma, võib koolis õpilase suhtes rakendada põhjendatud, asjakohaseid ja proportsionaalseid tugi- ja mõjutusmeetmeid.

7.1.3 Alternatiivsed võimalused hariduse omandamiseks

Õpilasele, kes tervises seisundist tulenevalt vajab koolis pidevat jälgimist või abistamist, rakendatakse nõustamiskomisjoni soovitusel ning vanema nõusolekul ühe õpilase õpetamisele keskendatud õpet. Tulenevalt tervislikust seisundist võib koolikohustust täita ka koduõppes. Haiglas viibivatele lastele viiakse läbi haiglaõpet. Kool võib arvestada kooli õppekava välist õppimist või tegevust, sealhulgas õpinguid mõnes teises üldhariduskoolis koolis õpetatava osana, tingimusel et see võimaldab õpilasel saavutada kooli või individuaalse õppekavaga määratletud õpitulemusi.

Põhi- ja keskkoolidest on võimalik omandada 17-aastastel ja vanematel isikutel (erandkorras nõustamiskomisjoni soovitusel noorematel isikutel) ka mittestatsionaarses õppes. Õppekoormus nädalas on 24 tundi. Mittestatsionaarses õppes võib õppida ka üksikuid õppeaineid. Üksikuid õppeaineid õppiva õpilase koormus määratakse kindlaks igaks õppeaastaks eraldi individuaalse õppekavaga. Põhikooli- ja gümnaasiumi on võimalik lõpetada ka eksternina.

Väljalangevusega seotud probleeme vaadeldakse EHISE põhjal, mis sisaldab andmeid iga õppuri kohta. EHISE andmete analüüs on juhtumipõhine ning väljalangevuse ja õpingute katkestamisega seotud näitajaid kogutakse õppetase ja vanuse lõikes.

Koolikohustuslikus eas kooli poolel jättnute arv on Eestis viimastel aastatel pidevalt vähenenud. Kui 2005./06. õppeaastal katkestas põhikooli üle 900 koolikohustusliku lapse (0,7% õpilastest), siis 2011./12. õppeaastal oli vastav näitaja 0,2% ehk 279 õpilast. Statsionaarses õppes neist õppis 192, mittestatsionaarses õppes 69 õpilast. Suurem katkestajate osakaal on 3. kooliastmel poiste hulgas, ulatudes 0,8%-ni. Väljalangejate osakaal gümnaasiumiastmes statsionaarses õppes on püsinud viimastel aastatel 1% juures; 2011./2012. õppeaastal langes gümnaasiumiastmelt välja 359 õpilast (1,4%). Saamaks andmeid, mida iga õpingute katkestamine Eesti riigile ja ühiskonnale maksma läheb ning kui suur on vahe õpingute katkestamisega seotud kulude ja katkestamise ennetamiseks tehtavate meetmete kulude vahel, viidi aastatel 2010-2011 läbi uuring „Õpingute ebaõnnestumise kulud Eestis“.

7.1.4 Klassikursuse kordamine ja koolist väljalangemine

Soovitus 43a. Komitee julgustas Eestit uurima klassi kordamise ning koolist väljalangemise ja puudumise põhjusi ning võtma uurimistulemustele toetudes meetmeid nende probleemide lahendamiseks.

Kvalitatiivset teavet koolikohustuse mittetäitmise ja klassikursuse kordamise kohta on kogutud ja analüüsitud riikliku järelevalve käigus. Koolikohustuse täitmisega seotud meetmed on olnud mitmel aastal üheks riikliku järelevalve prioriteediks. 2003. aastal korraldas Haridus- ja Teadusministeeriumi järelevalveosakond riikliku järelevalve koolist nii põhjendamata kui põhjusega puudumiste kohta ülevaate saamiseks. Need on olnud aluseks edasiste meetmete väljatöötamiseks ja rakendamiseks koolikohustuse täitmise tagamisel. 2004.–2005. aasta järelevalve käigus vaadeldi muu hulgas ka koolikohustuse täitmist ja puudumiste üle arvestuse pidamist koolides. 2005.–2006. õppeaastal olid üldhariduse riikliku järelevalve prioriteetideks puudulike veerandihinnetega õpilaste toetamine ja tugisüsteemide rakendamine ning koduõppe rakendamine.

2005. aastast on klassikursuse kordamine lubatud vaid erandjuhul, klassikursust ei jäeta kordama lihtsustatud riikliku õppekava (abiõppe õppekava) ja toimetuleku riikliku õppekava järgi õppivaid õpilasi ning gümnaasiumiastmel õppivaid õpilasi. Lisaks peab õpilasele igal juhul andma võimaluse järelevastamiseks, kui õpilane on oma suulise vastuse, kirjaliku või praktilise töö eest saanud hindeks „puudulik“ või „nõrk“. Kui õpilasele on koostatud individuaalne õppekava, arvestatakse hindamisel individuaalses õppekavas sätestatud erisusi. Hindamise korraldus koolis ja hindamise alused peavad olema teatavaks tehtud õpilastele ja nende vanematele ning avalikustatud kooli kodulehel.

Eestis on korraldatud arvukalt uuringuid seoses koolikohustuse täitmise probleemidega, sh viis Riigikontroll 2002. ja 2006. aastal läbi auditid sellel teemal. Projekti „Koolist väljalangemise ennetamine õpilaste sotsiaalse toimetuleku tõstmise kaudu“ uuring 2009–2012 tõi probleemina välja, et sagedamini pärinevad riskilapsed üksikvanema perest, nende kodune olukord on tasakaalustamata, neil on sagedased peretülid, pea pooltel riskilastel olid kodus aeg-ajalt joomingud ning vanematel napib lastele aega.

Soovitus 43b. Komitee soovitas Eestil kaaluda kooli õppekava kohandamist erinevate vajadustega õpilaste jaoks ja arendama tegevusi, mis tooks lapsi kooli, vähendamaks väljalangenute hulka.

Seadusest tulenevalt võib kool või teha õpilast õpetades muudatusi või kohandusi õppeajas, õppesisus, õppeprotsessis ja õppekeskkonnas. Kui muudatuste või kohandustega kaasneb nädalakoormuse või õppe intensiivsuse oluline kasv või kahanemine võrreldes kooli õppekavaga või riiklikes õppekavades sätestatud õpitulemuste vähendamine või asendamine, tuleb õpilasele koostada individuaalne õppekava. Kui haridusliku erivajadusega õpilasele koostatud individuaalse õppekavaga nähakse ette riiklikus õppekavas sätestatud õpitulemuste vähendamine või asendamine või kohustusliku õppeaine õppimisest vabastamine, võib individuaalset õppekava rakendada nõustamiskomisjoni soovitusel. Individuaalse õppekava järgi õpivad kõik toimetuleku- ja hooldusõppel olevad õpilased. Individuaalse õppekava koostamisel kaasatakse õpilane või vanem ning vajaduse kohaselt õpetajaid ja tugispetsialiste.

Põhikooli- ja gümnaasiumiseadusest tulenevalt peavad õpetajad jälgima õpilase arengut ja toimetulekut koolis ning vajaduse korral kohandama õpet õpilase vajaduste kohaselt. Õpilase

võimete ja annete arendamiseks tuleb koolis selgitada välja õpilase individuaalsed õpivajadused, valida sobivad õppemeetodid ning korraldada vajaduse korral diferentseeritud õpet. Kool peab tagama õpilasele, kellel tekib ajutine mahajäämus eeldatavate õpitulemuste saavutamisel, täiendava pedagoogilise juhendamise väljaspool õppetunde. Õpilasele tuleb tagada vajadusel tugispetsialistide - eripedagoogi, psühholoogi ja sotsiaalpedagoogi teenus. Tugispetsialistide teenuse rakendamiseks loob võimalused kooli pidaja ning selle korraldab direktor. Riikliku struktuurivahendite kasutamise strateegia 2007–2013 raames on kõikides maakondades ja suuremates linnades loodud piirkonna õppeasutusi teenindavad 18 tugikeskust (õppenõustamiskeskused), mis korraldavad laste arenguliste erivajaduste varajaseks märkamiseks ja individuaalse arengu toetamiseks psühholoogilise, eripedagoogilise, logopeedilise ja sotsiaalnõustamise teenuse osutamist lastele, noortele, lastevanematele, õppeasutuste pedagoogidele, spetsialistidele ja kohaliku omavalitsuse ametnikele, samuti osutavad nad õpiabi.

Iga üldhariduskool peab korraldama õpilaste teavitamise edasiõppimisvõimalustest ja tööturu üldistest suundumustest ning tagama karjääriteenuste (karjääriõpetus, -info või -nõustamine) kättesaadavuse. Tuge karjääriteenuste osutamisel pakuvad koolidele noorte teabe- ja infokeskused, mis enamasti töötavad lõimitult õppenõustamiskeskustega.

7.1.5 PISA testi tulemused 2012. aastal

2012. a uuringu peamine hindamisvaldkond oli matemaatika, väiksemas mahu hinnati lugemist ja loodusteadusi. Eesti põhikooliõpilaste tase on maailma parimate seas ja Euroopa absoluutses tipus. Tulemused on paranenud võrreldes nii 2006. kui ka 2009. aastaga. Näiteks loodusteadustes jagab Eesti Euroopas 1.-2. kohta koos Soomega. Eesti põhikool on väga kõrgel tasemel, vähemvõimekate õpilaste areng on hästi toetatud. Euroopa riikidest on Eestis kõige vähem nõrkade oskustega 15-aastaseid noori. Eestis puudub hariduslik kihistumine, haridussüsteem on ühtlane ning egalitaarne. Vt lisa, tabel 20: Eesti koht PISA uuringus osalenud riikide järjestuses keskmiste tulemuste alusel.

7.1.6 Õpilaskodude programm

Riikliku õpilaskodude programmiga alustati 2002. aastal ning see hõlmab munitsipaal- ja erakoolide juures asuvaid õpilaskodusid ja seal riiklikult toetatavaid kohti, mis on mõeldud toimetulekuraskustega perede lastele, enamasti lastele, kelle pered ei suuda toetada lapsi koolikohustuse täitmisel ning kellel puuduvad kodus vajalikud õppimistingimused. Programmi raames on tegevuse käivitanud üle 40 õpilaskodu. Alates 2011. aastast toetatakse riigieelarvest õpilaskodu programmi raames ligi 700 õpilase ülalpidamist õpilaskodus 2000 euroga aastas. Raha eraldatakse kooli pidajale iga õpilase kohta ning saadud kogusummast kaetakse laste arvuga proportsionaalses ulatuses õpilaskodu majanduskulud, õpilase toitlustamiskulud, õpilaskodu personalikulud ning vastavalt kooli võimalustele ka õpilaste arengut toetavate tegevuste kulud (nt huviringid). Igal aastal toetatakse õpilaskodude programmi riigieelarvest ligikaudu 1,34 miljoni euroga.

7.1.7 Tasuta koolitoid ja õppevahendid

Alates 2002. aastast tagati tasuta koolilõuna 1.–4. klassi õpilastele, alates 2006. a jaanuarist eraldatakse riigieelarvest kõigile põhikoolidele toetust koolitoidu eest tasumiseks põhikooli lõpuni tänu millele kõik põhikooli astme õpilased saavad koolitoidu programmi raames tasuta sooja lõuna. Koolieelsetes lasteasutustes ja üldhariduskoolides on rakendunud tasuta koolipiima ja koolipuuvilja programmid. Alates 2007. aasta 1. septembrist eraldatakse kooli pidajatele riigieelarvest toetust, mis võimaldab tagada põhiharidust omandavatele õpilastele õppekava täitmiseks vajalikud õpikud, töövihikud, tööraamatud, töölehed jm õppevahendid tasuta (varem finantseeriti eelkõige lastevanemate poolt), gümnaasiumiõpilastele võimaldatakse tasuta õpikud. 2010. aastal eraldati kohalikele omavalitsustele õppevahendite soetamiseks toetust üle 5 miljoni, 2011. aastal üle 8 miljoni euro aastas.

7.2 Hariduse eesmärgid (artikkel 29)

7.2.1 Üldharidussüsteemi arengukava 2007–2013

Haridus- ja Teadusministeeriumi välja töötatud üldharidussüsteemi arengukava kohaselt on üldharidussüsteem avatud ja paindlik, suudab reageerida ühiskonna ja indiviidi muutuvale nõudlusele ning on avatud rahvusvaheliseks koostööks. Juurdepääs õpivõimalustele ja hariduskohustuse täitmine on tagatud õppekohtade olemasolu, tugisüsteemide ja õppe individualiseerimisega; kvaliteetse õppe kättesaadavus ei sõltu vanusest, etnilisest kuuluvusest, elukohast, sotsiaalmajanduslikust taustast, tervisest ega hariduslikest erivajadustest. Arengukava näeb ette, et õppe kvaliteet on tänu pädevatele õpetajatele, kaasaegsele õppekavale ja õpikeskkonnale, asjatundlikule juhtimisele ning asjakohasele kvaliteedihindamise süsteemile kõrge. Õpetajakoolitus (sh täienduskoolitus) tagab õpetaja professionaalse arengu kogu karjääri vältel; palgakorraldus toetab õpetajaameti kõrget mainet. Arengukava kohaselt on haridusasutuses kesksel kohal laps/õpilane. Et toetada iga õppuri haridusteed, arvestatakse õppekorralduses ja õppe sisu kujundamisel õppijate erinevaid vajadusi ja võimeid. Toimivad info- ja nõustamissüsteemid, hariduslike erivajadustega õpilastele on loodud tarvilikud tugisüsteemid. Neile, kes on õpingud katkestanud, on loodud võimalused õpingute jätkamiseks. Üleminekud lasteaiast kooli, ühelt haridustasemelt teisele on sujuvad, õppekorraldus võimaldab paindlikku üleminekut gümnaasiumist kutseõppesse ja vastupidi ning mitteformaalse hariduse arvestamist.

Kavandamisel on Elukesva õppe strateegia 2020, kus määratletakse üldhariduse valdkonna strateegilised eesmärgid kooskõlas kutse- ja kõrgharidusega perioodiks 2014–2020.

7.2.2 Koolivägivalla vähendamine

Soovitus 43e. Komitee julgustab Eestit vastu võtma meetmeid, et edendada vägivallavaba koolikeskkonda.

Perioodil 2008–2013 võeti vastu uus põhikooli- ja gümnaasiumiseadus ning uued riiklikud õppekavad. Seaduse järgi lepatakse igas koolis kokku, kuidas koolipere heaolu ja turvalisust häirivaid olukordi ennetatakse, millised koostöövormid on loodud turvalisuse tagamiseks, kuidas on jagatud vastutus juhtumite lahendamisel ja milline on info liikumine. Samuti koostatakse

kõikides koolides hädaolukorra lahendamise plaan. Selle käigus mõeldakse läbi, kuidas tegutsetakse eri tüüpi hädaolukordades ja väiksemates kooli igapäevatööd takistavate juhtumite korral. Selle toeks on Rocca al Mare Kooli ja Veskimöldre Lasteaia juhtimisel ning koostöös Haridus- ja Teadusministeeriumi, Päästeameti, Demineerimiskeskuse, PPA, Eesti Linnade Liidu ja Eesti Maaomavalitsuste Liiduga õpetajate jaoks koostatud käsiraamat, mitmeid teisi toetavaid materjale ning viidud läbi koolitusi.

Seaduses on nüüdseks sõnastatud pedagoogide õigus rakendada meetmeid õpilaste käitumise suunamiseks. Seadus sätestab, et meetmed peavad olema asjakohased ja proportsionaalsed ning loetleb näidisinimekirja, mida koolid oma vajaduste järgi kohandavad. SA Tartu Ülikooli Kliinikumi Lastefondi eestvedamisel on koostatud õpetajate jaoks metoodilised materjalid „Koos on hea“ ja „Väike heategija – koos õpime tegema head!“, et aidata õpilastel saada teadlikumaks oma käitumisest, neid suunata oma käitumist teadlikumalt jälgima ja pöörama tähelepanu käitumises avalduvatele väärtustele.

Rohkem on hakatud tähelepanu pöörama väärtuskasvatusele. TÜ Eetikakeskuse poolt juhitava programmi „Eesti ühiskonna väärtusarendus 2009-2013“ raames on välja töötatud väärtusmängu metoodika, mis suunab analüüsima igapäevaseid koolielus ette tulevaid olukordi, samuti on koostatud mitmeid kogumikke. 2010 – 2013 Haridus- ja Teadusministeeriumi poolt toetatud Taani Save the Children ja Eesti Lastekaitse Liidu koostööprojekt „Kiusamisest vaba kool“ on kohandatud I kooliastme jaoks. 2013.aastal algab selle rakendamine kõikides maakondades ka kooli tasandil. Uute riiklike õppekavade rõhuasetus kujundavale hindamisele ja üldpädevuste arendamisele ning varasemast suurem probleemipõhise, uurimusliku, õuesõppe, keelekümblusmetoodika jm õpilast aktiveeriva õppe kasutamine aitab kaasa rahuliku ja sõbraliku suhtluskeskkonna kujunemisele.

7.2.2.1 Projektid

Lastekaitse Liit alustas 2001. aastal sihipärase koolivägivalla ja -kiusamise ennetus- ning teavitustööga projektiga „Ei vägivallale“, mil tegevustesse kaasati põhikooliastme õpilasi, kes täiskasvanud juhendaja abil moodustasid projektimeeskonnad ja alustasid oma koolides vägivallavastast tegevust. Praeguseks on projektist kasvanud programm, mille eesmärk on teavitada avalikkust laste vastu suunatud koolivägivalla ja -kiusamise olemusest ja levikust ning selle ennetamise ja sekkumise võimalustest. Programm „Ei vägivallale“ hõlmab endas erinevatele sihtgruppidele suunatud alaprojekte, -programme ja muid tegevusi, nt projekt „Võitlus koolikiusamisega“ ja „Koolirahu programm“. Edendatakse erinevaid koolivägivalda ja -kiusamist ennetavaid ja sekkuvaid metoodikaid, nt ühise mure meetod, sotsiaalteatri metoodika. Korraldatakse seminare, koolitusi ja konverentse ning antakse välja erinevaid infomaterjale. Lisaks toimuvad kampaaniad, konkursid ja muud avalikkusele suunatud sündmused. Keskendutakse nii õpilaste kui ka õpetajate heade suhete arendamisele ja suhtlusoskuste parandamisele. Olulisel kohal on ka isiklike toimetulekuoskuste õppimine.

1999. aastal algatati Eesti Noorsootöö Keskuse eestvedamisel koostöös MTÜga Noorteühing Tugiõpilaste Oma Ring Eestis (TORE), MTÜga Noorteühing Eesti 4H ja Eesti Õpilasmavalitsuste Liiduga Eestis „Koolirahu programm“. Järgnevate tegevusaastate jooksul

liitusid programmiga erinevate tegevuste näol Eesti Politsei, Lastekaitse Liit, Eesti Gaidide Liit, Noored Kotkad, Euroopa Noored, UNICEF, Eesti Naabrivalve, Eesti Noorteühenduste Liit. Alates 2008. aastast on koolirahu programmi eestvedajaks Lastekaitse Liit. Käesolevaks ajaks on kasvanud nii koostööpartnerite kui ka liitunud koolide arv, praegu 60 üldhariduskooli. Koolirahu programm toetab kooli enese initsiatiivi koolikeskkonnast tulenevate probleemide lahendamisel, propageerides rõõmsameelset ja turvalist koolikeskkonda, kus kõigil on meeldiv olla. Programm on suunatud õpilastele, õpetajatele ja ülejäänud koolipersonalile, samuti lastevanematele ning erinevatele koolikeskkonnaga seotud huvigruppidele. Programmi veebileht on www.koolirahu.eu. Lastekaitse Liidu programm „Kiusamisest vaba lasteaed” alustas katseprojektina 2010. aastal 10s Eesti lasteaia. Praeguseks on projektiga liitunud 43 lasteaeda, kaasates 84 lasteaiaühema 2016 lapsega. 2012. aasta lõpuks oli igas maakonnas välja kujunenud üks lasteaed ja Tallinna linnas kaheksa lasteaeda, kes on metoodikakeskuseks, et olla valmis projekti „Kiusamisest vaba lasteaed” üldiseks laienemiseks üle Eesti aastatel 2013–2014. Lasteaialaste seas kiusamisvaba käitumiskultuuri loomine on oluline ka hilisema koolivägivalda ennetamiseks. 2013. aastal kohandati Eesti jaoks sama programmi metoodika esimese kooliastme jaoks ning 2013/2014. õ.a piloteeritakse „Kiusamisest vaba kooli“ metoodikat kõikides maakondades, kokku 23 kooli esimeses kooliastmes.

SA Kiusamisest Vabaks eestvedamisel piloteeriti 2013. aastal 20s Eesti koolis Turu Ülikooli teadlaste poolt välja töötatud KiVa programmi.

7.2.2.2 Põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse muudatused

Eesmärgiga kujundada turvaline õpikeskkond üldhariduskoolides ning ennetada ja vähendada koolivägivalda on põhikooli- ja gümnaasiumiseadusesse sisse viidud ja jõustunud järgmised muudatused: 1) põhiharidust omandavatele kasvatusraskustega õpilastele on võimalik moodustada eriklasse alates 2. kooliastmest; 2) kehtestatud on klassitäitumuse ülemine piirnorm – kuni 24 õpilast (kuid seda piirnormi on õigus tõsta hoolekogu otsusega, kuhu kuuluvad lastevanemate ja kogukonna esindajad); 3) täpsustatud kooli kohustused vaimse ja füüsilise turvalisuse tagamisel; 4) arenguvestlused on muudetud kohustuslikuks; 5) kooli sisehindamine on muudetud kohustuslikuks. Täiendatud või koostatud on järgmised haridusministri määrused: 1) kasvatusraskustega õpilaste klassi moodustamise tingimused ja kord; 2) arenguvestluse läbiviimise tingimused ja kord; 3) õpilase hindamise, järgmisse klassi üleviimise ning klassikursust kordama jätmise alused, tingimused ja kord; 4) individuaalse õppekava koostamise ja läbiviimise kord. Samuti on suurendatud finantseerimist koolides vajalike tugisüsteemide rakendamiseks.

7.2.3 Väikekoolid

Soovitus 43g. Komitee julgustab Eestit kaaluma õiguskantsleri maakoole puudutavate soovitude täitmist.

Uus, 2008. aasta jaanuaris rakendunud üldhariduse finantseerimise mudel toetab kodulähedase algkooli säilimist ning arvestab väikekoolide, saartel asuvate koolide ja põhikoolide finantseerimisel õppekava läbiviimiseks vajaminevate kuludega ning seega võimaldab uus rahastamismudel ühtsel tasemel koolituse tagamist.

7.3 Vaba aja, huvi- ja kultuuritegevused (artikkel 31)

Laste otsustusprotsessides osalemise kohta vt punkt 3.3.1.

Eestis juhib riiklikul tasandil noorsootöö ja noortepoliitika kavandamist Haridus- ja Teadusministeerium ja rakendamist Eesti Noorsootöö Keskus. Eesmärkide saavutamisel lähtutakse noorsootöö strateegiast aastateks 2006–2013. Programmide, mis on noorsootöö strateegia eesmärkide saavutamiseks rakendatud ning mida järjepidevalt ellu viiakse, on järgmised: 1) noorteühingute toetamine; 2) noorte osaluskogude toetamine; 3) avatud noortekeskuste programm; 4) noorte teavitamine ja nõustamiskeskuste arendamine; 5) noorte tervistava ja arendava puhkuse programm (noorte ja projektlaagrite toetamine); 6) alaealiste komisjonide tegevuse toetamine; 7) Projektikonkursid „Varaait“ noortekeskuste ja huvikoolide tegevusteks vahendite soetamiseks; 8) noortemalevate programm.

Riigilt saavad toetust noorteühingud, kuhu kuulub vähemalt 500 liiget, kellest 2/3 on noored vanuses 7–26 eluaastat ja mis tegutsevad vähemalt kolmandiku maakondade territooriumil.

Eesti riiklikele programmidele ja projektidele lisanduvad osalemine EL noorteprogrammis „Youth in action“ ning noorsootöö kvaliteedi arendamiseks (koolitused, kvaliteedihindamine, seiresüsteem) ja kättesaadavuse suurendamiseks (noortekeskuste ja huvikoolide renoveerimine) Euroopa Sotsiaalfondi (ESF) Euroopa Regionaalarengu Fondi (ERF) vahendite kaasamine. Noorsootöötajate kutse kirjeldamiseks ja omistamiseks on loodud noorsootöötaja kutsestandard.

Huvihariduses osalemise andmed tuginevad EHISEle. Eestis on EHISEs õppekavadega registreerunud üle 400 huvikooli. Sinna kogutakse info vaid huvikoolide kohta, kus huvitegevus vastab huvihariduse standardile ja õppetöö toimub õppekava alusel. EHISE andmetel on osalemine huvihariduses viimase kolme aasta jooksul kasvanud igas vanuserühmas ning 2011/2012. õppeaastal osales 7–26-aastastest noortest huvihariduses 57 534, mis moodustab 17,9% samaealistest noortest. Suuremates linnades (Tallinn, Tartu, Narva, Pärnu) on osalemise määr kõrgem ilmselt tänu sellele, et seal on rohkem huvikoole. Huviliste arvu suurem kasv on toimunud spordivaldkonnas, vähenenud on osalemine tehnikavaldkonnas ning loodus- ja üldkultuurivaldkonnas.

Noorsootöös osalemise uuringu tulemustele tuginedes võib eeldada, et noorteühingutes osaleb umbes 11% 7–26-aastastest noortest (jääb usalduspiiride 5,4% (alumine) ja 25,6% (ülemine) vahele, mis kajastavad võimaliku eksimuse ulatust). Arvutuse aluseks on võetud nende noorte vastuste osakaal, kes osalesid viimase kolme aasta jooksul noorteühingute tegevuses, üritustel, kohtumistel – mõni kord kuus, 1–2 korda nädalas, üle 3 korra nädalas. Suurenenud on noorsootöös osalejate arv, seda peamiselt noortekeskuste ja huvikoolide arvu suurenemise arvel.

Noorte huvitegevus nii kultuuri- kui spordivaldkonnas ning igakülgne loovuse stimuleerimine on üks Kultuuriministeeriumi töö peamisi prioriteete. Riigisisene koostöö selles vallas on üldiselt hea ning põhiprobleemid ideede elluviimisel on sageli seotud rahastamisvõimalustega. Käesoleval ajal tegeletakse peamiselt juba rakendunud programmide jätkamisega. Alates 2003. aastast on ellu viidud mitmeid programme noorte kultuuritegevuse arendamiseks ja

toetamiseks. Samuti toetatakse Eesti autorite lasteraamatute ja lastele määratud ajakirjanduse väljaandmist. Programmi „Las laps loeb“, eesmärk on tuua lapsed raamatu juurde sünnist alates. Iga uus ilmakodanik saab riigilt tasuta raamatu, kus leidub lugemist erinevatele vanuseastatele kuni kooliminekuks, tegemist on eesti lastekirjanduse väärtuslike lugudega. „Mõisakoolide riikliku programmi“ eesmärk on endistes mõisahoonetes tegutsevate koolide ja lasteasutuste arendamine paikkondlikeks haridus- ja kultuurikeskusteks. Kultuuriministeeriumi spordivaldkonna eelarvest toetati 2012. aastal ujumise algõpetuse programmi (toetamaks jätkuvalt kehalise kasvatusaainekavas kehtestatud kohustusliku ujumise algõpetuse läbiviimist I kooliastmes) ning Noortesporti toetusprogrammi (spordiklubide, spordikoolide ja spordialaliitude toetamiseks noortega tehtava tulemusliku sporditöö eest). Laste spordiharrastamise statistikat vt lisa, tabel 18.

Eestis on laialdane rahvaraamatukogude võrk 552 raamatukoguga, lisaks veel kooliraamatukogud, mis kõik teenindavad ka noori lugejaid. Raamatukoguteenus on tasuta. Lisaks tegutseb Tallinnas Eesti Lastekirjanduse Teabekeskus, mis korraldab pidevalt lastekirjandust tutvustavaid üritusi lastele, nende vanemaile ja pedagoogidele.

„Eesti Kontserdi“ eestvedamisel toimub koolikontsertide sari, mis hõlmab nii klassikalist muusikat, džässi, rahva- kui ka popmuusikat ning mis on leidnud väga hea vastuvõtu. Samuti on koorilaulul väga oluline koht laste muusikalises kasvatuses. Laste- ja noortekoore osales 2011. a. XI Noorte laulu- ja tantsupeol 776, lauljaid oli 23 820, noorte tantsurühmi oli 430, tantsijaid 6749. Kokku esines sellel peol 33 834 noort lauljat, tantsijat, muusikut ja võimlejat. Teatrivald kehtib hea tava, et riigitoetust saavatel etendusasutustel on repertuaaris vähemalt kaks lastelavastust, mida esitatakse nii statsionaaris kui ka külalissetendustel teistes linnades ja maakonnakeskustes. Riik toetab seda tegevust läbi programmi „Teater maal“, tasudes teatritele etenduste andmisega seotud sõidukulud. 2012. aastal andsid Eesti teatrid lastele ja noortele 1610 etendust, mida külastas 335 646 vaatajat.

7.3.1 Avatud noortekeskuste programm

Avatud noortekeskused on Eestis jätkuvalt olulised piirkondliku noorsootöö korraldamise asutused, mis tegutsevad avatud noorsootöö meetodil ning kus võivad vabatahtlikkuse alusel käia kõik noored. 2010. ja 2011. aastal tegutses riikliku avatud noortekeskuste toetusprogrammi projektikonkursi aruannete põhjal Eestis kokku 210 avatud noortekeskust, 2012. aasta andmetel 227 avatud noortekeskust. Avatud noortekeskuste tegevusi toetati 2010. aastal riigieelarveliste vahenditega summas 4 008 247 krooni. Kogu programmi rahast jagati noortekeskuste projektidele 2011. aastal toetusi 225 225 eurot, 2012. aastal 229 598 eurot. Noortekeskuste tegevust toetatakse lisaks noorte konkurentsivõime suurendamiseks tööturul ja sotsiaalse tõrjutuse vähendamiseks ESFi programmi „Noorsootöö kvaliteedi arendamine“ raames kolme aasta (2010-2013) jooksul tegevuste läbiviimiseks ja koordineerimiseks summas 1 020 490 eurot, mis teeb aasta kuluks keskmiselt 340 163 eurot.

7.3.2 Noorte- ja projektlaagrite programm

Noorte osalemine laagrites on viimastel aastatel olnud stabiilselt 30 000 lähedal vaatamata sellele, et noorte arv Eestis väheneb. Haridus- ja Teadusministeeriumi rahaline toetus on aastate

lõikes mõnevõrra suurenenud: kui 2010. aastal anti projektile „Noorte tervistav ja arendav puhkus” toetust kogusummas 733 194 eurot, siis 2012.aastal toetati projekti 827 874 euroga. Projekti raames on vähemate võimalustega peredest pärit ning hoolekandeesutustes elavatel noortel võimalus osaleda laagrites tasuta. Huvi sotsiaaltuusikute vastu on viimastel aastatel vähenenud, mille peamiseks põhjusteks on perede majanduslike võimaluste mõningane paranemine majanduskriisi järgselt, aga ka laste arvu vähenemine. Kui 2010 toetati 2287 sotsiaaltuusikut, siis 2012 anti neid välja 2185. Laagrite arv on aastate lõikes jäänud stabiilseks. 2010 tegutses Eestis 26 ja 2012 25 Haridus- ja Teadusministeeriumi tegevusloaga noorte püsilaagrit ning vastavalt 77 ja 62 projektilaagrit. Igal aastal viiakse läbi teenusega rahulolu küsitlusi arvestamiseks noorte ettepanekuid laagrite tegevuse mitmekesistamiseks.

7.3.3 Pikapäevakoolide projekt

2007. aastal käivitus riiklikult finantseeritud pikapäevakoolide projekt (aastamaht ligi 646 830 eurot), mis võimaldab õpilastele senisest suuremat valikuvõimalust huvitegevuseks ning pikendada laste järelevalve all viibimise ja juhendatud tegevusega sisustatud aega kuni vanemate tööpäeva lõpuni (kella 18–19ni). Pakutakse ka erinevaid huvitegevusi ning korraldatakse väljasõite ja kultuuriasutuste külastusi. Vajaduse korral saab õpilane ka õpiabi ning korraldatud on laste toitlustamine. 2007. aastal said toetust 54 kooli, mille tulemusena võttis nendes koolides pikapäevatööst osa 65% rohkem õpilasi kui varem. 2008. aastal eraldati vahendeid 59 koolile. Kahjuks ei ole olnud majandussurutise tingimustes võimalik seda projekti jätkata. Pikapäevarühmade finantseerimine toimub praegu kohalike omavalitsuste eelarvest ja osaliselt katavad ka lapsevanemad kulusid (pikapäevatoit). Pikapäevarühmad tegutsesid 2013/2014. aastal 61% põhikooliastmega üldhariduskoolide juures (289 kooli).

8. LASTEKAITSE ERIMEETMED

8.1 Põgenikustaatuses olevad lapsed (artikkel 22)

Aastatel 2009–2013 on Eestis varjupaika taotlenud kokku üheksa saatjata alaealist. Koos vanematega on samal perioodil Eestis varjupaika taotlenud 28 last.

8.1.1 Välismaalasele rahvusvahelise kaitse andmise seadus

Välismaalasele rahvusvahelise kaitse andmise seadus (VRKS) jõustus 01.07.2006. VRKS reguleerib välismaalasele rahvusvahelise kaitse andmise aluseid, rahvusvahelist kaitset taotleva välismaalase ja rahvusvahelise kaitse saanud välismaalase õiguslikku seisundit ning Eestis ajutise viibimise, elamise ja töötamise õiguslikke aluseid, lähtudes välislepingutest ja ELi õigusaktidest. Rahvusvaheline kaitse hõlmab nii pagulasseisundit, täiendava kaitse seisundit kui ka ajutist kaitset.

Eraldi sätted on VRKS-s saatjata alaealise varjupaigataotluse menetlemise ja vastuvõtmise kohta. Saatjata alaealine välismaalane on täna kehtiva regulatsiooni kohaselt alla 18-aastane välismaalane, kes saabub või on saabunud Eestisse ilma vanema või eestkostjata või kes jääb Eestis viibides ilma vanema või eestkostjata ilma vanema, eestkostja või muu vastutava täisealise isikuta või kes jääb Eestis viibides ilma vanemast, eestkostjast või muust vastutavast täisealisest isikust. VRKS §-s 17 sätestatakse saatjata piiratud teovõimega alaealise taotleja ja piiratud

teovõimega täisealise taotleja varjupaigamenetluse erisused. Menetlustoimingute läbiviimisel arvestatakse eelkõige alaealise õiguste ja huvidega. Vajaduse korral kaasatakse alaealisega läbiviidavate menetlustoimingute juurde vastavate erialaste teadmistega isik (nt pedagoog, psühholoog, sotsiaaltöötaja jne). Juhtudel, kui saatjata alaealine saab tõenäoliselt täisealiseks enne, kui PPA tema esitatud varjupaigataotluse kohta otsuse teeb, võib saatjata alaealine teha seadusega sätestatud toiminguid iseseisvalt.

Selleks et tagada alaealisele kõrgendatud kaitse väljasaatmise eest ja võimaldada talle vajalikud sotsiaalsed garantiid, on seadusega laiendatud alaealise vanuse määramise regulatsiooni ka nendele viibimisaluseta välismaalastele, kelle vanuse suhtes on PPAI tekkinud põhjendatud kahtlus.

VRKS § 18 kohaselt võib PPA eelisjärjekorras läbi vaadata saatjata alaealise varjupaigataotluse. Saatjata alla 18-aastane varjupaigataotleja paigutatakse varjupaigamenetluse ajaks vastuvõtukeskusesse (alates 01.10.2013 varjupaigataotlejate majutuskeskuses) või suunatakse asenduskoduteenusele või perekonnas hooldamisele. Saatjata alaealisele rahvusvahelise kaitse taotlejale või saajale osutatakse tema Eestis viibimise ajal Sotsiaalministeeriumi või Sotsiaalministeeriumi valitsemisala asutuse poolt järgnevaid teenuseid: majutamine, varustamine toiduainetega või toitlustamine, varustamine esmavajalike riietus- ja muude tarbeesemete ning hügieenivahenditega ja rahaga hädapärasteks pisikulutusteks, vältimatu abi ja tervisekontroll, hädavajalikud tõlketeenused ja eesti keele õpetamine, informeerimine tema õigustest ja kohustustest, seaduse alusel läbiviidavate toimingute tegemiseks vajalik transporditeenus ning muud esmavajalikud teenused.

VRKS-s 24.12.2010 tehtud muudatuse⁹ kohaselt tuleb väljasaatmist teostaval haldusorganil enne saatjata alaealise väljasaatmist liikmesriigi territooriumilt veenduda, et alaealine saadetakse tagasi tema perekonnaliikme või määratud eestkostja juurde või naasmisriigi vastuvõtuasutusse. Saatjata alaealisele välismaalasele, kellel puudub riigis viibimiseks seaduslik alus, tagatakse Sotsiaalkindlustusameti kaudu varjupaigataotlejale ettenähtud teenused kogu tema riigis viibimise ajal.

8.1.2 Perekonnaliikmed VRKS kohaselt

Vastavalt VRKS §-le 7 on varjupaigataotleja perekonnaliikmeks tema abikaasa, tema vallaline ja alaealine laps, sealhulgas lapsendatud laps, tema ja tema abikaasa vallaline ja alaealine laps, sealhulgas lapsendatud laps.

Pagulase ja täiendava kaitse saaja perekonnaliikmeks on tema abikaasa, tema ja tema abikaasa vallaline ja alaealine laps, sealhulgas lapsendatud laps, tema või tema abikaasa eestkostetav ja ülalpidamisel olev vallaline ja alaealine laps, sealhulgas lapsendatud laps. Jagatud eestkoste korral on vajalik eestkostet jagava poole nõusolek. Veel on pagulase ja täiendava kaitse saaja perekonnaliikmeks tema või tema abikaasa vallaline ja täisealine laps, kui laps ei ole

⁹ Muudatuse väljatöötamine oli tingitud Eesti kohustusest harmoneerida Euroopa Parlamendi ja nõukogu 16. detsembri 2008. a direktiiv 2008/115/EÜ ühiste nõuete ja korra kohta liikmesriikides ebaseaduslikult viibivate kolmandate riikide kodanike tagasisaatmisel.

tervise seisundi või puude tõttu suuteline iseseisvalt toime tulema, ja tema või tema abikaasa ülalpidamisel olev vanem või vanavanem, kui päritoluriigis puudub muudest perekondlikest sidemetest tulenev toetus.

Saatjata alaealise pagulase ja saatjata alaealise täiendava kaitse saaja perekonnaliikmeks on tema vanem, tema eestkostja või muu perekonnaliige, kui tal vanemad puuduvad või neid ei ole võimalik leida, välja arvatud juhul, kui see oleks vastuolus alaealise õiguste ja huvidega. VRKS-s nimetatud perekonnaliikmeid käsitatakse perekonnana juhul, kui perekond oli olemas päritoluriigis, sealhulgas kui abielu oli sõlmitud enne Eestisse saabumist.

8.1.3 Projektid

Euroopa Pagulasfondi (mille rakendusasutuseks Eestis on Siseministerium) ja Siseministeriumi (projektide omaosalus) kaudu on alates 2005. aastast rahastatud mitmeid projekte, millest kasusaajateks on olnud ka lapsed. Mitte-eestlaste Integratsiooni Sihtasutus (pragune Integratsiooni ja Migratsiooni Sihtasutus Meie Inimesed) viis 30.06.06–31.12.07 koostöös Haridus- ja Teadusministeriumiga läbi projekti „Pagulaste ja rahvusvahelise kaitse saajate laste Eesti haridussüsteemi integreerimise toetamine kohalikul tasandil“, mille raames tehti maavalitsuste, kohalike omavalitsuste ja haridusasutuste seas uuring valmisoleku kohta uusimmigrantide laste vastuvõtuks Eesti haridusasutustesse ning nende sellesisulise koolitusvajaduse kohta. Projekti raames käivitati ka katsekoolitusprogramm, mille eesmärk oli suurendada haridusametnike ja koolijuhtide teadmisi ning valmisolekut välisriikidest tulnud laste ja kooli õppekeelest erineva koduse keelega laste vastuvõtmiseks Eesti haridusasutustesse. Katsekoolitusprogrammis osales 30 Tallinna, Tartu, Viimsi ja Illuka kohaliku omavalitsuse haridusametnikku ja koolijuhti. Projekti käigus avaldati ka uuringuaruanne „Uusimmigrandid Eesti haridusasutustes“, samuti artiklikogumik „Käsikäes. Pagulaste ja varjupaigataotlejate laste integreerimine Eesti haridussüsteemi“.

Kodakondsus- ja Migratsiooniamet (KMA) viis 01.04.2005–31.12.2005 läbi projekti „Varjupaigataotlejate registreerimiskeskus“, mille käigus ehitati osaliselt ümber üks KMA regionaalbüroo, kuna sinna loodi varjupaigataotlejate registreerimiskeskus. Projekti käigus ehitati välja ooteruum, kaks küsitlusruumi ja KMA pagulaste osakonna tööruumid. Samuti ehitati välja varjupaigataotlejate ajutiseks, kuni 48 tundi kestvaks majutamiseks välja varjupaigataotlejate majutusruumid – puhkeruum, pesuruum ja kolm möbleeritud tuba ööbimiseks. Üks kolmest ööbimiseks mõeldud toast on sisustatud perekonna majutamiseks, st arvestatud on ka laste vajadustega.

Lastega seotud teemasid hõlmas ka Euroopa Pagulasfondi ja Jaan Tõnissoni Instituudi 31.12.07–31.12.08 läbi viidud projekt „Varjupaigataotlejate ja rahvusvahelise kaitse saanud isikutega tegelevate töötajate koostöömudeli aluste väljatöötamine ja katseline käivitamine“.

MTÜ Johannes Mihkelsoni Keskus on käivitanud ja osutanud tugiisikuteenust varjupaigataotlejatele ja rahvusvahelise kaitse saajatele. Samuti on nende poolt läbiviidud projektide raames pakutud varjupaigataotlejatele psühhoteraapiat ja korraldatud vabaajategevusi.

SA Eesti Inimõiguste Keskus alustas 2011. aastal varjupaigataotlejatele õigusabi osutamise projektiga, mis jätkub kuni 2015. aastani. Õigusabi osutatakse muuhulgas ka alaealistele nende esindajate kaudu. Projekti kaasrahastavad ELi Euroopa Pagulasfond ja Siseministerium.

Rahvusvahelise Migratsiooniorganisatsiooni Tallinna esindus koostas eksperte kaasates 2010. aastal MINAS-4 projekti raames PPAle saatjata alaealiste intervjuerimise juhendi. 2011. aastal koostas ekspertgrupp projekti MINAS-5 raames analüüsi „Saatjata laste ja vanematest lahutatud varjupaigataotlejate vastuvõtt Eestis. Olemasoleva süsteemi kaardistus ja ettepanekud“. Analüüs on kättesaadav ka ingliskeelsena Sotsiaalministeeriumi kodulehel www.sm.ee.

Aastatel 2011-2013 viidi läbi mitmeid projekte, mille raames edendati ning tugevdati saatjata alaealiste vastuvõttu, tagades vajalik praktika ja teadmised esindajatele, eestkostele ning sotsiaaltöötajatele ja teistele seotud ametnikele/töötajatele. Lisaks korraldatai saatjata alaealiste varjupaigataotlejate vastuvõtuks ja menetluseks parimate praktikate vahetamiseks töötube.

8.2 Lapsed relvakonfliktides (artiklid 38 ja 39)

Eesti Vabariigi Riigikogu võttis 18.12.13 vastu lapse õiguste konventsiooni fakultatiivprotokolli, mis puudutab laste osalemist relvastatud konfliktides, ratifitseerimise seaduse. Fakultatiivprotokoll jõustus Eestis 12.03.2014.

8.2.1 Kaitsevägi

Vastavalt Kaitseväge korralduse seaduse § 2 lõikele 1 on Kaitsevägi sõjaväeliselt korraldatud valitsusasutus Kaitseministeeriumi valitsemisalas. Kaitseväge ülesanded on riigi sõjaline kaitsmine ning selleks valmistumine, osalemine kollektiivses enesekaitstes ning selleks valmistumine, osalemine rahvusvahelises sõjalises koostöös rahvusvahelise sõjalise koostöö seaduses sätestatud korras ja muud Kaitsevägele pandud ülesanded.

Meessoost Eesti kodanik on kohustatud teenima kaitseväes – täitma kaitseväteeniustuskohustust. Aja kestel, mil kodanik on kohustatud täitma kaitseväteeniustuskohustust, on ta kaitseväekohustuslane. Eesti kodanik on kaitseväekohustuslane 17. eluaastast, kui teda ei ole kaitseväteeniustuse seaduses sätestatud alustel ja korras kustutatud kaitseväekohustuslaste registrist. Kaitseväekohustuslased jagunevad kutsealusteks, kaitseväteeniustuses olevateks ja reservis olevateks isikuteks. Kaitseväteeniustuses olivad jagunevad omakorda ajateenijateks, tegevväelasteks ja reservväelasteks. Kutsealune on jooksva aasta vältel 17-aastaseks saav kaitseväekohustuslane kuni ajateenistusse kutsumiseni või ajateenistusse kutsumisest vabastamiseni. Kutsealused kutsutakse ajateenistusse 18–27 aasta vanuselt. Kuigi kutsealusena on isik kohustatud täitma kutsealusele seaduses sätestatud kohustusi, ei ole nimetatud kohustused seotud osalemisega Kaitseväes ja/või otseses sõjategevuses. Kutsealuse kohustused on vaid administratiivsed, näiteks oma elukohast teavitamine või Kaitseressursside Ametisse või Kaitseressursside Ameti määratud kohta vajalike toimingute tegemiseks ilmumine. Nooremalt kui 18-aastast isikut ei ole seaduse alusel võimalik ka reservi arvata, et teda reservväelasena teenistusse kutsuda. Tegevteenistus ehk elukutseline sõjaväteeniustus on avaliku teenistuse eriliik ning sinna võetakse vabatahtlikult 18–60-aastaseid Eesti kodanikke. Rahvusvahelisele

sõjalisele operatsioonile on võimalik saata ainult tegevteenistuses olevaid kaitseväelasi. Mobilisatsiooni korral saab teenistusse kutsuda vähemalt 18-aastaseid isikuid. Seega, kuigi Eesti õigusaktid nimetavad kutsealuseks vähemalt 17-aastast meessoost isikut, saab aja- või tegevteenistusse astuda ja rahvusvahelisele sõjalisele operatsioonile minna ainult vähemalt 18-aastane isik.

8.2.2 Kaitseliit

Kaitseliit on Kaitseministeeriumi valitsemisalas tegutsev vabatahtlik, sõjaväeliselt korraldatud, relvi valdav ja sõjaväeliste harjutustega tegelev riigikaitseorganisatsioon. Kaitseliidu näol on tegemist traditsioonilise ja vabatahtlise organisatsiooniga, mis ühest küljest annab võimaluse inimestel kasutada ühinemisvabadust kui oma põhiseaduslikku õigust ning panustada samaaegselt laiapõhjalisse riigikaitseesse, kuid teisest küljest on riigi piisava kontrolli all, et tagada relvi valdava ühenduse õiguspärane toimimine. Vabal tahtel Kaitseliiduga ühinenud kodanike ühtsesse riigikaitseüsteemi lõimumiseks on Kaitseliit oma legaaldefiniitsioonis sätestatud riigikaitseorganisatsioonina. Erinevalt Kaitseväest ei ole tegemist riigiasutusega ning liikmed ei ole ka avalikus teenistuses, kuigi teatud juhtudel täidab Kaitseliit avalikku funktsiooni.¹⁰ Erinevalt Kaitseväest ei ole Kaitseliidu ülesannetena sätestatud riigi sõjalist kaitsmist ja osalemist kollektiivses enesekaitstes. Need ülesanded on Kaitseväe pädevuses. Eeltoodut arvestades ei esinda Kaitseliit oma rahvusvahelises tegevuses Eesti riiki.

Vastavalt Kaitseliidu seadusele võib Kaitseliidu tegevliikmeks saada vähemalt 18-aastane Eesti kodanik. Kaitseliidu noorliikmeks võib olla 7–18-aastane Eesti kodanik.

Noorteorganisatsioonid, Noored Kotkad ja Kodutütred, moodustati vastavalt 1930. ja 1932. aastal ning on oma iseloomult rahvusvahelise skautluse põhimõtteid järgivad ühendused. Noored Kotkad põhikirja punkti 1 kohaselt skautlik poiste organisatsioon, mille tegevuse eesmärk on isamaalises vaimus kasvatada noori vaimselt ja kehaliselt terveiks Eesti kodanikeks. Kodutütarde põhikirja punkti 2 kohaselt on põhieesmärgiks kasvatada noorte isamaalist meelsust ja valmisolekut kaitsta Eesti iseseisvust, süvendada armastust kodu ja isamaa vastu ning õpetada austama ja armastama eesti keelt ning eesti meelt. Eesmärkide elluviimiseks korraldavad Noored Kotkad ja Kodutütred muuhulgas loenguid, kursusi, praktilisi töid, näitusi, koosolekuid, võistlusi, ekskursioone, matku, mänge ja muid kultuurilisi ning majanduslikke tegevusi. Lisaks võivad nad välja anda oma ajakirju, ajalehti, õpikuid, käsiraamatuid ja muid trükiseid. Kaitseliidu noorteorganisatsioonid on 01.04.13 jõustunud hakanud Kaitseliidu seaduse kohaselt Kaitseliidu struktuuriüksused. Seaduse väljatöötamisel leiti, et administratiivsetel ja ajaloolistel põhjustel on vajalik noorteorganisatsioonide määratlemine Kaitseliidu struktuuris.

Võrreldes täisealiste Kaitseliidu liikmetega on Kaitseliidu seaduses noorliikmete tegevusele sätestatud olulised piirangud. Nii ei kaasata noorliikmeid Kaitseliidu järgmiste ülesannete täitmisele: võimete ettevalmistamine riigi sõjaliseks kaitseks, liikmetele sõjalise väljaõppe andmine, Kaitseministeeriumi ja selle valitsemisalas olevate riigikaitse objektide ja vara ning Eesti välisesinduste valvamine, päästetööde läbiviimine ning hädaolukorra ja erakorralise

¹⁰ Näiteks osalemine hädaolukorra ja erakorralise seisukorra lahendamisel või riigikaitse õpetuse läbiviimisel.

seisukorra lahendamine. Samuti on Kaitseliidu noorliikmeks saamiseks vajalik vanema või eestkostja kirjalik luba ning 18-aastaseks saamisel on vajalik isiku kirjalik sooviavaldus Kaitseliidu tegevliikmeks astumiseks. Vastasel korral ei ole isik alates 19-aastaseks saamisest enam Kaitseliidu liige.

Kaitseliidu alla 18-aastaste tegevus on selgesõnaliselt eraldatud Kaitseliidu sõjalise väljaõppega seotud ülesannetest, mistõttu tuleks noorteorganisatsioonide vaadelda ka ülejäänud Kaitseliidust eraldiseisvana. Eesti Vabariik on seisukohal, et arvestades eespool nimetatud noorteorganisatsioonide tegevuse eesmärke, traditsioone, rahvusvahelise skautluse tava ning eemalseismist reaalsest sõjalisest tegevusest ei saa kohaldada laste õiguste konventsiooni artiklis 38 sätestatud vanusepiiranguid noorteorganisatsioonidele Noored Kotkad ja Kodutütred. Sätestades ajateenistusse võtmise ja Kaitseliidu tegevliikmeks saamise alampiiiriks 18 eluaastat, täidab Eesti täielikult laste õiguste konventsiooni artikli 38 lõigetes 1–3 kehtestatud nõudeid. Kaitseliidu noorteorganisatsioonide tegevus on seaduslikest piirangutest ja rahvusvahelistest traditsioonidest tulenevalt käsitatav erandina, millele ei kohaldata laste õiguste konventsiooni artikli 38 lõikes 3 sätestatut.

Kaitseministeerium ja Kaitsevägi võtavad sõjalise planeerimise protsessis (nt mobilisatsiooni läbiviimise planeerimine) igakülgset arvesse rahvusvahelise humanitaarõiguse norme ja põhimõtteid. Samuti arvestatakse asjaoluga, et Genfi 1949. aasta konventsioonide I lisaprotokolli artikli 77 kohaselt on lapsed rahvusvahelise humanitaarõiguse alusel erikaitse all ning tsiviilobjektide kasutamisel tuleb arvestada nende mõju laste arengule ja võimalustele. Seejuures tuleb arvestada, et teatud objektid nagu staadionid, võimlad, spordihooned omavad laste arengule suuremat mõju. Eesti kaitseväelased saavad koolituse ka humanitaarõiguse valdkonnas. Samuti on Kaitseväe Ühendatud Õppeasutustes humanitaar- ja sotsiaalteaduste õppetool, mille üks eesmärk on anda ohvitseridele selge teadmine õiguslikust raamistikust, millega nad võivad sõjalisel operatsioonil kokku puutuda. Rahvusvahelises sõjalises operatsioonis osalevad kaitseväelased on käinud mitmetel koolitustel ja seminaridel, mille keskne teema on jõu kasutamise reeglite rakendamine konfliktisituatsioonis vastavalt humanitaarõigusele ja poliitilistele eesmärkidele. Sellised koolitused ja seminarid on toimunud koostöös meie rahvusvaheliste partneritega.

8.3 Kriminaalvastutus ja laste üle kohtumõistmine (artikkel 40)

2012. aastal tehti kindlaks 1486 isikut, kes kuriteo toimepanemise ajal olid alaealised ehk 14–17 aastat vanad. 2008. aastal oli sama näitaja 2289 ning 2011. aastal 1610. 2008. aastal suunati alaealiste komisjonidesse üle Eesti 4012 last ning 2010. aastal oli sama näitaja 2727 ehk 32% väiksem. 2008. aastal panid alaealised toime 4521 õigusrikkumist ning 2010. aastal 30% võrra vähem ehk 3173. Keskmiselt suunati 2010. aastal Eestis alaealiste komisjonidesse 2% vastava vanuserühma noortest.

Politsei üldstatistika põhjal on kõige levinumaks väärteoks alaealiste puhul alkoholiseaduse rikkumine ehk alkoholi tarvitamine. Teisel kohal on tubakaseaduse rikkumine ehk tubaka tarvitamine või omamine alaealise poolt. Alaealiste poolt toimepandud kuritegude hulgas on kõige levinumaks vargused ja muud varavastased kuriteod, mis moodustasid 2010. aastal

alaealiste kuritegudest 48%; järgnesid isikuvastased kuriteod (28%), avaliku rahu (12%) ja avaliku usalduse vastased (7%) ning muud liiki kuriteod (5%).

9. ÜLDISED KRIMINAALPOLIITLISED STRATEEGILISED MUUDATUSED

2005. aastal võeti vastu Laulasmaa deklaratsioon¹¹, millega kuulutati muu hulgas alaealiste poolt ja vastu ning inimkaubandusega seotud kuritegevus õiguskaitseasutuste ühisprioriteediks. Iga-aastastel kohtumistel justiits- ja siseministri vahel täpsustakse Laulasmaa deklaratsiooniga seotud prioriteete. 2008. aastal seati täiendavaks prioriteediks küberkeskkonnas toime pandavad inimkaubandusega seotud kuriteod. 2006. aastal kiitis Vabariigi Valitsus heaks arengukavad inimkaubanduse ja alaealiste kuritegevuse vastu võitlemiseks. 2010. aastal kinnitati Riigikogus kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2018.¹² Nimetatud dokumendis on senisest veelgi enam pööratud tähelepanu alaealiste kuritegevuse ennetamisele. Riiklikul tasandil on alaealiste osas prioriteetidena sätestatu muuhulgas riskilaste varajase tuvastamise süsteemi loomine kohalike omavalitsuste tasandil, mis aitab kaasa alaealiste kuritegelikule teele sattumise vältimisele; 2) erinevate meetmete rakendamine koolikiusamise ja teiste koolikeskkonnas esinevate probleemide vältimiseks ning koolikohustuse mittetäitmise vähendamine; 3) alaealiste komisjonide töö arendamine, sealhulgas alaealiste komisjonide ning nende kohaldatavate mõjutusvahendite ühtlase kvaliteedi tagamine üle Eesti, kohalike omavalitsuste alaealiste komisjonide loomise soodustamine ning õigusrikkumiste menetlemine alaealiste komisjonides 14 päeva jooksul, arvestades vastava taotluse laekumisest alaealiste komisjoni; 4) erikoolide süsteemi korrastamine, sh erikoolide arendamine toimivateks õppe-kasvatusasutusteks, erikoolide infrastruktuuri korrastamine, õppe- ja kasvatustöö individualiseerimine, vajalike tugiteenuste tagamine ning koos kohalike omavalitsustega erikooli lõpetanute järelhoolduse tagamine; 5) alaealiste kriminaalasjade kiire menetluse tagamine, sh süütegude kiire arutelu alaealiste komisjonides (prokuratuuril ja politseil tuleb tagada, et alaealiste kriminaalasjade kohtueelne menetlus ei kestaks üldjuhul üle ühe kuu).

Justiitsministeeriumi koordineerimisel ja koostöös Haridus- ja Teadusministeeriumi, Siseministeeriumi, Sotsiaalministeeriumi ning Välisministeeriumiga on koostatud vägivalla vähendamise arengukava aastateks 2010–2014, kus alaealiste osas keskendutakse eelkõige laste vastu suunatud vägivalla vähendamisele ning alaealiste poolt toimepandud õigusrikkumiste ja vägivalla vähendamisele.

Samuti on Eesti turvalisuspoliitika põhisuundades aastani 2015 eesmärgiks alaealiste vastu toime pandud kuritegude arvu alandamine ning erilise tähelepanu all on alaealiste poolt toime pandud varavastaste süütegude ennetamine.

9.1.1 Alaealiste kuritegude menetlemine

1. septembril 2011. a jõustusid kriminaalmenetluse seadustiku muudatused, mis kiirendavad kohtumenetlust, kaitsevad paremini alaealisi ja tõhustavad isikute põhiõiguste kaitset.

¹¹ Laulasmaa deklaratsioon kuritegevusevastase võitluse eelistuste kohta. Elektrooniliselt kättesaadav <http://www.just.ee/15087>.

¹² Riigikogus heaks kiidetud 9. juunil 2010. a (RT III 2010, 26, 51).

Täpsustatud on alaealise tunnistajana ülekuulamist (spetsialistide kaasamine ja ülekuulamise erisused kohtumenetluses), millega vajalikku haridust (sotsiaal-või pedagoogilist kõrgharidust või täiendõpet) omav uurija võib valida, kas kaasab ülekuulamise lastekaitsetöötaja või mitte.

Kui kriminaalmenetluse kulud on kohustatud hüvitama alaealine, võib menetleja panna kulude hüvitamise tema vanemale, eestkostjale või kasvatusasutusele (KrMS § 188).

Spetsialiseerunud prokurörid on praegu olemas igas ringkonnaprokuratuuris. Alates märtsist 2009 on kohustuslik alaealistele spetsialiseerumine ka politsei kriminaalpolitseinike seas. Iga politseiprefektuuri juurde on loodud eraldi lastekaitsetalitused. Lisaks on kõigis prefektuurides määratud alaealiste menetlemisega töötavad eriväljaõppe saanud menetlejad erinevate kuriteoliikide (näiteks varavastased või isikuvastased kuriteod) korral. Alaealiste poolt toime pandud kuritegude menetluspikkus ei tohi ületada 4 kuud.

9.1.1.1 Õigusabi ja lapse kaebeõigus

Soovitus 51b. Komitee soovitab, et Eesti tagaks õigusabi kättesaadavuse lastele ning sõltumatu kaebuste esitamise korra.

Kriminaalmenetluse seadustiku § 45 lõike 2 punkt 1 sätestab kaitsja osavõtu kohustuslikkuse iga uurimistoimingu juures, milles osaleb alaealine kahtlustatav või süüdistatav ning väärteomenetluse seadustiku § 19 lõike 3 kohaselt on kaitsja osavõtt alates kohtumenetlusest kohustuslik, kui menetlusalune isik on 14–18-aastane. Nimetatud nõudeid tuleb järgida kõrvalekaldumatult. Kaitseõiguse rikkumist käsitatakse kriminaalmenetlusõiguse olulise rikkumisena.

Riigikohus on 15.10.2007 lahendis nr 3-1-1-45-07 sedastanud, et alaealise kannatanu seaduslik esindaja ei saa keelata alaealisel kriminaalmenetluses ütluste andmist. Nii on ka alaealine kannatanu kohustatud ilmuma menetleja kutsel, osalema menetlustoimingutes ja alluma menetleja korraldustele, samuti andma tõeseid ütlusi ja seda sõltumata tema seadusliku esindaja tahtest. Kui aga alaealise kannatanu seaduslik esindaja leiab, et tema esindatava õigusi menetluses rikutakse, saab ta teostada oma esindusfunktsiooni, esitades taotlusi ja kaebusi.

Eestis ei ole kehtestatud õigusnõustamise saamiseks vanuse alampiiri ega vanemalt nõusoleku saamise kohustust. 2005. aastal jõustunud riigi õigusabi seaduse eesmärk on tagada kõigile isikutele asjatundliku ja usaldusväärse õigusteenuse õigeaegne ja piisav kättesaadavus. Riigi õigusabi võib saada füüsiline isik, kes oma majandusliku seisundi tõttu ei suuda õigusabi vajamise ajal tasuda asjatundliku õigusteenuse eest või suudab seda teha üksnes osaliselt või osamaksetena või kelle majanduslik seisund ei võimalda pärast õigusteenuse eest tasumist lihtsat toimetulekut.

01.01.2006 jõustunud muudatusega sätestati lapse iseseisev kaebeõigus, mille kohaselt võib vähemalt 14-aastane piisava kaalutlus- ja otsustusvõimega laps hagita perekonnaasjas määruse peale kaevata oma seadusliku esindaja kaasabit. Sama kehtib kõikide muude last puudutavate asjade suhtes, mis näevad ette lapse ärakuulamise kohustuse.

9.1.1.2 Alaealiste õigusrikkujate mõjutamine

Kui kohus kriminaalasja arutamise tulemusena jõuab järeldusele, et alaealist isikut saab mõjutada karistust kohaldamata, võib kohus kohtuotsuse tegemisel süüdimõistetu karistusest vabastada ja kohaldada talle karistusseadustiku §-s 87 sätestatud mõjutusvahendeid (KrMS § 308). Arvestades 14–18-aastase isiku kõlbelise ja vaimse arengu taset ning tema võimet oma teo keelatuselt aru saada või oma käitumist vastavalt sellele arusaamisele juhtida, võib kohus sellise isiku karistusest vabastada, kohaldades talle mõjutusvahendina hoiatust, allutamist käitumiskontrollile, noortekodusse paigutamist, kasvatuseritingimusi vajavate õpilaste kooli paigutamist.

Kohus võib noorema kui 18-aastase isiku allutada käitumiskontrollile kuni üheks aastaks. Kohus võib kriminaalhooldusametniku ettekande alusel käitumiskontrolli tähtaega pikendada kuni ühe aasta võrra või erandina kuni süüdimõistetu 18-aastaseks saamiseni. Noortekodusse või kasvatuseritingimusi vajavate õpilaste kooli paigutatakse noorem kui 18-aastane isik kuni kaheks aastaks, arvestades õppeaasta lõpuga. Kohus võib noortekodus või kasvatuseritingimusi vajavate õpilaste koolis viibimise tähtaega pikendada kuni ühe aasta võrra, arvestades õppeaasta lõpuga.

9.1.1.3 Alaealiste komisjonid

Kui kriminaalmenetlust ei alustata või see lõpetatakse põhjusel, et õigusvastase teo on toime pannud oma ea tõttu süüvõimetu alaealine, saadab uurimisasutus või prokuratuur kriminaalasja materjalid kriminaalmenetluse seadustiku § 201 alusel alaealise elukoha järgsele alaealiste komisjonile. Kui prokuratuur leiab, et alaealist, kes pani kuriteo toime 14–18-aastaselt, saab mõjutada karistust või karistusseadustiku §-s 87 ettenähtud mõjutusvahendit kohaldamata, lõpetab ta kriminaalmenetluse määrusega ning saadab kriminaaltoimiku alaealise elukoha järgsele alaealiste komisjonile.

2012. aastal oli Eestis 67 alaealiste komisjoni, millest 15 on maakondlikud, 44 kohalike omavalitsuste ning 8 Tallinna linnaosavalitsuste moodustatud komisjonid. Kohalike omavalitsuste moodustatud 44-st komisjonist tegutsesid Harjumaal 15, Ida-Virumaal 4, Jõgevamaal 1, Järvamaal 2, Raplamaal 3, Pärnumaal 9, Tartumaal 3, Valgamaal 1 ning Viljandimaal 6 omavalitsuse komisjoni. Kuues maakonnas (Hiiumaal, Läänemaal, Lääne-Virumaal, Põlvamaal, Saaremaal ning Võrumaal) kohalike omavalitsuste komisjone moodustatud ei ole.

Alaealiste komisjon arutab nende laste õigusrikkumisi, kelle suhtes on esitatud vormikohane arutelu algatamise taotlus. Komisjonile võivad esitada taotluse alaealise õigusrikkumise kohta: alaealise seaduslik esindaja, politseiametnik, alaealise elukohajärgselt valla- või linnavalitsuse volitatud isik, lastekaitseametnik, sotsiaaltöötaja, kohtunik, prokurör, keskkonnajärelevalvega tegeleva asutuse ametnikud. Kõige enam taotlusi laekub alaealiste komisjonidele politsei, prokuratuuri ning alaealise elukohajärgse esindaja poolt. 2012. aastal algatas politsei 70%, prokuratuur 16% ning alaealise elukohajärgsed esindajad 7% kõikidest aruteludest.

Enne materjalide saatmist alaealiste komisjonile tuleb alaealisele ja tema seaduslikule esindajale selgitada kuriteo tunnustega teo olemust ja kriminaalmenetluse lõpetamise alust. Aastate lõikes on kõige enam taotlusi alaealiste komisjonile laekunud süüvõimetute laste poolt toime pandud väärteo (38% 2012. aastal) ning kuriteo tõttu (21% 2012. aastal). 16% taotlustest oli algatatud 14-18 alaealiste poolt toime pandud kuriteo alusel. Koolikohustuse mittetäitmine moodustas kõigist algatuse alustest 11%.

Süüvõimetute laste osakaal kõikidest komisjoni suunatudest oli 2012 aastal 53%. Viimase nelja aasta lõikes on alaealiste komisjonidesse suunatud laste arv olnud püsivas langustrendis. EHISe andmetel suunati 2012 aastal alaealiste komisjonidesse 2029 last, kes moodustasid 7-17- aastaste laste earühmast 1,5%. Võrreldes 2008 aastaga on komisjoni suunatud laste arv vähenenud 29%. Aastate jooksul on alaealiste komisjonidesse saadetud rohkem materjale just noormeeste kohta. Vastav trend oli iseloomulik ka 2012. aastale, kus komisjoni suunatudest oli noormehi 70% ning tütarlapsi 30%. Ka alaealiste komisjonidesse suunatud noorte jagunemine emakeele lõikes on aastate lõikes olnud stabiilne – ligikaudu 70% kõikidest komisjoni suunatudest on eesti keelt kõnelevad lapsed.

Alaealiste komisjonid tegutsevad võrgustikutöö põhimõttel ning nende esmane ülesanne on otsida komisjoni sattunud noore probleemile lahendus. Lahenduse leidmine toimub vestlustes komisjoni kutsutud noore ja tema perekonnaga. Alaealiste komisjon võib lähtuvalt alaealise mõjutusvahendi seaduse §-st 3 kohaldada alaealisele järgmisi mõjutusvahendeid: hoiatus; koolikorralduslikud mõjutusvahendid (pikapäevarühm kooli juures või kasvatusraskusega õpilaste klassis õppetöö läbimine); vestlusele suunamine psühholoogi, narkoloogi, sotsiaaltöötaja või muu spetsialisti juurde; lepitamise; kohustus elada vanema, kasuvanema, eestkostja või perekonnas hooldaja juures või asenduskodus; üldkasulik töö; tugiisiku määramine; noorte- või sotsiaalprogrammides või rehabilitatsiooniteenuses või ravikuurides osalemine; kasvatuseritingimusi vajavate õpilaste kooli suunamine. Erikooli suunatakse laps kohtumäärusega alaealiste komisjoni taotluse alusel üheks kuni kaheks õppeaastaks. Erikooli ei suunata alaealist, kes ei ole toime pannud väär- või kuritegu. Mõjutusvahendi valikul lähtub alaealiste komisjon alaealise isikust ja sooritatud teo iseloomust. Kohaldatava mõjutusvahendi eesmärk on mõjutada alaealist nii, et ta tulevikus ei paneks toime uusi õigusrikkumisi. Aastate jooksul on alaealiste komisjonid mõjutusvahendina kohaldanud kõige enam just hoiatust (36% 2012. aastal) ja lapse spetsialisti juurde vestlusele suunamist (24% 2012 aastal) ning üldkasulikku tööd (22% 2012. aastal), sealjuures on suurenenud nii üldkasuliku töö kui ka spetsialisti juurde suunamise osatähtsus kõikidest kohaldatud mõjutusvahenditest. Märkatavalt on vähenenud koolikorralduslike mõjutusvahendite osakaal ja laste erikooli suunamine.

Alaealiste komisjoni toiminguid ja otsust on võimalik vaidlustada (v.a suunamist erikooli, mille otsustab kohus) 30 päeva jooksul peale otsuse langetamist. Alaealiste komisjoni istung on kinnine. Alaealise huvide kaitsest lähtudes peab koos alaealisega istungil osalema tema seaduslik esindaja. Samuti osaleb taotluse esitanud isik või institutsiooni esindaja. Kui mingil põhjusel ei ole noore seaduslikul esindajal võimalik komisjoni istungil osaleda, määratakse noorele isik, kes tema huvide eest seisab, võimalusel keegi noore lähikondlaste seast keegi, kellel on noore igapäevaelus oluline roll.

9.1.1.4 Alaealiste menetluse pikkuse jälgimine

Kohtueelses menetluses on seatud eesmärk, et alaealiste kuritegude menetlemine toimuks 4 kuuga. Justiitsministeerium viib kaks korda aastas läbi menetlustähtaegade analüüse. Kohtueelse menetluse pikkus alaealiste asjades on viimastel aastatel vähenenud. 2011. a II poolaasta analüüs näitas, et kohtueelne kriminaalmenetlus kestis alaealise kahtlustatava jaoks keskmiselt 2,3 kuud ja vähem kui 4 kuuga lahendati kohtueelses menetluses 84% alaealiste kriminaalasjadest. Alaealiste asjade keskmine menetluspikkus kohtumenetluses oli 2011.a II poolaastal 3,1 kuud. Lisaks alustas Justiitsministeerium alates 2011. aastast ka lapsohvritega isikuvastaste kuritegude menetlustähtaegade seiramist. Vägivallakuritegudes kannatanud alaealiste jaoks kestis kohtueelne kriminaalmenetlus 2011. a II poolaastal keskmiselt 5,7 kuud.

Alates 2010. a seirab Haridus- ja Teadusministeerium koostöös Eesti Noorsootöö Keskusega kord kvartalis menetluse pikkust alaealiste komisjonides. Analüüsi aluseks on EHISE alaealiste komisjoni moodulisse sisestatud andmed, lähtudes vastava taotluse laekumise kuupäevast ning arutelu toimumise kuupäevast alaealiste komisjonis. Alaealise mõjutusvahendite seaduse järgi on komisjonidel selleks 30 päeva, kuid kriminaalpoliitika arengusuundades on seatud eesmärk jõuda asja arutamiseni 14 päevaga. Alaealiste komisjonide menetluskiiruse seiramine on oluline, kuna kõikide alaealiste poolt toime pandud süütegude menetlemisel peab toimuma võimalikult kohene sekkumine, et alaealine mõistaks toime pandud teo ning sellele järgneva tagajärje omavahelist seost. Mida lühem on mõjutusvahendi kohaldamisele eelnev periood, seda suurem on mõjutusvahendi kasvatuslik mõju. Viimastel aastatel on menetluskiirus üle Eesti märgatavalt suurenenud. Kui 2011. a oli üheetapiliste juhtumite menetluskiirus keskmiselt 33 päeva siis 2012. a oli sama näitaja 22 päeva.

9.1.1.5 Prokuratuuri ja politsei juhendmaterjalid

Riigi peaprokuröri juhised alaealiste erikohtlemise kohta kriminaalmenetluses on kinnitatud 29.06.2007. Juhise eesmärk on alaealiste ühetaoline erikohtlemine kriminaalmenetluses. Juhises on muu hulgas välja toodud kriminaalmenetluses sätestatud põhimõtted menetlusandmete avaldamise osas, mille puhul peab menetleja eelkõige jälgima alaealise huvisid ja tagama tema anonüümsuse, nõuded alaealise esindaja, kaitsja ja tsiviilkostja kaasamiseks kriminaalmenetlusesse, alaealise ülekuulamise eritingimused, nõuded menetluskulude hüvitamiseks alaealiste kriminaalasjades. Alaealisele kohaldatakse tõkendina vahistamist vaid erandjuhul.

PPA peadirektori käskkirjaga kinnitatud juhendis (kehtiv versioon on kinnitatud 26.01.2010) on sätestatud muuhulgas alaealiste poolt süütegude toimepanemise vähendamise ja ennetamise alase politseitöö ja -tegevuste planeerimise ning läbiviimise põhimõtted. Juhendis on välja toodud nõue selle kohta, et ennetuse eelarveliste vahendite mahust tuleb politseil suunata 45% tegevustest alaealistele. Igal aastal kinnitab PPA peadirektor oma käskkirjaga ka (süüteo)ennetuse tegevuste aja- ja kulukava, mille alusel politsei viib läbi ennetustegevust koostöös partneritega avalikust, era- ja kolmandast sektorist. Ennetustegevuse eesmärk on tõsta elanikkonna teadlikkust ja oskusi hoiduda ohtudest ning mõjutada inimeste hoiakuid ja käitumist vältimaks avaliku korra rikkumisi või ohtu sattumist.

PPA peadirektori 15.06.2010 käskkirjaga on kinnitatud korrarikkumise toime pannud või abi vajavate laste kohtlemise juhend, mille erinevates peatükkides on antud juhised laste kohtlemiseks nii kriminaalmenetluses, väärteomenetluses kui ka lastele abi ja kaitse korraldamiseks haldusmenetluste teostamiseks. Juhendil on täpsustav roll Eestis kehtivatele õigusaktidele, mis reguleerivad laste kohtlemist ja nende poolt toimepandud rikkumiste menetlemist. Juhend on koostatud ja mõeldud eelkõige nende laste kaitseks ja õiguste tagamiseks, kes on toime pannud mõne õigusvastase teo või kui laps on sattunud tingimustesse, kus tal ei ole enam võimalik turvaliselt elada, näiteks oma kodus. Abivajavate või õigusrikkumise toime pannud lastega enamasti kokku puutuvatel politseiametnikel on juhendi järgimisel oluline teada, kuidas käituda ühes või teises olukorras, et laste õigused oleksid võimalikult paremini kaitstud ning neile põhjustataks võimalikud vähe lisatraumasid. Teisalt omab politsei juhendi järgimisel ülevaadet abivajavatest lastest ning seega on ka võimalik lapsi paremini aidata.

9.1.1.6 Arendustegevused

Haridus- ja Teadusministeeriumi algatusel töötas UNICEF Eesti koostöös Justiitsministeeriumiga välja varase märkamise ja sekkumise mudeli, mida 2010-2011 rakendati 12 kohalikus omavalitsuses (2010. a Jõhvi, Kose, Lihula, Rapla, Tapa ja Viljandi; 2011. a Mäetaguse, Toila, Sillamäe, Rakvere, Tootsi ja Harku). Mudeli rakendamiseks koostati kohalikele omavalitsustele käsiraamat. Juhises on kirjeldatud varase märkamise ja sekkumise põhimõtteid ning rakendumist, sh samme ennetustöö kavandamiseks ja elluviimiseks (nt tegevusplaani koostamine ja rakendamine), lisaks on kirjeldatud erinevaid lahenduskäike, millest on abi juhtumitöö korraldamisel.

Haridus- ja Teadusministeerium koostöös Eesti Noorsootöö Keskusega on arendanud EHISE alaealiste komisjonide moodulit nii, et alaealiste komisjonide sekretäridel oleks seda igapäevatoös mugavam kasutada. See on oluline, et alaealiste komisjonide sekretäride poolt EHISesse sisestatud andmete põhjal seirata komisjonides noortega tehtavat tööd, sealhulgas menetluskiirust ja määratavaid mõjutusvahendeid. EHISE andmete alusel koostatakse iga-aastasi alaealiste komisjonide tegevuse ülevaateid. 2010. a algatatud alaealiste komisjonide töö kaasajastamise eesmärgil koostas Haridus- ja Teadusministeerium koos Eesti Noorsootöö Keskuse ja Justiitsministeeriumiga mitmed analüüsid: erikooli suunamise kohtupraktika analüüsi (Justiitsministeerium), alaealiste komisjonide menetluskiiruse ülevaate (Eesti Noorsootöö Keskus) ning alaealiste komisjonide liikmete koosseisu kaardistuse ja analüüsi (Eesti Noorsootöö Keskus). Haridus- ja Teadusministeerium on alaealiste õigusrikkujate kohtlemise praktika kaasajastamise eesmärgil taustaanalüüsi. Kõik nimetatud analüüsid on vabalt allalaetavad Haridus- ja Teadusministeeriumi kodulehelt.

2011. a algatas Haridus- ja Teadusministeerium tervikliku alaealiste õigusrikkujate kohtlemise süsteemi uuendamise, sealhulgas uue tervikseaduse koostamise ja erikoolide kaasajastamise.

9.2 Vabaduse võtmine (artikkel 37)

Kuriteo toimepanemise ajal nooremale kui 18-aastasele isikule ei või mõista tähtajalist vangistust üle kümne aasta ega eluaegset vangistust (KarS § 45 lg-d 1 ja 2).

Soovitus 51d. Komitee soovitab, et Eesti tagaks, et vabadus võetakse alles viimases järjekorras võimalikult lühikeseks ajaks kohtu korraldusel ja et alla 18aastast isikut ei hoitaks vahi all koos täiskasvanutega.

9.2.1 Alternatiivid vangistusele

Eestis tegutseb käesoleval ajal kaks kasvatuseritingimusi vajavate laste kooli: Kaagvere erikool tütarlastele ja Tapa erikool noormeestele. Kasvatuse eritingimusi vajavate õpilaste kool on põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse alusel moodustatud kool, kuhu õpilane suunatakse alaealiste komisjoni taotlusel kohtumääruse alusel. Koolides on integreeritud õppe- ja kasvatustöö. Õpet korraldatakse vastavalt noore erivajadusele ning pakutakse tugispetsialistide teenuseid (eripedagoog, psühholoog, sotsiaalpedagoog). Koolis on mitmekesine huvitegevus, viiakse läbi intensiivseid vaba aja tegevusi ning loovteraapiaid. Koolis on ühe lapse kohta üks koolitöötaja ning lisaks korraldatakse lapse toetamiseks võrgustikutööd ka väljaspool kooli. Alaealiste õigusrikkujate mõjutamise ning alaealiste komisjonide kohta vt punkt 8.4.2. ja 8.4.3.

9.2.2 Alaealise vahistamine

Isikutelt vabaduse võtmise põhiseaduslikud piirid on kehtestatud põhiseaduse §-s 20, mille esimene lause sätestab, et igäihel on õigus vabadusele ja isikupuutumatusel. Paragrahvi teine lause nimetab ammendava loeteluna juhud, kui vabadust võib võtta. Vastavalt kriminaalmenetluse seadustiku §-le 130 võib kahtlustatava või süüdistatava vahistada prokuratuuri taotlusel ja eeluurimiskohtuniku määruse alusel või kohtumääruse alusel, kui ta võib kriminaalmenetlusest kõrvale hoiduda või jätkuvalt toime panna kuritegusid.

PPA peadirektori 15.06.2010 käskkirjaga on kinnitatud korrarikkumise toime pannud või abi vajavate laste kohtlemise juhend, selle kohta vt täpsemalt 8.3.7.

Menetleja kaasab alaealise vahistamisse vastavalt lastekaitse seaduse §-le 35 pedagoogi või psühholoogi ja arsti, kes saavad vahistusmenetluse käigus avaldada arvamust alaealiselt vabaduse võtmise kohta kirjalikult või suuliselt.

Lisaks kriminaalmenetluse tagamist puudutavatele alustele võib põhiseaduse järgi vabaduse võtta ka alaealise üle kasvatusliku järelevalve sisseseadmiseks või tema toimetamiseks pädeva riigiorgani ette, et otsustada sellise järelevalve sisseseadmine. Kasvatusliku järelevalve sisseseadmise alused ja kord on sätestatud alaealise mõjutusvahendite seaduses. Alaealise mõjutusvahendite seadus võimaldab kohaldada sundtoomist kõigi eelnimetatud laste suhtes. Seaduse § 18 lõige 1 sätestab, et kui alaealine, keda kohustati kirjaliku kutsega alaealiste komisjoni istungile ilmuma, jääb mõjuva põhjuseta ilmumata, võib alaealiste komisjoni otsuse alusel kohaldada sundtoomist. Alaealise sundtoomist teostab politsei.

9.2.3 Noor kinnipeetav

Vangistusseaduse § 12 kohaselt tuleb vanglas hoida eraldi alaealisi ja täiskasvanuid. 2008. aastal avatud Viru vanglas viibivad alaealised ja noored (kuni 21-aastased) eeluuritavad ja kinnipeetavad noorteosakonnas. Eraldihoidmise printsiip laieneb ka politsei arestimajadele. Noore kinnipeetava vastuvõtmisel vanglasse ei tohi tema vastuvõtuosakonnas viibimise aeg

ületada kahte nädalalt. Noortevanglas või noorteosakonnas hoitakse eraldi nooremaid kui 15-aastasi, 15–16-aastasi, 16–18-aastasi, 18–21-aastasi. Noortevanglas või noorteosakonnas 21-aastaseks saanud kinnipeetav paigutatakse ümber täiskasvanute kinnisesse vanglasse või kinnise vangla täiskasvanute osakonda vastavalt täitmisplaanile. Erandkorras võib täiskasvanute kinnisesse vanglasse või kinnise vangla täiskasvanute osakonda ümber paigutada ka 18–21-aastase kinnipeetava, kui see on vajalik tulenevalt kinnipeetava iseloomust ja individuaalsest täitmiskavast.

Alla 18-aastase noore kinnipeetava töötamisele kohaldatakse kõiki seadustest tulenevaid alaealise töötamise erisusi, sealhulgas erisusi tööaja kohta. Alla 18-aastasele noorele kinnipeetavale on põhihariduse omandamine seadusega ettenähtud ulatuses kohustuslik. Vastavalt noore kinnipeetava soovile ja sobivusele antakse talle võimalus kutsehariduse omandamiseks. Noore kinnipeetava vangistuse täideviimise eesmärkide saavutamise huvides võib suurendada vangistusseaduses sätestatud kokkusaamiste ja lühiajaliste väljasõitude arvu ja kestust. Vangistusseaduse § 63 kohaselt võib vangistusseaduse, vangla sisekorraeeskirjade või muude õigusaktide nõuete süülise rikkumise eest kinnipeetavale kohaldada distsiplinaarkaristusi. Nendeks on noomitus, ühe lühi- või pikaajalise kokkusaamise keelamine, töölt eemaldamine kuni üheks kuuks ja kartserisse paigutamine kuni 45 ööpäevaks. Noort kinnipeetavat võib kartserisse paigutada kuni 20 ööpäevaks.

2013. aasta lõpul viibis vanglas 33 alaealist, neist 22 süüdimõistetut ja 11 vahistatut. Alaealistest olid 31 poisid ja 2 tüdrukud. 2013. aasta lõpul oli vanglas üks 14- ja kolm 15-aastast last, neist üks oli süüdimõistetut. 16-aastaseid oli 10 ja 17-aastaseid 19. 2012. aasta lõpul viibis vanglas 36 alaealist, neist 16 süüdimõistetut ja 20 vahistatut. 2011. aasta lõpul kandis 2/3 alaealisi süüdimõistetuid raskeima kuriteo järgi karistust varavastaste kuritegude ning vähem kui kolmandik vägivallakuritegude eest. Vägivallakuritegudest ligi pooled olid eakaaslaste kehalised väärkohtlemised ja ligi pooled avaliku korra rasked rikkumised.

9.2.4 Vabaduse piiramine seoses sisse- ja väljasõiduga

Saatjata alla 18-aastane varjupaigataotleja paigutatakse varjupaigamenetluse ajaks vastuvõtukeskusesse (alates 01.10.2013 varjupaigataotlejate majutuskeskuses) või suunatakse asenduskoduteenusele või perekonnas hooldamisele. VSS § 12 kohaselt ei või saatjata alaealisele teha lahkumisettekirjutust enne, kui on tagatud tema saatmine tagasi tema perekonnaliikme või määratud eestkostja juurde või vastuvõtva riigi vastuvõtuasutusse. Lahkumisettekirjutuse tegemisel tuleb muu hulgas arvestada saatjata alaealise välismaalase huve ning tagada tema esindamine. Saatjata alaealised välismaalased suunatakse asenduskoduteenusele. Alaealisi võidakse paigutada kinnipidamiskeskusesse vaid juhul, kui tema eestkostja on samuti väljasaadetav ning alaealise kinnipidamine on kohtu hinnangul tema parimates huvides. Sissesõidukeeldu ei kohaldata alla 13-aastase välismaalase suhtes.

Mõistes välisriigi kodaniku süüdi tahtlikult toimepandud kuriteos ja karistades teda vangistusega, võib kohus süüdimõistetule mõista lisakaristusena riigist väljasaatmise koos sissesõidukeeluga kuni kümneks aastaks. Väljasaatmist ei kohaldata välisriigi süüdimõistetud kodanikule, kes on kuriteo toime pannud nooremana kui kaheksateistaastasena (KarS § 54 lg-d 1 ja 2).

9.2.5 Eluaegne vangistus ja surmanuhtlus

KarsS surmanuhtlust ette ei näe. Vabadusekaotuslik kriminaalkaristus on 30-päevane kuni 20-aastane vangistus või eluaegne vangistus.

9.3 Eksploateerimise ohvriks langenud lapsed

9.3.1 Majanduslik eksploateerimine, sh laste töö (artikkel 32)

Artikli sisu puudutav info on esitatud Eesti esimeses aruandes lapse õiguste konventsiooni laste müüki, lasteprostitutsiooni ja -pornograafiat käsitleva fakultatiivprotokolli täitmise kohta.

9.4 Narkootiliste ainete kuritarvitamine (artikkel 33)

Kuni 2012. aasta lõpuni oli narkomaania valdkonna alusdokument narkomaania ennetamise riiklik strateegia aastani 2012 (edaspidi *NERS*). 2012. aastal *NERSi* lõppedes liideti narkomaania vähendamise tegevuste planeerimine ühe meetmena Sotsiaalministeeriumi juhitud rahvastiku tervise arengukavasse 2009–2020 (edaspidi *RTA*), mille üldeesmärk on pikendada Eestis elavate inimeste eluiga ja tervelt elatud eluaastaid. Alates 2013. aastast ongi narkomaania vähendamise alusdokument *RTA* ja selle rakendusplaani aastateks 2013–2016. Rakendusplaani neljanda alaeasmärgi “Rahvastiku kehaline aktiivsus on suurenenud, toitumine on muutunud tasakaalustatumaks ja riskikäitumine on vähenenud” meede number 5 on narkootiliste ainete tarbimise ennetamine, vähendamine ning kahjude vähendamine tervisele ja ühiskonnale.

Narkomaania vastu võitlemise meetmete koordineerimine *RTAs* anti 2012. aasta lõpus Sotsiaalministeeriumi valitsusalast üle Siseministeeriumi valitsusalasse. Uimastisõltuvuste probleemile suurema tähelepanu juhtimiseks kõrgeimal tasandil loodi Siseministeeriumi juurde valitsuse uimastienetuskomisjon. Valitsuskomisjoni tellimusel hakati kehtivale *RTA*le lisaks tegema uimastitarvitamise vähendamise poliitikadokumenti ehk valget raamatut. Uimastitarvitamise vähendamise poliitika valge raamat on teaduspõhine suunis iga-aastase narkomaania valdkonna tegevuste planeerimisel, millega tuleks arvestada *RTA* narkootikumide vähendamise meetme (meede 5) tegevuskava ja teiste asjaomaste valdkondlike arengukavade rakendusplaanide planeerimise juures. Poliitikadokument tugineb *ELi* Narkostrategiale (2013–2020), teiste riikide uimastistrateegiatele, teaduskirjandusele ning põhjalikele konsultatsioonidele valdkonna ekspertide ja teenuste pakkujatega Eestis.

Sotsiaalsete toimetulekuoskuste arendamist ja narkootikumide tarvitamist puudutavad teemad on integreeritud riiklikesse õppekavadesse (2.-12. klassi inimeseõpetuse tunni raames). Peamised universaalseteks ennetustegevusteks on läbi aastate olnud õppe ja infomaterjalide väljatöötamine, informatsiooni jagamine ühiskonnas, erinevate juhendite ja meetodiliste materjalide koostamine ning noortega kokkupuutuvate spetsialistide koolitamine. Narkootikumidealase info edastamiseks toimib infoportaal www.narko.ee, mida pidevalt uuendatakse ning mille vahendusel saavad noored neile huvipakkuvatele küsimustele vastuseid.

Karistusseadustikus on kuritegudeks kvalifitseeritud narkootilise ja psühhotroopse aine edasiandmine nooremale kui 18-aastasele isikule (§ 185) ja alaealise kallutamine narkootilise ja psühhotroopse aine ja muu uimastava toimega aine ebaseaduslikule tarvitamisele (§ 187).

Politsei andmetel näitab narkootiliste ja psühhotropsete ainete ebaseaduslik käitlemine alla 18-aastaste isikute poolt tõusutendentsi. Tuleks kaaluda, kuidas saaksid erinevad asutused saaksid oma ennetustegevuste planeerimisel ja meetodite rakendamisel sellega paremini arvestada. Üksnes politseiliste tegevustega on narkootikumide tarbimise ennetamine keeruline.

9.5 Seksuaalne ärakasutamine ja seksuaalne väärkohtlemine (artikkel 34)

Seksuaalse väärkohtlemise probleem, täpsemalt võitlus alaealiste suhtes toimepandud kuritegevusega, esmajärjekorras lapsohvritega vägivalda- ja seksuaalkuritegudega on Laulasmaa deklaratsioonis justiits- ja siseministri ühine prioriteet. Andmed laste seksuaalse ärakasutamise ja seksuaalse väärkohtlemise kohta perioodil 2006–2008 on esitatud ka lapse õiguste konventsiooni laste müüki, lasteprostitutsiooni ja -pornograafiat käsitleva fakultatiivprotokolli täitmise raportis.¹³

Soovitus 49. Konventsiooni artikli 34 ja teiste asjakohaste artiklite valguses soovitab komitee, et Eesti uuriks laste seksuaalse ärakasutamise ja kaubitsemise, sealhulgas laste prostitutsiooni ja pornograafia (ka internetis) põhjust, olemust ja ulatust ning rakendaks asjakohaseid strateegiaid ja ennetusprogramme lapsohvrite kaitseks, rehabiliteerimiseks ja sotsiaalseks integreerimiseks kooskõlas 1996. aasta deklaratsiooni ja tegevuskavaga ning 2001. aasta ülemaailmse kohustusega, mis võeti vastu ärilistel eesmärkidel laste seksuaalse ärakasutamise vastasel kongressil.

9.5.1 Uuringud ja statistika

Uurimisvõrgustik *EU Kids Online* 2010. aastal 25 Euroopa riigi 9–16-aastaste seas läbi viidud uuringust¹⁴ selgus, et Eesti lapsed on Euroopas ühed nooremad, kes interneti kasutama hakkavad ja on digitaalse kirjaoskuse poolest ühed osavaimad. Samas on Eesti lapsed esirinnas ka seksipiltide nägemise poolest ja keskmisest enam on levinud seksuaalse sisuga sõnumite saatmine. Eesti lapsed paistavad silma ka selle poolest, et on sagedamini internetituttavatega näost näkku kohtunud. Rahvusvahelise projekti ROBERT raames valmis 2011. aastal raport¹⁵, mis käsitleb kokkuvõtlikult internetis toime pandud laste seksuaalse väärkohtlemise uuringute tulemusi. Täpsemalt analüüsiti raportis internetis väärkohtlemise ohvriks sattumise riskitegureid, internetis lapsi seksuaalselt kuritarvitanud isikute käitumismustreid ning seniste uuringute kitsaskohti. Näiteks viitas analüüs vajadusele rohkem teada saada alaealiste omavahelisest seksuaalset väärkohtlemisest, kas ja kuidas mõjutab *on-line* seksuaalne väärkohtlemine kurjategija *off-line* seksuaalselt käitumist, millist mõju avaldab lapsele internetis seksuaalse väärkohtlemise ohvriks langemine jms.

2012. aastal registreeriti 304 laste vastu toime pandud seksuaalkuritegu, mis on võrreldes 2011. aastaga 31% rohkem. Ohvriuuringu andmetel on seksuaalkuritegude alaesindatus ülemaailmne probleem ja eriti puudutab see lastevastaseid seksuaalkuritegusid. Seetõttu ei tohiks seksuaalkuritegude arvu kasvu tõlgendada kui üksnes selliste tegude sagenemist, vaid see võib

¹³ Elektrooniliselt kättesaadav <http://www.vm.ee/?q=node/10128>.

¹⁴ Livingstone, S., Haddon, L., Görzig, A., and Ólafsson, K. (2011). Risks and safety on the internet. The perspective of European children. Full findings. LSE, London: EU Kids Online.

¹⁵ Ainsaar, M., Lööf, L. (2011). Online behaviour related to child sexual abuse. Literature Report.

viidata ka ohvrite suuremale julgusele toimunust kõneleda ja teadlikkusele abisaamise võimalustest.

Lastevastastest seksuaalkuritegudest moodustasid 2011. aastal neljandiku laste seksuaalset ärakasutamist kujutavate materjalide levitamise ja neljandiku lapsealise seksuaalse ahvatlemisega seotud juhtumid; ligi pooled kuriteod pandi toime nooremate kui 14-aastaste suhtes. Võrreldes 2009. aastaga on 2011. aastaks vähenenud peaaegu kõigi enamlevinud seksuaalse enesemääramise vastaste seksuaalkuritegude arv, sealjuures alaealise vägistamisi oli 2011. aastal võrreldes 2009. aastaga 37% (-18) ja sugulise kire rahuldamist lapsealisesega 53% (-26) vähem.

9.5.2 Tegevused

Lastevastaste seksuaalkuritegude vähendamiseks on erialaspetsialistide poolt koostatud seksuaalkurjategijate ravijuhis. 2013. aastal jõustusid Karistusseadustiku muudatused, mis käsitlevad seksuaalkurjategijatele kompleksravi kohaldamise võimalusi. Alates 2011. aastast kannavad seksuaalkurjategijad vanglakaristust Tartu vanglas, kus nendega töötavad spetsialiseerunud vanglaametnikud ja erialaspetsialistid ning kus on alustatud ettevalmistustega seksuaalkurjategijate vanglaprogrammi rakendamiseks. Euroopa Parlament ja nõukogu võttis 13.12.2011 vastu laste seksuaalse kuritarvitamise ja ärakasutamise ning lasteporno vastast võitlust käsitleva direktiivi.¹⁶ Direktiiv on praeguseks täielikult Eesti õigusesse üle võetud. Vastavad muudatused siseriiklikes õigusaktides jõustusid detsembris 2013. Sama eelnõuga laiendati ka lastega töötavate inimeste ringi, kelle puhul peab enne tööle võtmist veenduma, et teda ei ole karistatud seksuaalkuritegude eest. Sellisteks inimesteks on näiteks lastekaitsetöötajad ja muud oma töös lastega vahetult kokku puutuvad isikud, samuti vabatahtlikud ning lastega töötavad praktikandid.

2008. aastal kutsus Sotsiaalministeerium kokku turvalisema interneti koostöögrupi, kuhu kuuluvad mittetulundusühenduste, internetiteenuse osutajate ja riigiasutuste esindajad ning erinevate erialade eksperdid. 2010. aastal liitus Eesti Euroopa Komisjoni programmiga „Turvalisem internet“, mille eesmärk on toetada laste turvalist internetikasutust ja takistada ebaseaduslike materjalide levikut võrgus. Projekti koordineerib MTÜ Lastekaitse Liit ning kaaspartneriteks on Sotsiaalministeerium, Tiigrihüppe SA, MTÜ Eesti Abikeskused ja PPA. Projekti käigus toimuvad koolitused ja seminarid lastele, lapsevanematele ja õpetajatele ning teavitussüritused laiemale avalikkusele. Projekti raames loodi 2011. aastal veebipõhine teavitusliin (www.vihjeliin.ee), mille kaudu saab teada anda internetis levivast illegaalsest sisust, eelkõige laste seksuaalset ärakasutamist esitavast materjalist. Projekti tegevuste tutvustamiseks on loodud veebileht <http://www.targaltinternetis.ee/>.

9.6 Lapsereöv, laste müümine ja nendega kaubitsemine (artikkel 35)

Inimkaubandusvastast võitlust riigis koordineeritakse vägivalda vähendamise arengukava aastateks 2010–2014 elluviimise kaudu. Nimetatud arengukava eesmärk on vähendada ja ennetada vägivalda selle mitmesugustes vormides. Arengukavas on vaatluse alla võetud

¹⁶ Euroopa Parlamendi ja nõukogu 13.12.2011 direktiiv 2011/92/EL, mis käsitleb laste seksuaalse kuritarvitamise ja ärakasutamise ning lasteporno vastast võitlust ja mis asendab nõukogu raamotsuse 2004/68/JSK.

alaealistega seotud vägivald, perevägivald ja inimkaubandus. Käsitlemist leiavad vägivallaliigid ja situatsioonid, mis ohustavad enim haavatavaid sihtrühmi – lapsi ja naisi – ning mille riskitegurid on omavahel sageli seotud (nt lapsepõlves kogetud vägivalla mõju hilisemale vägivaldsele käitumisele). Arengukavaga seotud dokumentatsiooni leiab: <http://www.just.ee/49973>.

2010. aastal oli ohvrite abistamise juures tähtsal kohal inimkaubanduse ohvrite tuvastamise ja abistamise juhendi tõlkimine vene keelde, kuna paljud kannatanute ja kurjategijatega töötavad spetsialistid eri ametkondadest ja MTÜdest räägivad emakeelena vene keelt.

2011. aastal kaardistati hetkeolukord saatjata laste ja vanematest lahutatud varjupaigataotlejate vastuvõtu ja eestkoste küsimustes¹⁷ ning jätkati saatjata ja kaubitsetud laste eestkoste süsteemi väljatöötamisega. Toimusid ka mitmed õigusloomealased muudatused nii Eestis kui Euroopas. 05.04.2011 võeti vastu Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv¹⁸ inimkaubanduse tõkestamise ja sellevastase võitluse ning inimkaubanduse ohvrite kaitse kohta. Direktiiviga asendatakse nõukogu senine raamotsus 2002/629/JSK ja Eestile rakendus kohtus võtta direktiivis sätestatu üle hiljemalt 2013. aastal. 20.07.2011 jõustus välismaalaste seaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus, millega täpsustati välismaalasele tähtajalise elamisloa väljastamist (VMS § 203). Muudatused on seotud Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiivi 2009/52/EÜ, millega sätestatakse ebaseaduslikult riigis viibivate kolmandate riikide kodanike tööandjatele kohaldatavate karistuste ja meetmete miinimumnõuded, ülevõtmisega. 21.11.2013 võeti vastu ja 23.12.2013 hakkasid kehtima karistusseadustiku muudatused, millega lisati karistusseadustikku uued erinevatel eesmärkidel toime pandud inimkaubanduse koosseisud.

Vägivalla vähendamise arengukava järgi olid olulisemad tegevused 2012. ja 2013. aastaks laiemal avalikkuse ja riskirühmade (ennekõike noored, tüdrukud) inimkaubandusalane teavitamine, inimkaubanduse ohvrite rehabilitatsiooniprogrammi tulemuslikkuse hindamine, saatjata alaealiste ja kaubitsetud laste tuvastamise ja abistamise juhiste väljatöötamine ja kinnitamine ning inimkaubanduse ohvritega kokkupuutuvate spetsialistide täienduskoolitamine. Laste ja pere arengukava 2012–2020 järgi on Sotsiaalministeeriumi ülesandeks saatjata ja kaubitsetud laste kontaktpunkti ülesannete täitmine, alaealiste vastuvõtu majutamise ja heaolu korraldamine ning nende eestkoste süsteemi väljaarendamine ja rakendamine.

9.7 Vähemusrahvus- või põlisrahvusgruppi kuuluvad lapsed (artikkel 30)

Soovitus 43d. Komitee julgustab Eestit jätkama vähemusrahvuste haridussüsteemi täiustamist.

9.7.1 Rahvusvähemustest õpilaste hariduskorralduses prioriteedid

Perioodil 2002–2007 olid prioriteedid järgmised: 1) eesti keele õppe kvaliteedi parandamine eesti keelest erineva õppekeelega koolides ja eesti keelest erineva töökeelega lasteasutustes; 2) õpilastele eesti keele kasutamise võimaluste laiendamine nii formaalharidussüsteemis kui ka kooliväliselt; 3) eesti keelest erineva emakeelega õpilaste toetamine eesti õppekeelega koolides.

¹⁷ IOM. (2012). Saatjata laste ja vanematest lahutatud varjupaigataotlejate vastuvõtt Eestis. Vt <http://www.sm.ee/tegevus/lapsed-ja-pere/lastekaitse-korraldus.html>.

¹⁸ Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2011/36/EL inimkaubanduse vastase võitluse kohta.

9.7.1.1 Varane keeleõpe

Arvestades varase keeleõppe tõhusust on eesmärgiks seatud eesti keele õpetuse kvaliteedi parandamine koolieelsetes lasteasutustes. Eesmärgi saavutamiseks on koostatud vastav õppekava ja läbi viidud koolitused eesti keele õpetajatele, kes töötavad lasteaedades. On koostatud ja lasteaedadele tasuta jagatud õppematerjalide komplektid, mis sisaldavad lisaks lastele mõeldud õppematerjalidele õpetaja käsiraamatut ja tugimaterjale vanematele. Lasteaedades on rakendunud varase keelekümbeluse programm, mille raames on õpetajad saanud spetsiaalse ettevalmistuse, lasteaedadele on koostatud ja eraldatud spetsiaalsed õppematerjalid.

9.7.1.2 Põhikool

Põhikooli tasemel on toetatud koole osalise eestikeelse aineõppe sisseviimisel, mille eesmärk on laiendada eesti keele kasutamise situatsioone (eriti oluline piirkondades, kus ümbritsev keelekeskkond on valdavalt venekeelne) ja valmistada õpilasi ette eestikeelseks õppeks gümnaasiumiastmes. Eesmärgi saavutamiseks on koostatud ja koolidele tasuta jagatud täiendavaid õppematerjale (ainesõnastikud), koole on täiendavalt rahaliselt toetatud. Vene õppekeelega põhikoolides on rakendunud varane keelekümbelusprogramm (alates 1. klassist) ja hiline keelekümbelusprogramm (alates 6. klassist). Seoses sellega on õpetajad ja koolijuhid läbinud mitmekesise ja suures mahus täienduskoolituse, on koostatud täiendavad õppematerjalid õpilastele ja meetodilised materjalid õpetajatele, programmide rakendumise edukust jälgitakse uuringutega. Eesti keele kui teise keele õpetuse kvaliteedi parandamiseks on pidevalt läbi viidud eesti keele kui teise keele õpetajate täienduskoolitust, koostatud täiendavaid õppematerjale ja toetatud õpetajate omavahelist kogemuste vahetamist.

9.7.1.3 Gümnaasium

Eesti keelest erineva õppekeelega gümnaasiumiastmes algas üleminek eestikeelsele õppele alates 2007. aastast. Nõudluspõhine üleminek osalisele eestikeelsele aineõppele muukeelse kooli gümnaasiumiastmes oli ka 2007. aastal üks integratsioonipoliitika keskpunkte. Ülemineku eesmärk oli tagada võrdsed õppimis- ja töötamisvõimalused kõikidele koolilõpetajatele. 22. novembril 2007 kiitis Vabariigi Valitsus heaks määruse, mille järgi aastaks 2011 pidi kõigi Eesti munitsipaal- ja riigikoolide gümnaasiumiastmes õpe toimima vähemalt 60% ulatuses eesti keeles. Alates 2011/2012. õppeaastast pidi kõigi eesti keelest erineva õppekeelega munitsipaal- ja riigikoolide gümnaasiumiastme õppekava sisaldama vähemalt 57 eestikeelset kursust (1 kursus = 35 tundi). Üleminek on olnud paindlik – üleriigiliselt kohustuslike ainete järjekorra valikus on kahe aine puhul koolil valikuvõimalus, 37 kursuse üleminekuaja kohta tegi otsused ajavahemikul 2007–2011 iga kool ise.

Üldised hoiakud ja seisukohad ülemineku suhtes on muutunud, lapsevanemad on meelestatud pigem positiivselt. Avaliku arvamuse uuring näitas, et 56% inimestest, kelle emakeeleks ei ole eesti keel, toetasid üleminekut, 26% olid vastu ning 17% ei võtnud seisukohta.

Õppe kvaliteedi tagamiseks ja eesmärgi saavutamiseks, milleks on õpilaste eesti keele omandamise toetamine ja võrdsete võimaluste tagamine edasiõppimiseks ja tööturul, on läbi viidud õpetajate täienduskoolitus kõigi määruses nimetatud viie aine õpetajatele. On valminud uued õppematerjalid eestikeelseks aineõppeks ja täiendavad õppematerjalid, mis on koolidele

eraldatud või mille soetamisel on koole täiendavalt toetatud.

Perioodil 2002–2012 kasvas eesti õppekeelega koolides õppekeelest erineva, enamasti vene emakeelega õpilaste arv, kuid ka välismaalt saabunud laste arv. Lähtuvalt sellest on tehtud muudatusi õigusaktides ja koolide rahastamisel. Kool peab koostama õpilasele, kelle emakeel erineb kooli õppekeelest ja kes on elanud Eestis vähem kui 3 aastat, individuaal individuaalse õppekava, mille raames õpetatakse intensiivselt eesti keelt. Koolid saavad täiendada vahendid eesti keele õpetamiseks 4 tunni ulatuses nädalas. Õpilastel on võimalusel ja soovi korral õigus õppida teise võõrkeelena oma emakeelt. Õpilased, kelle emakeel ei ole eesti keel, võivad põhikooli lõpus sooritada eesti keele kui teise keele eksami. Selle eesmärgi saavutamiseks on koole täiendavalt toetatud, on koostatud vastav õpetajate täienduskoolituse õppekava ja läbi viidud koolitused (eesti keele ja klassiõpetajad).

Soovitus 43f. Komitee julgustab Eestit võtma kõik vajalikud meetmed, et täita määrust nr 209 „Eesti õppekeelega koolide õpilastele, kelle emakeel ei ole eesti keel, oma emakeele õppimiseks ja rahvuskultuuri tundmaõppimiseks tingimuste loomise kord“.

Mis puudutab rahvusvähemuste keelte õpetamist, siis praegu on Eestis võimalik omandada üldharidust lisaks riigikeelele ka vene keeles. Põhiharidust omandavatele õpilastele, kelle emakeel ei ole õppekeel, korraldab kool keele- ja kultuuriõpet, kui seda soovivad vähemalt kümme sama emakeele või koduse suhtluskeelega õpilast (põhikooli- ja gümnaasiumiseadus § 21 lg 5). Keele- ja kultuuriõppe korraldus on reguleeritud Vabariigi valitsuse määrusega nr. 116 19.08.2010. Määruses on ka fikseeritud olukord, kui keele- ja kultuuriõppe korraldamiseks on esitatud vähem kui kümme taotlust. Sel juhul otsustab kool keele ja kultuuriõppe võimaldamise koostöös valla- või linnavalitsusega. (§ 3 lg 2). Kahjuks ei kasutata seda võimalust väga laialt. Põhjuseid on siinkohal mitmeid: rahvusvähemuste esindajad elavad hajutatult, kultuuriseltide liikmete lapsed ei õpi ühes koolis ja valikaine õppimisvõimaluste loomiseks vajalikku õpilaste arvu on keeruline ühes konkreetses piirkonnas kokku saada, napib ka kvalifikatsiooninõuetele vastavaid rahvuskultuuri õpetajaid. Seetõttu eelistatakse emakeelt õppida pigem mitteformaalselt, rahvuskultuuriseltide pühapäevakoolides.

Pühapäevakoolid on alati olnud rahvuskultuuri ja emakeele toetamise vahend. Seepärast tegeleb Haridus- ja Teadusministeerium ka pidevalt pühapäevakoolide töö hõlbustamisega. Võrreldes varasema aruande perioodiga on rahvuskultuuriseltide pühapäevakoolide arv kahekordistunud. Kui aastal 2010 tegutses 18 pühapäeva kooli, siis nüüd on neid ligi 40. Pühapäevakooli mõistet Eesti õigusaktides eraldi ei defineerita, seda mainitakse haridusseaduses ühe täiendusharidust pakkuva asutusena. Kuigi mõnikord on arvatud, et pühapäevakooli mõiste kasutamine viitab, et kool tegutseb kiriku juures, siis tegelikult on pühapäevakoolide puhul koolipidaja rahvuskultuuriselts ning kooli põhikirjalised eesmärgid on seotud ennekõike emakeele ja kultuuri õpetamisega.

Rahvuskultuuriseltide pühapäevakoolidelt eeldatakse registreerimist ja koolitusloa olemasolu, kuna see annab pühapäevakoolile võimaluse olla osa haridussüsteemist ning teisalt toetab võrdsuse printsiipi: kui soovitakse osaleda projektikonkurssidel ja taotleda hüvesid samadel

alustel koolitusluba omavate koolidega, siis tuleb see ka samadel alustel taotleda. Samas suurendab koolitusloa olemasolu pühapäevakooli võimalusi, sest registreeritud pühapäevakoolil on võimalik taotleda tegevuse arendamiseks lisaraha kohalikul omavalitsuselt, Integratsiooni Sihtasutuse mitmekultuurilise hariduse üksuselt (varasema nimetusega haridusprogrammide keskus). Rahvuskultuuriselts, kes on asutanud pühapäevakooli ja taotlenud koolitusloa, muutub riigi võrdseks partneriks. Pühapäevakoolide arvu kasvuga pidas Integratsiooni Sihtasutus vajalikuks läbi viia monitooringu pühapäevakoolide hetkeseisust, mis valmis aastal 2012. Monitooring on oluline alus edasiste tegevuste rakendamisel, mis tõhustavad vähemusrahvuste keele- ja kultuuriõppe läbiviimist. Kõikidel rahvuskultuuriseltsi pühapäevakoolidel, kellel on koolitusluba, on olnud võimalus taotleda projektikonkursi raames toetust pühapäevakooli õpetajate täienduskoolituseks etnilisel kodumaal. Ka on rahvusvähemustel endil võimalus korraldada õpetajate keelealast ettevalmistamist emamaaga sõlmitavate kokkulepete alusel.

Rahvuskoolide kohta saab informatsiooni ka kodulehelt <http://www.rahvuskool.ee/>, kus on eesti, inglise ja vene keeles teave pühapäevakoolide tegevuse kohta. Loodud on ka MTÜ Eesti Rahvusvähemuste Pühapäevakoolide Õpetajate Ühing, mille eesmärgiks on pühapäevakoolide asutamine ja pühapäevakoolide õpetajatele kursuste läbiviimine.

LISA

Tabel 1. Aasta jooksul teenust kasutanud isikute arv ja keskmine kulu ühe teenusesaaja kohta 2008-2011

Aasta	Teenust kasutanud isikute arv	Keskmine kulu ühe teenusesaaja kohta (tuhat eurot)

1. Orbude ja vanemliku hoolitsuseta laste hooldamine hoolekandeesutustes (asenduskoduteenus)

2008	1 698	7,911
2009	1 509	8,363
2010	1 419	9,561
2011	1 367	9,028

2. Vanema avalduse alusel laste hoolekandeesutustes hooldamisel olevate raske või sügava puudega laste hoolekandeteenused (asenduskoduteenus)

2008	93	7,075
2009	83	6,323
2010	77	8,974
2011	68	6,174

3. Vanema avalduse alusel laste hoolekandeesutustes hooldamisel olevate raske või sügava puudega laste hoolekandeteenused (asenduskoduteenus)

2008	93	7,075
2009	83	6,323
2010	77	8,974
2011	68	6,174

4. Perekonnas hooldamine

2008	612	1,966
2009	527	1,991
2010	519	1,970
2011	471	2,282

5. Eestkoste

2008	1 794	2,063
2009	1 640	2,260
2010	1 595	2,377
2011	1 525	2,510

6. Lapsehoiuteenus

2009	926	0,908
2010	1218	0,835
2011	1405	0,971

Tabel 2. Lastekaitsetöötajad maavalitsustes ja kohalikes omavalitsustes ning laste arv ühe lastekaitsetöötaja kohta 2005-2011

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Lastekaitsetöötajaid kokku	153	162	155	162	176	178	177
erialase ettevalmistusega	115	126	119	129	140	139	145
0-17-aastasi lapsi ühe lastekaitsetöötaja kohta	1 736	1 596	1 630	1 535	1 403	1 382	1 392

Allikas: Sotsiaalministeerium

Tabel 3. Laste arv vanuserühmade lõikes 2003–2012 (rahvaarv 1.01.2012 seisuga)

Vanus	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
0-2	38387	38395	39769	41120	42984	44 780	46 452	47 349	47413	46107
3-6	48533	48772	49203	50355	51249	52217	53973	55862	58615	60666
7-14	137841	128551	119138	110954	105511	101706	99939	99563	99672	100880
15-17	63854	64815	65270	63247	58771	54000	48353	44181	40285	38693
0-17 kokku	288615	280533	273380	265676	258515	252703	248717	246955	245985	246346
0-17 osakaal rahvastikust	21,3%	20,8%	20,3%	19,8%	19,3%	18,8%	18,6%	18,4%	18,4%	18,4%

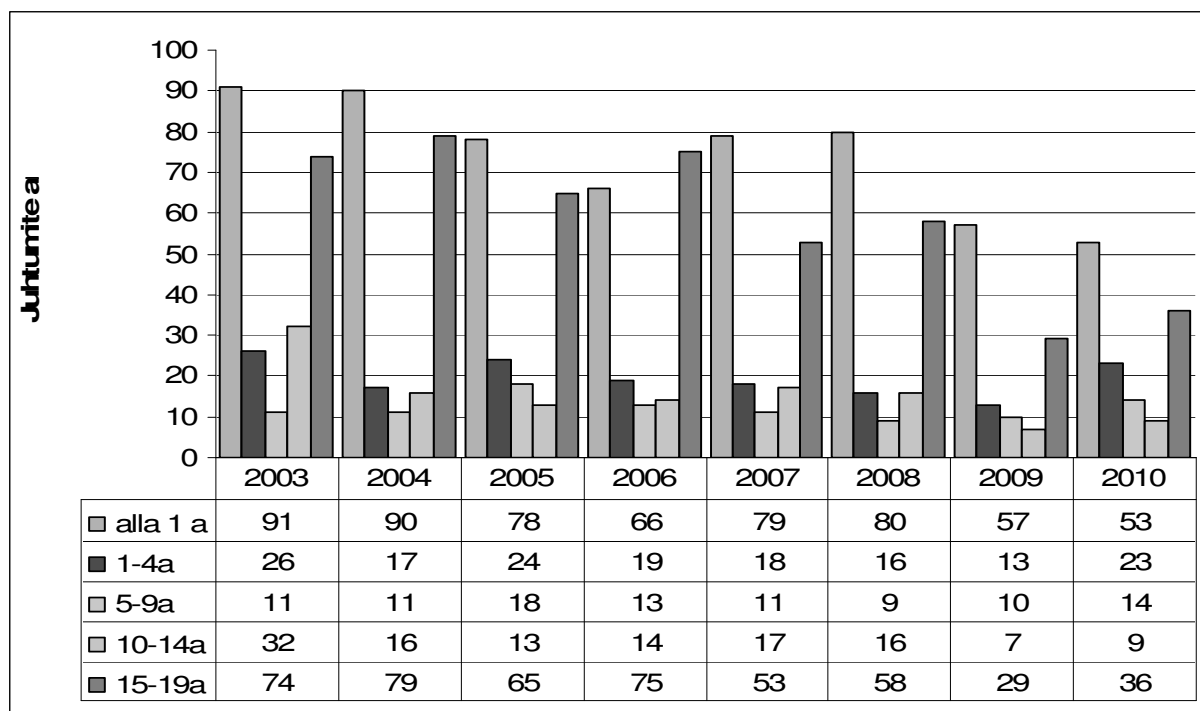
Allikas: Eesti Statistikaamet

Tabel 4. Alla 18-aastaselt abiellunud, 2003–2009

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Poisid	4	2	2	2	5	5	4	2
Tüdrukud	54	46	55	51	49	34	18	17
Kokku	58	48	57	53	54	39	22	19

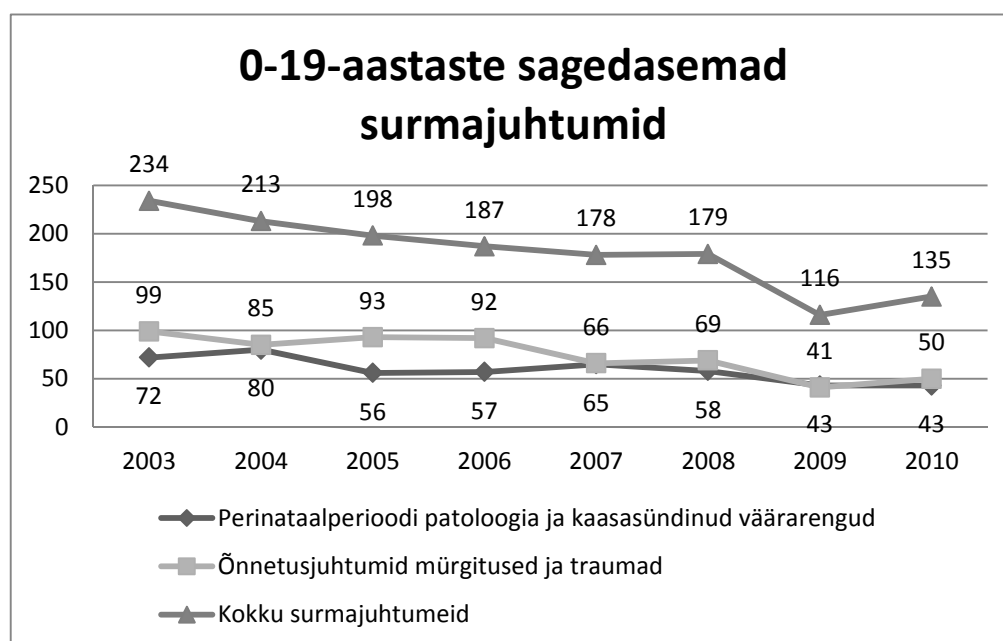
Allikas: Eesti Statistikaamet

Tabel 5. Surmajuhtumid 0–19-aastaste laste ja noorte hulgas vanuserühmiti 2003–2010

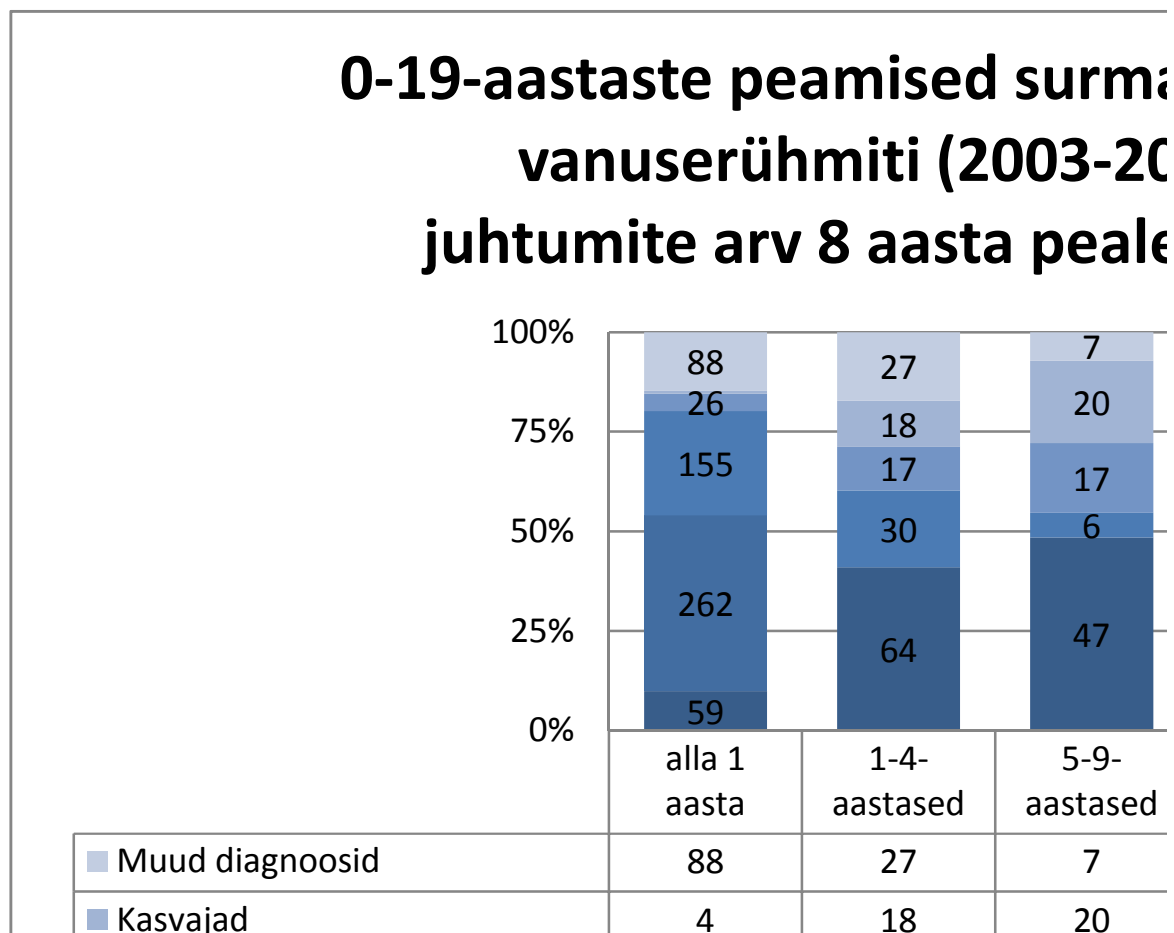
Allikas: Eesti Statistikaamet

Tabel 6. 0-19-aastaste sagedasemad surmajuhtumid 2003-2010

Allikas: Eesti Statistikaamet

Tabel 7. Sagedasemate surmapõhjuste osakaal vanuserühmiti (2003–2010 kokku liidetud)

Allikas: Eesti Statistikaamet

Tabel 8. 0–19-aastaste suitsiidid surma põhjusena 1996–2010

	Juhtude arv vanuserühmades (juhtude arv 100 000 samas vanuserühmas lapse kohta)		
	5–9-a	10–14-a	15–19-a
1996		4 (3,7)	15 (15,1)
1997		5 (4,7)	15 (15,1)
1998	1 (1,1)	5 (4,7)	14 (13,9)
1999		2 (1,9)	25 (24,4)
2000		1 (0,9)	18 (17,3)
2001		4 (3,8)	14 (13,3)
2002	1 (1,5)	4 (4,0)	14 (13,2)
2003		4 (4,3)	12 (11,2)
2004		1 (1,2)	13 (12,1)
2005		1 (1,3)	13 (12,2)
2006		1 (1,4)	13 (12,5)
2007			6 (6,0)

2008		2 (3,1)	12 (12,8)
2009			9 (10,5)
2010			10 (12,8)

Allikas: Eesti Statistikaamet

Tabel 9. Sünni- ja abordistatistika 2003–2010

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Sünnid	13082	14037	14420	14925	15864	16109	15872	15990
sh elussünnid	13018	13975	14333	14869	15798	16045	15792	15922
sünnimuse üldkordaja 1000 elaniku kohta	9,6	10,4	10,6	11,1	11,8	12,0	11,8	11,9
sünnimuse erikordaja 1000 fertiilses eas naise kohta	38,0	40,8	41,9	43,7	46,7	47,8	47,6	48,6
Abordid	13021	12641	11849	11647	11144	10719	9720	9114
abortiivsuskordaja 1000 fertiilses eas naise kohta	38,0	36,9	34,6	34,2	32,9	31,9	29,3	27,8
abordimäär 100 elussünni kohta	100	90,5	82,7	78,3	70,5	66,8	61,6	57,2

Allikas: Tervise Arengu Instituut

Tabel 10. Arvele võetud ja perest eraldatud lapsed (aasta jooksul) ja perest eraldatud laste paigutamine (aasta lõpu seisuga) 2006–2011¹⁹

	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Arvele võetud lapsed (aasta jooksul)	1680	1529	1738	2184	2054	2573
Perest eraldatud lapsed (aasta jooksul)	645	543	585	664	460	453
Perest eraldatud laste paigutamine						
asenduskodusse	160	178	163	168	139	142
peresisesele asendushooldusele (eestkoste, perekonnas hooldamine, lapsendamise)	231	189	244	266	210	134
varjupaika	191	85	103	177	54	79
bioloogilisse perekonda tagasi	72	91	75	53	57	98

Allikas: Sotsiaalministeerium

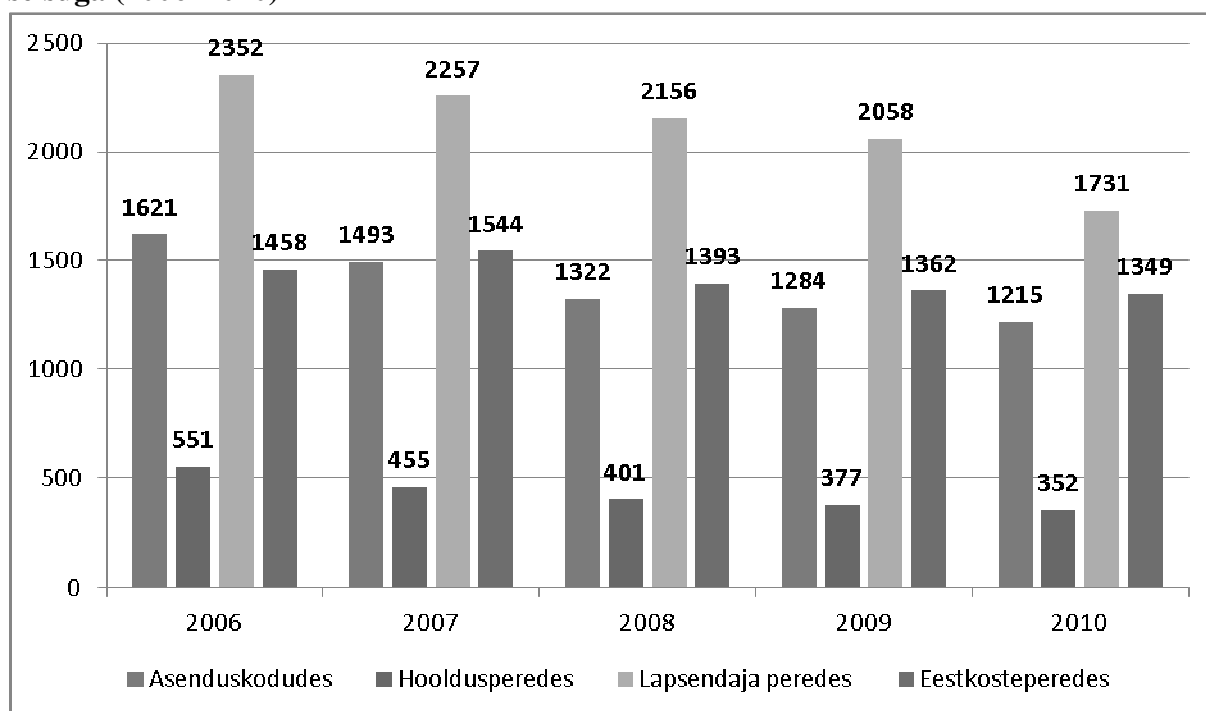
¹⁹ Aasta jooksul perekonnast eraldatud ja paigutatud laste puhul kajastatakse statistikas lapse viimane paigutamine. See tähendab, et kui last on aasta jooksul paigutatud mitu korda (nt varjupaika ja seejärel hooldusperesse), näidatakse statistikas üksnes viimane paigutamine. Varjupaika paigutamine on üldjuhul ajutine lahendus, mis eelneb asenduskodusse või perekonda tagasi paigutamisele.

Tabel 11. Lapse ebaseaduslik viibimine välismaal: taotluste arv 2009–2011

Taotluse liik	Taotluse esitaja	2009	2010	2011
Lapse tagastamine	Eesti	8	10	7
	Välismaa	1	7	4
Suhtlusõiguse tagamine	Eesti	1	7	4
	Välismaa	1	5	1
Eestkostja sobivus	Eesti	0	0	3
	Välismaa	0	5	6
Hooldusõigus		2	1	0

Allikas: Justiitsministeerium

Tabel 12. Asendushooldusel viibivad lapsed asendushoolduse liikide kaupa aastalõpu seisuga (2006–2010)

Allikas: Sotsiaalministeerium

Tabel 13. Aasta jooksul lapsendatud lapsed 2003–2011

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Lapsendatud lapsed kokku	130	165	152	158	142	181	126	131	110
neist välisriigi kodaniku poolt lapsendatud lapsed	15	28	16	20	31	28	24	28	15
Lapsendatud lastest:									
poisid, %	55%	52%	54%	52%	53%	49%	54%	51%	49%
tüdrukud, %	45%	48%	46%	48%	47%	51%	46%	49%	51%
0–2-aastased	48	50	40	44	35	54	36	37	33
3–6-aastased	35	53	49	58	50	48	33	39	39
7–14-aastased	46	53	53	47	54	71	53	46	36
15–17-aastased	1	9	10	9	3	8	4	9	2

Allikas: Sotsiaalministeerium

Tabel 14. Rehabilitatsiooniteenuse kasutajad 2006–2011

	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Käitumuslike erivajadustega alaealiste rehabilitatsiooniteenuse kasutajad	34	45	71	93	81	92
0-17 aastased puudega inimeste rehabilitatsiooniteenuse kasutajad	4312	4692	4156	4954	5646	5877

Allikas: Sotsiaalkindlustusamet

Tabel 15. Lapsehoiuteenust saanud lapsed 2008–2011

	Lapsed kokku	Raske/sügava puudega lapsed
2008	2997	221
2009	3137	321
2010	3762	431
2011	4459	587

Allikas: Sotsiaalministeerium

Tabel 16. Laste ja elanikkonna suhtelise ja absoluutse vaesuse määr¹, 2004–2011²

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Suhtelise vaesuse määr, %								
Elanikkond kokku	18,3	18,3	19,4	19,5	19,7	15,8	17,5	17,5
0–17-aastased	21,3	20,1	18,2	17,1	20,6	17,3	19,5	17,0
Absoluutse vaesuse määr, %								
Elanikkond kokku	14,3	9,8	7,0	4,8	4,7	6,3	8,7	8,1
0–17-aastased	20,7	15,0	9,7	6,5	7,0	10,0	11,4	9,4

¹ Protsent näitab isikute osakaalu, kelle ekvivalentnetosissetulek on suhtelise vaesuse piirist madalam.

² Sissetulekuaasta, uuringut viiakse tagasiulatuvalt, st uuringus küsitakse sissetulekuid eelmise aasta kohta.

Allikas: Statistikaamet, Eesti Sotsiaaluuring 2005–2012

Tabel 17. Laste ja elanikkonna absoluutse vaesuse määr vaesuspiiri järgi¹, 2004–2011²

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Elanikkond kokku								
Allpool absoluutse vaesuse piiri (AVP) kokku	14,3	9,8	7,0	4,8	4,7	6,3	8,7	8,1
süvavaesus (kuni 80% AVP)	9,0	5,7	3,9	3,1	3,0	3,8	5,5	5,1
toimetulekut ohustav vaesus (81–100% AVP)	5,3	4,1	3,1	1,7	1,7	2,5	3,2	3,1
Vaesusrisk (101–125% AVP)	10,1	7,1	4,9	4,0	4,3	4,6	5,8	5,5
Vaesusriskist vaba (üle 125% AVP)	75,6	83,1	88,2	91,2	91,0	89,1	85,5	86,3
0–17-aastased								
Allpool absoluutse vaesuse piiri (AVP) kokku	20,7	15,0	9,7	6,5	7,0	10,0	11,4	9,4
süvavaesus (kuni 80% AVP)	14,0	8,7	5,8	4,0	4,2	5,8	6,7	5,9
toimetulekut ohustav vaesus (81–100% AVP)	6,8	6,3	3,9	2,5	2,9	4,2	4,5	3,5
Vaesusrisk (101–125% AVP)	10,9	8,6	6,8	6,0	7,0	5,7	7,7	7,8
Vaesusriskist vaba (üle 125% AVP)	68,3	76,3	83,4	87,5	86,0	84,2	81,0	82,9

¹ Protsent näitab isikute osakaalu, kelle ekvivalentnetosissetulek on suhtelise vaesuse piirist madalam.

² Sissetulekuaasta, uuringut viiakse tagasiulatuvalt, st uuringus küsitakse sissetulekuid eelmise aasta kohta.

Allikas: Statistikaamet, Eesti Sotsiaaluuring 2005–2012

Tabel 18. Eesti Spordiregistri andmetel oli noori (kuni 19-aastased kaasa arvatud) spordiharrastajaid järgmiselt:

spordiklubides	spordikoolides (huvikoolides)
2009.aastal 69 818 noort	26589 õpilast
2010.aastal 68 941 noort	30 269 õpilast
2011.aastal 71 642 noort	30 765 õpilast
2012. aastal 76 606 noort	42 188 õpilast

Spordiklubides ja spordikoolides tegutsevate noorte arvu ei tohi omavahel liita, sest paljud spordiklubid on samas spordikoolide pidajateks ning seega võivad paljud spordikoolides ja -klubides tegutsejad kattuda ning esitatud arve tuleks kasutada eraldi.

Tabel 19. Alaealiste konsulaarabi andmise juhtumid 2004-2013

Aasta	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Alaealiste arv	5	15	4	4	9	5	5	3	7	9

Allikas: Välisministeerium

Tabel 20. Eesti koht PISA uuringus osalenud riikide järjestuses keskmiste tulemuste alusel

Valdkond	2006		2009		2012	
	Maailmas	Euroopas	Maailmas	Euroopas	Maailmas	Euroopas
Funktsionaalne lugemine	13.	18.	13.	15.	11.	4.
Matemaatika	14.	6.	17.	7.	11.	4.
Loodusteadused	15.	2.	9.	2.	6.	2.

Allikas: Haridus- ja Teadusministeerium